

Ti skisseforslag til nytt nasjonalt minneste­sted etter 22. juli

Arkivbilde av Høyblokka.
Foto: Norsk Teknisk Museum

Til konkurransen om å lage det nasjonale minneste­stedet etter 22. juli, mottok KORO (Kunst i offentlige rom) 220 søknader. I desember 2023 valgte juryen ti deltagere, som 6. juni 2024 la frem sine skisseforslag til nytt minneste­sted i regjeringskvartalet på et seminar på Nasjonalmuseet i Oslo.

I dette heftet har KORO samlet alle ti skisseforslagene. På KORO's hjemmeside finner du opptak av at kunstnerne selv presenterer sine forslag.

**K
O
R
O**

Innhold

Bakgrunn	s. 3
<i>Plassen og solen</i> av A K Dolven og Cathrine Vigander	s. 4
<i>Fold</i> by Merete Røstad og Jad El Khoury	s. 16
<i>En opprettholdelse</i> av Matias Faldbakken	s. 28
<i>Jord</i> av Marianne Heier	s. 40
<i>Minnelund</i> av Henning Sunde, Hanne Tyrmi og Rainer Stange	s. 52
<i>En varde for våre barn</i> av Anna Daniell	s. 64
<i>22. juli plassen</i> av Beate Hølmebakk og Per Tamsen	s. 76
<i>22 July National Memorial</i> by Monica Narula, Jeebesh Bagchi og Shuddhabrata Sengupta (Raqs Media Collective)	s. 88
<i>22 July Memorial</i> by Sumayya Vally og Suzanne Lacy	s. 100
<i>Nasjonalt minnested etter 22 juli</i> av Kjetil Trædal Thorsen og Jorunn Sannes	s. 112

Bakgrunn

KORO har fått i oppdrag fra Digitalisering- og forvaltningsdepartementet (DFD) å utvikle et forprosjekt for nasjonalt minnsted med sikte på å etablere dette i regjeringskvartalet.

Minnstedet skal ligge på Johan Nygaardsvold plass ved siden av den nye inngangspaviljongen til 22. juli-senteret. Sammen med minne- og læringsssenteret vil minnstedet bli en del av det nye regjeringskvartalet. Det nye minnstedet skal være tilgjengelig hele døgnet og skal være egnet for markeringer. Navnene til de 77 drepte skal være en del av minnstedet.

Oppdraget gjennomføres som en kunstkonkurranse med åpen prekvalifisering og påfølgende lukket konkurranse i to trinn.

6. juni 2024 presenterte ti deltakere sine ideer for hvordan et nytt nasjonalt minnsted i regjeringskvartalet kan bli, på et åpent heldagsseminar på Nasjonalmuseet. De leverte også inn hver sin pdf med beskrivelse av forslaget og skisser. Det er disse PDF-ene som er samlet her.

Videre arbeid

I løpet av sommeren 2024 vil juryen vurdere hvilke grep, konsept eller forslag til utforming de har mest tro på som løsning på oppdraget. I september vil tre deltakere inviteres til å videreutvikle og konkretisere prosjektene sine. I mars 2025 vil juryen kåre et vinnerforslag.

Juryen består av:
Marianne Borgen (juryleder),
Regitze Schäffer Botnen,
Nora Ceciliedatter Nerdrum,
Fabian Wahl Sandvold, Camille Norment,
Ingeborg Hjort, Mohamed Abdi,
Trude Schjelderup Iversen,
Mathias Danbolt, Øystein Rø og Lena Fahre.

Har du spørsmål eller innspill? Ta kontakt:

Mari Magnus, prosjektleder:
mm@koro.no / 41 46 28 49

Trude Schjelderup Iversen, seniorkurator:
ti@koro.no / 41 66 44 04

André Gali, kurator formidling/
kommunikasjon: ag@koro.no / 97 59 17 04

Nina Frang Høyum, kommunikasjonssjef
nfh@koro.no / +47 48 03 48 52

Les mer om arbeidet med nasjonalt minnsted på
[Koro.no/minnsted22juli](https://koro.no/minnsted22juli)

A K Dolven og
Cathrine Vigander

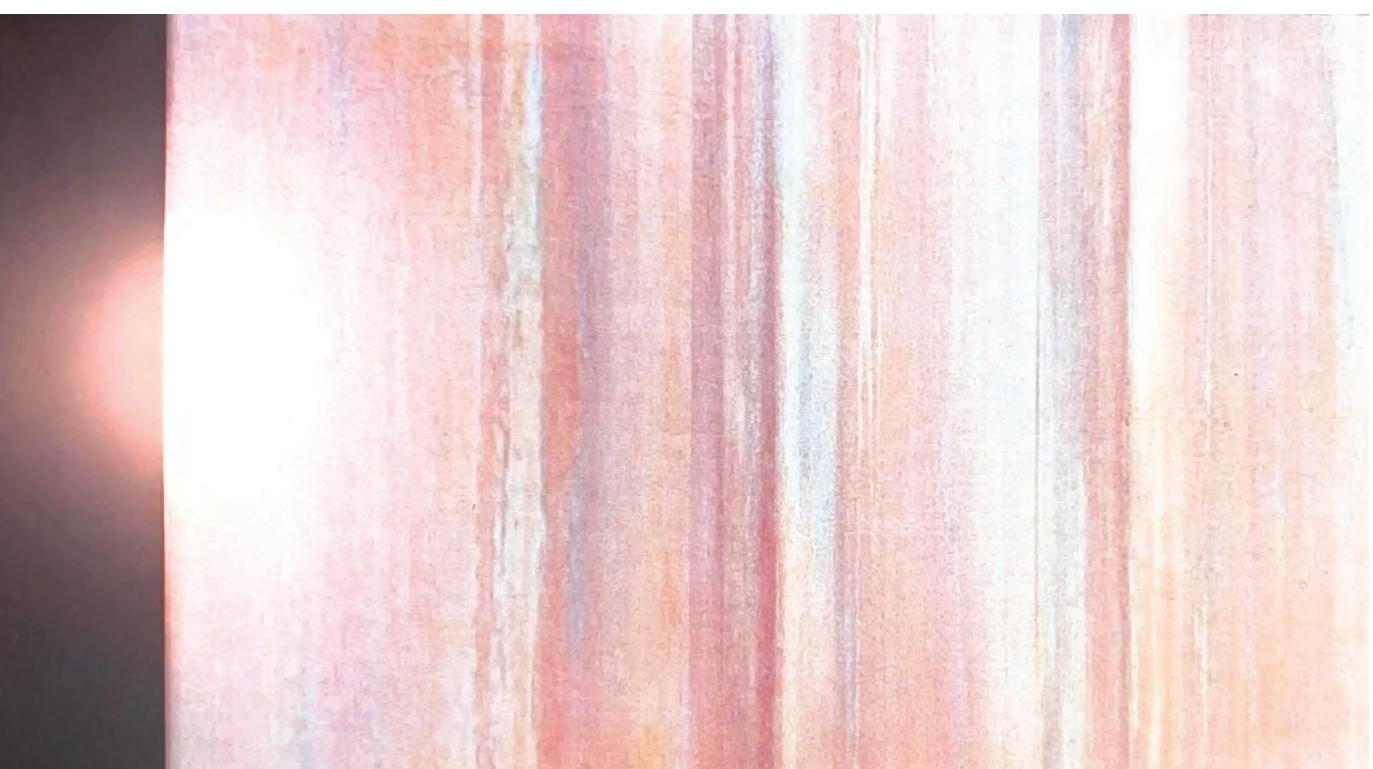
*Plassen
og solen*

SOLEN

Sol bak tynn arktisk marmor
H9 x B4 x D1 meter
Skisse i videoformat

Solen har en syklus.
Se video (5 min) før resten av
forslaget.

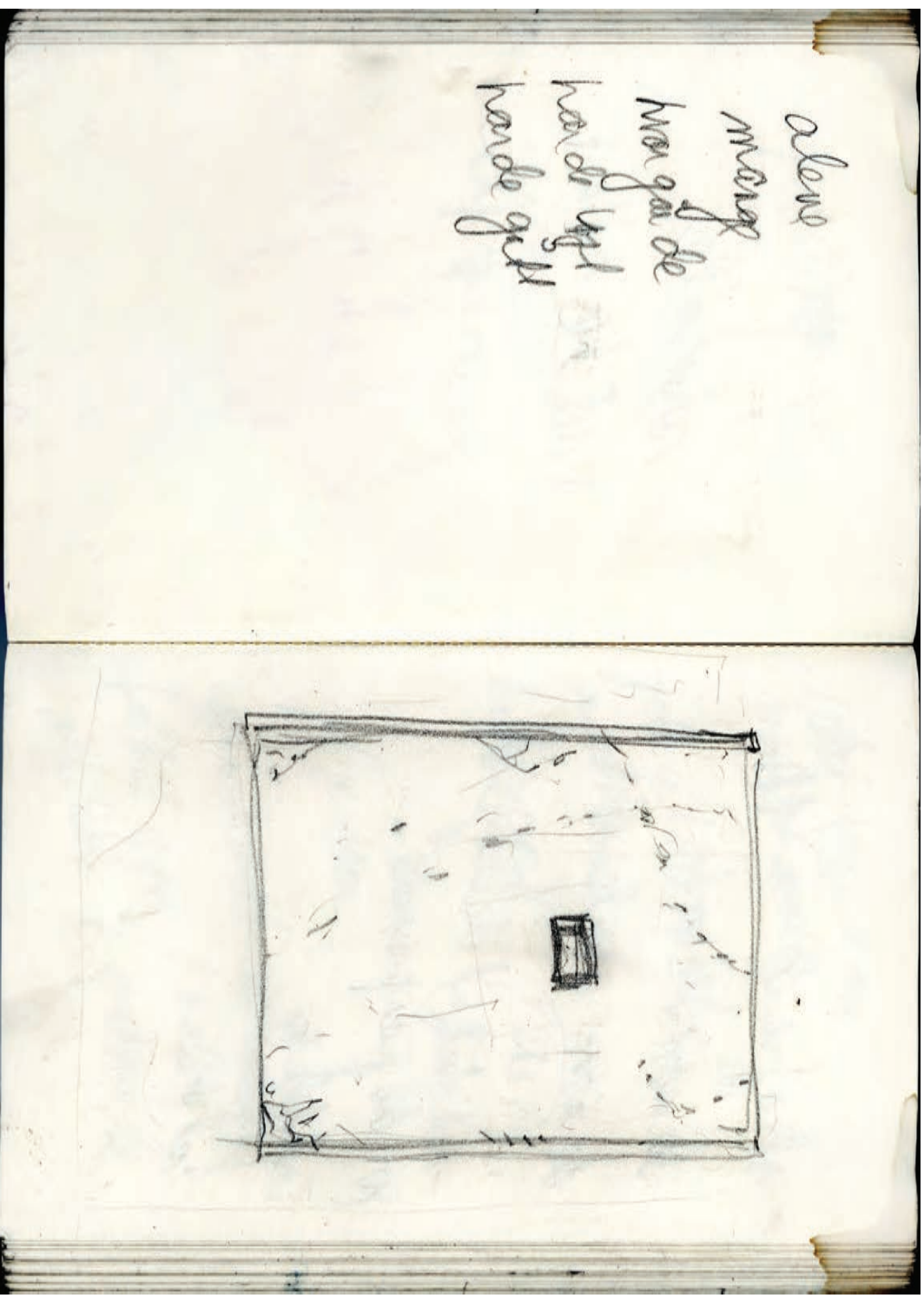
[Se video her](#)

A K Dolven | Cathrine Vigander
Plassen og Solen

Hele plassen er verket

Tid og traume er
materialet

*TID og TRAU*ME er bakgrunn for minnestedet i sin helhet. Verket er hele den horisontale plassen med det vertikale soltårnet. De lange 30 meter sidene i sitt høyde avgrensner plassen og gir en mulighet til å hvile, reflektere og bare sitte stille alene, eller med flere.

Soltårnet 9 m høyt i tynn arktisk marmor skaper et variert skydekke. Millioner av år i marmoren møter nåtiden når sola beveger seg sakte bak marmoren, opp til toppen og ned igjen til

22. juli senteret under bakken. Den sakte bevegelsen skjer kontinuerlig hele døgnet, året rundt. Tiden det tar nedenfra og til toppen er ikke fastlagt.

Solen ses fra begge sider, mot Høyblokka og mot Akersgata.

*Fra samtaler med
overlevende og berørte*

A K Dolven | Cathrine Vigander
Plassen og Solen

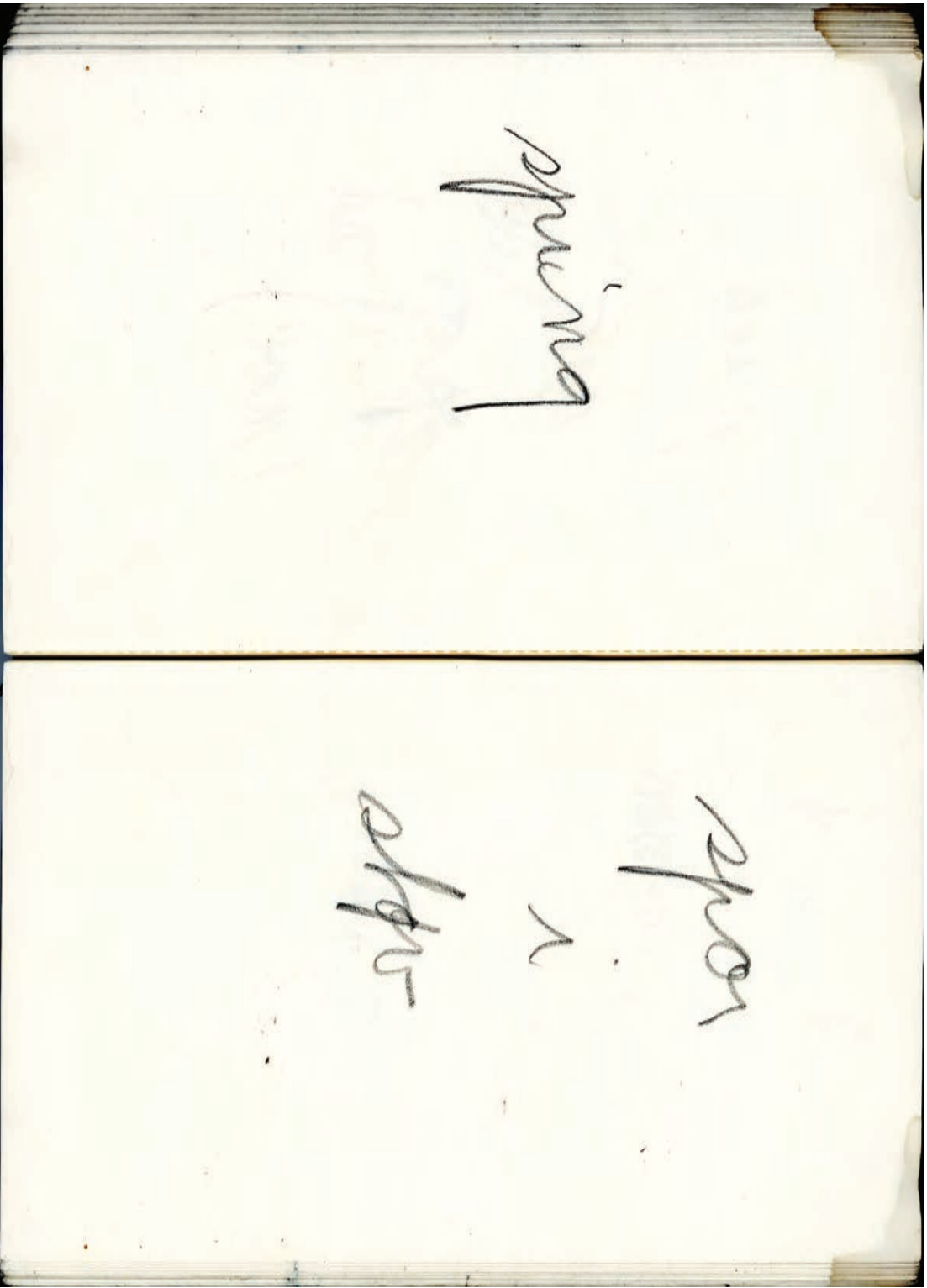
SPRING er et ord som festet seg tidlig i prosessen. Spring er bakgrunnen for utviklingen av plassen. Samtaler med overlevende fra Høyblokka og Utøya har utviklet det videre.

“Vi løp, vi bare løp.”

“Vi skjønte at vi måtte løpe men vi skjønte ikke helt hva vi løp fra”.

“Noen stoppet, vi fokuserte på å være stille”

“en klatret opp i et tre og var stille der.”

"Hvorfor vi løp der vi løp, det klarer jeg ikke forklare"

A K Dolven | Cathrine Vigander
Plassen og Solen

På bar bakke en tidlig morgen i april kom det plutselig et lett tynt snøfall utenfor atelieret. Ute gikk og løp folk i ulik alder en tidlig morgen på vei til jobb og skole. Et funnet skissemateriale.

Noen gikk i hver sin retning.

Andre skle i løs jord og våt bakke. "Det regnet den dagen".

PLASSEN

Den åpne plassen er for alle og kan brukes til ulike sammenkomster, plass for ytring, konserter og aktiviteter. Denne, folkets plass, bygger opp under demokratiet som ble truet.

Plassen i lys rå betong, et materiale som er i regjeringskvartalet, med innslag av hvit arktisk marmor, får mange subtile fotspor. Noen lange og korte i ulike retninger. Noen er avtrykk av skosåler, noen bare føtter, noen med strømper på. Noen sklir, andre står stille og noen krysser hverandre. Noen alene, andre i grupper. Sporene lages i nært samarbeid med offer for terroren, et deltakende prosjekt som baseres på samtaler, samhold, involvering og deltagelse ved å lage de fysiske sporene, uten at vi vet hvor sporene ender.

Øyeblikket direkte i betongen blir der for alltid. Tiden videre skal påvirke betongen i sin helhet.

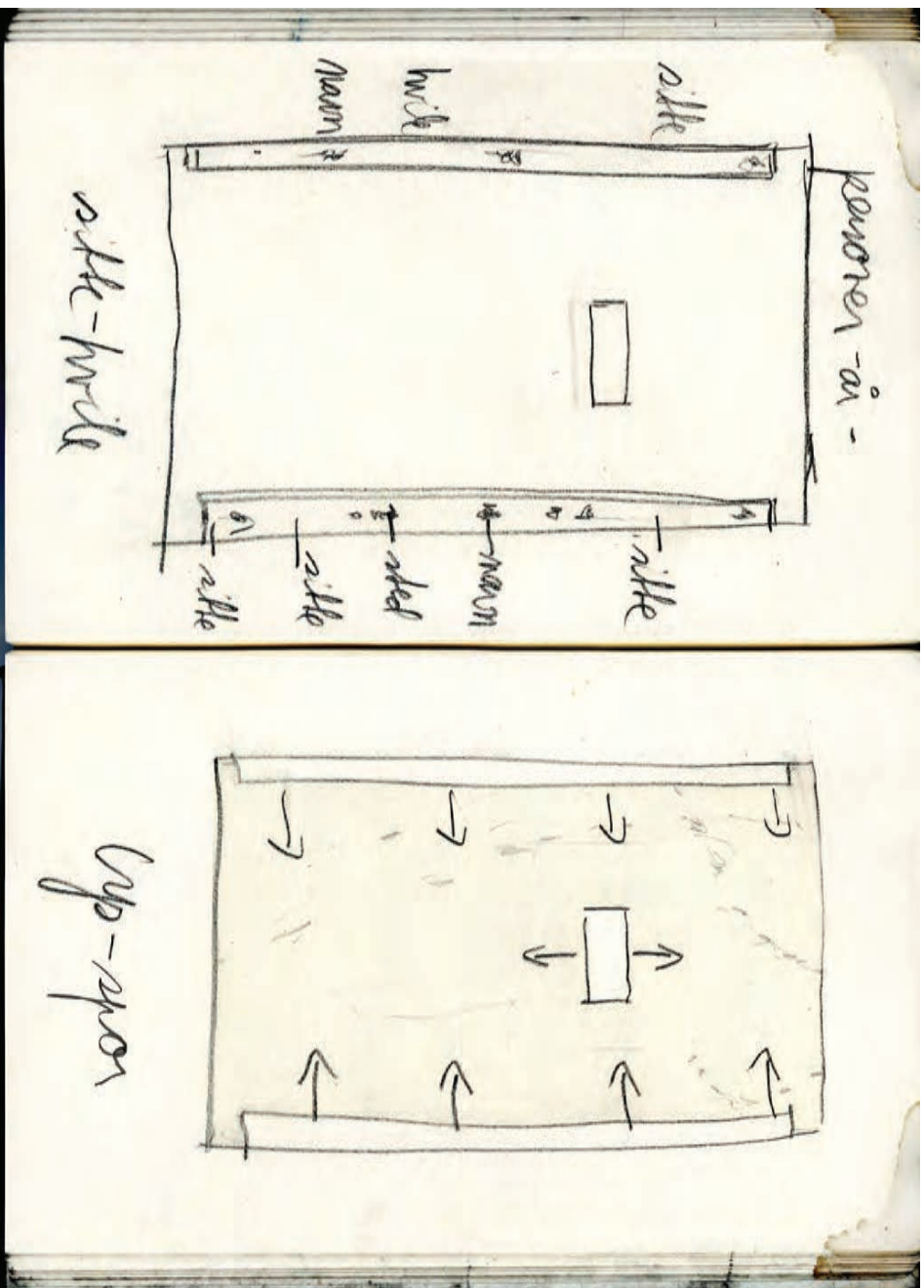
Personer - Navn - Sitteplass

De 30 meter lange sidene i sittehøyde avgrensner plassen fra resten av Regjeringskvartalets gulv. I samarbeid med familie, søsken, venner og offer for terroren vil vi gå videre med å skape en måte å gruppere, plassere personene med navn, år, sted de kom fra, eller annen løsning samarbeidet kan utvikle. Ønsket om en plass å sitte, et sted å komme til og reflektere har kommet som et klart ønske.

Sitteplassene kan bli på de lange sidene. Det kan være urørte lange og korte flater uten navn. Plass til én et sted, plass til mange etter hverandre et annet.

Lys - Spor

En lang lyskilde ligger skjult under de lange benkene. Den sprer lys horisontalt på plassen og fotsporene blir enda synligere i mørket sammen med det bevegende lyset fra solen. All belysning finnes i selve verket.

MATERIALER

Norsk arktisk marmor

Betong

Lys

Tid

Alle materialene og samarbeidspartnere er fra Norge. Marmoren er fra langt nord i landet og flere grupper med ungdom som var samlet på Utøya kom fra nord.

Den unike rosa/hvite/grå stripete marmoren er fra et lite brudd ved kysten utenfor Fauske. Det er et materiale vi er godt kjent med. Vi kjenner mulighetene og styrken i marmoren.

A K Dolven har lenge kjent til dette bruddet, men det var først i 2019 i samarbeid med Cathrine Vigander i ELEMENT Arkitekter at Dolven laget sitt første verk i materialet som bygget på vertikale kutt som fikk fram stripene.

Den hvite marmoren er fra et stort marmorbrudd i innlandet, nord for Fauske. Den er ikke så fast og blir fin grus. Dette blandes med betongen til plassen.

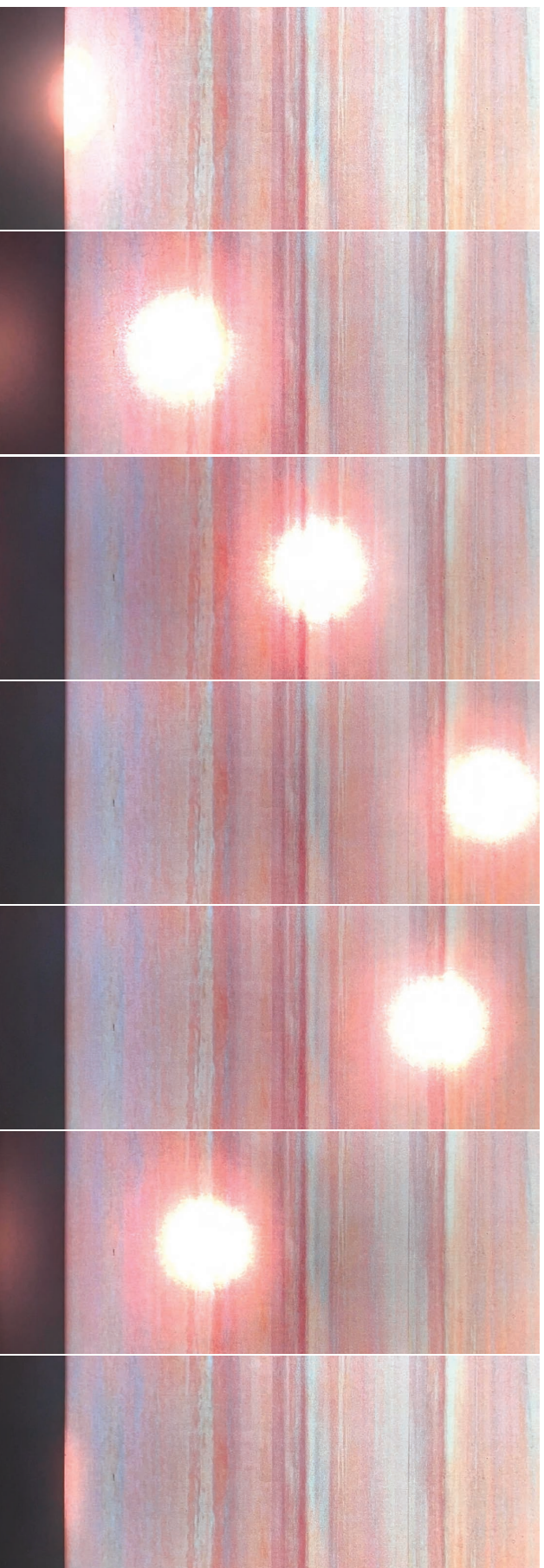
A K Dolven | Cathrine Vigander
Plassen og Solen

Solen bak marmoren

Nå tar vi et helt annet grep videre i marmoren og skjærer marmoren horisontalt så overflaten blir i toner som en sol ned/oppgang.
Lagene er nå tynne (5 - 10 mm) noe som er testet i samarbeid med Johansen Monumenthuggeri.
Se faglige samarbeidspartnere på side 10 for tekniske løsninger.

Test på atelier med marmor (10 mm) og bordlampe

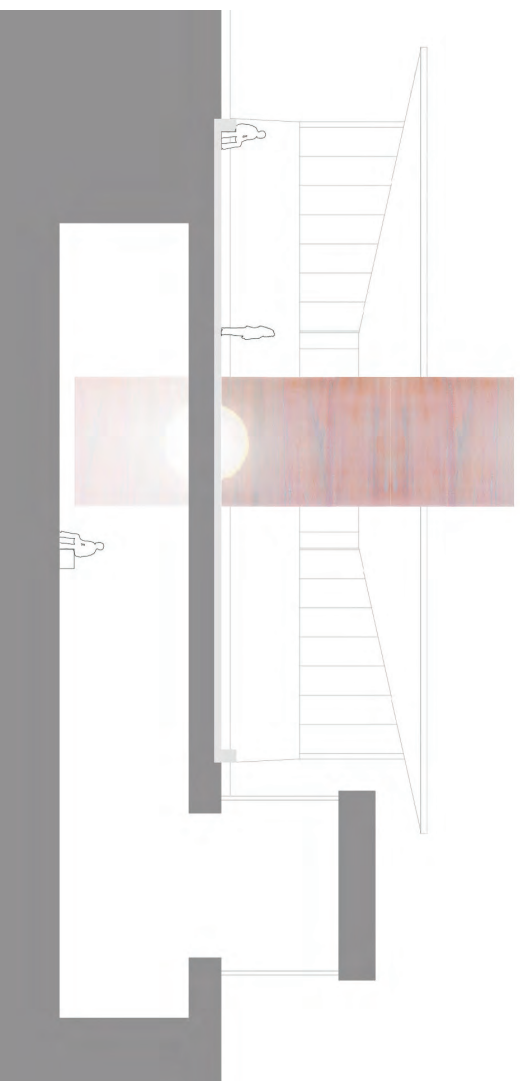
Videostills

Relasjon til 22. Juli-senteret:

Minnestedets relasjon til 22. juli-senteret er sentral, ettersom mange vil besøke både senteret og minnestedet samtidig. Historiefortellingen i 22. juli-senteret er sylskarp, hjerteskjærende og kompromissløs. Minnestedet komplementerer de, på mange måter voldsomme inntrykkene, fra senterets innhold, ved å være en roligere situasjon, med lys og luft og sentralt fokuserende punkt - solen. Målet har vært å skape et minnested som både er brutalt og vakker, som imøtekommer behovet for ro og refleksjon.

Det er fysisk gjennomførbart, og dermed også konseptuelt mulig, at solen videretøres ”gjennom” Johan Nygaardsvolds plass og ned i 22. juli-senterets publikums- og utstillingsareal. Dette kan bli en kraftfull måte å knytte minstedet og senteret sammen. Solen vil også være synlig gjennom vinduene fra minnerommet i Veste paviljong. Solens tilstedeværelse kan bli et element som skaper kontinuitet og gjør reisen fra minstedet gjennom senteret og ut igjen til én sammenhengende opplevelse.

Samarbeidspartnere og nøkkelpersoner:

Stein:

[Koloritt Marmorbrudd AS](#) v/ Karl Martin Braseth, Fauske

Bearbeiding av stein:

[Johansen Monumenthuggeri AS](#) v/ Vigdis Johansen, Skjeberg

Lamnering av stein og glass:

[Seeberger GmbH](#) v/ Stefan Seeberger, Wallerstein, Tyskland

Referanse: Lyshallen ved Nasjonalmuseet, Oslo

Sol, digitalt LED-basert alternativ:

[To-Be-More AS](#) v/ Morten Refffaug, Drammen

Sol, analogt og mekanisk alternativ:

[NIOS AS](#) v/ Dag Ronny Hansen, Skjeberg

Statikk og konstruksjonsikkerhet:

[Dipl.-Ing. Florian Kosche AS](#) v/ Florian Kosche, Oslo

”Basert på valgte dimensjoner forventes det at underliggende konstruksjoner vil kunne bære forslaget. SOLENS geometri tillater relativt enkle bærekonstruksjoner, som kan utformes slik at Dolvens intensjon om translusens oppnås, uten at disse danner skygger bak steinen.”
- Florian Kosche

Betong:

[BETONGstudio](#) v/ Benedikte Thallaug Wedset, Oslo

”Betong støpes som oftest i en form, for å fylle en funksjon og innfri en forventning til ønsket overflate. PLASSEN lar den rå betongen være med på å sette premissene gjennom en styrt prosess. Dolven ønsker spontanitet, ekthet, varighet. Sporene er ekte. Tiden skal påvirke betongen.”
- Benedikte Thallaug Wedset

A K Dolven, Kunstner

Cathrine Vigander, Arkitekt

Oslo, 29.05.2024

Merete Røstad
og Jad El Khoury

Fold

Fold

Rostad + Khoury

Fold er et inkluderende minnested over de tragiske begivenhetene 22. juli. **Fold** ligger i Regjeringskvartalet i Oslo og omdefinierer tradisjonelle minnesmerker ved å invitere til stadig deltakelse og refleksjon. Stedet består av tre tydelig definerte områder: over **Folden** til samhandling, i **Folden** til stille refleksjon, og under **Folden**, som rommer et lærerenter. Til sammen favner dette nyskapende stedet fredelige vannelementer og årvissse kunstneriske intervensjoner, og skaper et levende vitnesbyrd om motstandskraft og håp. Kiemen i **Fold** ligger i evnen til å utvikle og tilpasse seg, og på den måten gjenspeile vekslende behov og forhåpninger i samfunnet stedet er til for.

Minnemarkeringens kraft

Fold er et levende vitnesbyrd om de grusomme begivenhetene 22. juli. Dette nyskapende monumentet midt i Regjeringskvartalet utfordrer den tradisjonelle forestillingen om hva et minnesmerke kan være.

Stedet omdefinierer hvordan et monument kan eksistere i tid og rom, hva det kan gjøre for hver enkelt besøkende, for lokalsamfunnet og verden utenfor, og hva det kan være for framtiden.

Fold er en enestående ramme rundt erindring, og inviterer til felles deltakelse og refleksjon. Stedet hedrer fortiden, samtidig som det retter blikket mot framtiden. Det er inkluderende og lett tilgjengelig, samtidig som stedets betydning har mange lag. Det byr på sinnsro, samtidig som det er en dynamisk påminnelse om tragedien.

Stedet er et dynamisk rom hvor minner og fellesskap veves sammen. Årvisse intervensjoner (stedstilhørende, tematiske og tankevekkende kunstopplevelser), offentlige arrangementer og de besøkende selv vil blåse nytt liv i minnestedet, vil hele tiden revitalisere det for en ny tid og nye generasjoner.

I dette forslaget ser vi nærmere på **Folds** evne til endring, og på den nyskapende utformingen, hvordan stedet kan bidra til å mobilisere motstandskraft og håp gjennom ritualer og tradisjoner, og gjennom en forpliktelse til tilgjengelighet og inkludering.

Fold står som en gripende påminnelse om de tragiske begivenhetene 22. juli. Men stedet er mer enn bare et statisk monument over dagen som rystet Norge helt inn i marginen. Det er et rom viet kollektiv erindring og helbredelse. Minnestedets utforming, inspirert av folden som konsept, er nyskapende og inkluderende. Under de elegante buene ligger et rom for refleksjon. Rommet er smykket med navnene til ofrene og er samtidig inngangen til et læresenter. Den dempede lyden av vann skjærer de besøkende mot de travle bygatene omkring og skaper et rom som inviterer til stille refleksjon over tragedien. **Folden** er et møte mellom refleksjon og informasjon. Dette er en helt grunnleggende side ved minnestedet, denne foreningen av et rom for refleksjon med et læresenter under bakken. Selve **Folden** symboliserer deltakelse. Den oppfordrer alle slags mennesker til å engasjere seg i stedets mening og betydning. Stedet er bevisst utformet i tre tydelig definerte, gjenkjennelige områder: over **Folden**, i **Folden** og under **Folden**. Hver del har sitt eget formål og bidrar til totalopplevelsen til både de besøkende og de ansatte i Regjeringskvartalet.

Over Folden – et pulserende og innholdsrikt fellesområde

Her kan folk møtes og være sammen. Det er et åpent sted, til sammenkomster, ritualer, kunstneriske intervensjoner og opptredener. Det er et fleksibelt rom med innfelte sitteplasser hvor besøkende kan holde på med sitt, delta i seremonier eller ganske enkelt tenke. Den åpne utformingen oppmuntrer til fellesskap og individuell refleksjon, slik at stedet blir en pulserende og innholdsrik del av **Folden**.

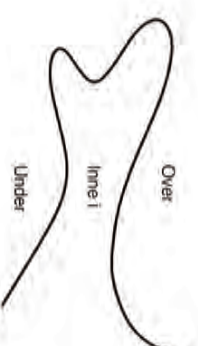
Inne i Folden – et fredelig sted til refleksjon

Under overflaten finner vi et stillere rom som inviterer til refleksjon. Området er kjernen i minnestedet, og er også inngangspartiet til læresenteret. Her kan besøkende få en innføring i de tragiske begivenhetene 22. juli, med informasjon som er samvitthetstullt redigert for å opplyse, og for å hedre minnet til de omkomne. Her løftes navnene til ofrene fram, en høytidelig påminnelse om livene som ble tatt den grufulle dagen. I tillegg sørger en lydusj for at besøkende kan høre ofrenes navn, slik at minnesmerket er tilgjengelig for de som ikke leser. Oppvarmede benker sørger for at besøkende året rundt kan sitte godt og tenke. I **Folden** er utformet for å skape en følelse av rolig og fredelig refleksjon, for at besøkende skal kunne bearbeide følelser og tanker i omgivelser preget av ro. I **Folden** er tilgjengelig for alle og åpen både dag og natt.

Under Folden – læring og dypere forståelse

Rommet fører inn i læresenteret, som skal gi en dypere forståelse av begivenhetene 22. juli og utforske veien videre. Læringsenteret er en helt nødvendig del av **Folden**. Hele **Folden** er et sted for læring, og dette er midtpunktet i opplevelsen. Senteret er utformet for å sørge for at minnet om disse grusomme gjerningene bevares, og for at det vi kan lære av dem, kan vise vei i framtiden.

Å FOLDE ut felles minner

Illustrasjon av de tre tydelige, gjenkjennelige områdene av Fold. © Røstad + Khoury

Et monument som inviterer til deltakelse

Deltakelse er et sentralt element i **Folden**. Snarere enn et monument som aldri forandrer seg, er det utformet for å være et sted i bevegelse; et blankt ark som innbyr til lokal deltakelse, og et utgangspunkt for å bygge nye måter å minnes og forstå det som skjedde 22. juli.

Fold kommer til å begynne som et blankt ark som inviterer til deltakelse. Men det skal være mer enn bare et bakteppe. Stedet skal snarere være en scene som inviterer til samarbeid og skaperkraft.

Først vil området **Over Folden** formes ved at gress dekker bakken og de inntatte setene. Hensikten er et følsomt nikk til tanker og minner, en forbindelse til landskapet i Bakken på Utøya. Besøkende kan ganske enkelt glede seg over dette rolige og innbydende offentlige stedet, eller utforske de mange lagene med symbolikk og mening.

Fold vil være vertskap for årlige minne-intervensjoner, fra kunstinstallasjoner til forestillinger som innbyr til publikumsdeltakelse og utforskning. Veiledet av oss i Røstad + Khoury skal nye kunstnere hvert år velges ut for sin evne til følsomt å fremme samarbeid og tilknytning. Intervensjonene deres skal veve historier, følelser og opplevelser inn i **Folden**.

Det vil også dannes en arbeidsgruppe bestående av representanter for de overlevende, støttegruppene og læresenteret. Denne samarbeidsgruppen vil være en bærende del av prosessen, og den skal velge ut kunstnerne som skal skape og tolke intervensjonene.

Sammen vil gruppelemmenes innsikt og erfaringer sørge for en hensynsfull og meningsfylt utvelgelsesprosess, og på den måte gi næring til et prosjekt som virkelig gir gjenklang i, og hedrer, det samfunnet det representerer.

Dette kommer også til å skape muligheter til å henvende seg til lokale skoler, lokalsamfunnet og internasjonale miljøer for å legge til rette for samarbeid og utveksling av ideer og kunnskap. Aktiv deltakelse i prosjekter ved **Fold** vil gjøre det mulig for miljøer å knytte bånd som ikke er begrenset av tid og rom, å finne trøst i å fortelle hverandre historier og styrke i kollektive handlinger.

Rostad + Khouiry

Ritualer og meningsfylte tradisjoner

Illustrasjonen som viser området over Falden som er årsatt til seremonier og arrangementer. Visualisering: Jan Nassour, @Røstad + Khoury

Fold er ikke bare et sted for refleksjon. Det er også en scene for ritualer og meningsfylte tradisjoner. En høytidelig dag i året, selve årsdagen for 22. juli, kommer minnestedet til å bli et fristed for erindring, for å hedre livene som gikk tapt og motstandskraften til de som overlevde.

Med minnestunder og stille refleksjon skal **Fold** være både et sted for konkrete ritualer og et høytidelig symbol på håp, helbredelse og solidaritet. Her blander fortidens gjenklang seg med forhåpninger for framtiden, og skaper et tidløst teppe vevet av minner og mening.

Selve den gresskledd, terrasseformede skråningen er utformet som et sted der folk kan samle seg i et halvsirkelformet amfi, sitteplasser til de som er kommet for å vise sin aktelse. Utformingen av hele **Folden** er inspirert av Bakken på Utøya, skråningen der folk kommer sammen for å debattere. Helheten rommer et sterkt budskap om demokrati og ytringsfrihet. Den glienspelles i ritualer som finner sted på minnedagen for angrepet, og betydningen av å bygge relasjoner og erindring.

Foldens tilpasningsdyktige særpreg gjør den til et levende, dynamisk sted hvor ikke bare erindring, men også andre, betydningsfulle begivenheter kan finne sted og påvirke lokalmiljøet og verden utenfor.

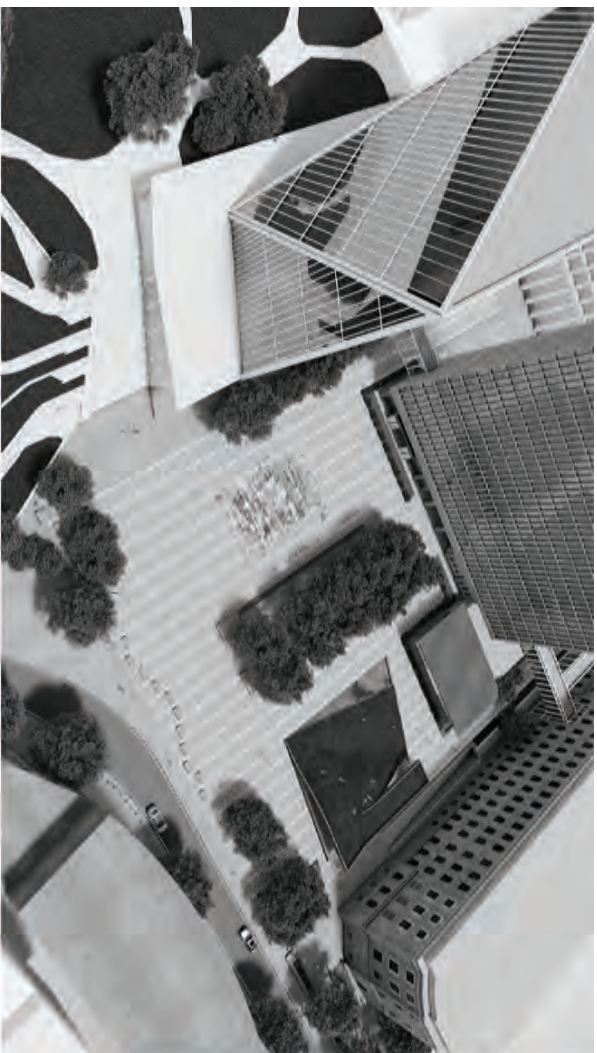
Fold er også et ideelt sted for begivenheter som feirer og underbygger ytringsfrihetens prinsipper. Stedets inkluderende og tilgjengelige utforming gjør det til et velegnet spillerom for mangfoldige stemmer og perspektiver. Ved hjelp av disse ressursene tar **Fold** sikte på å utdanne og inspirere, for å sørge for at det vi lærte av det som skjedde 22. juli fortsetter å gi gjenklang i kommende generasjoner.

Dette utrettes med ...

Offentlige foredrag og debatter. Amfiet i **Fold** er et sterkt sted å presentere offentlige foredrag og debatter om aktuelle saker knyttet til ytringsfrihet, demokrati og menneskerettigheter. Disse arrangementene kan samle talere, paneldebatører og et engasjert publikum, og gi grobunn for et frodig miljø for dialog og forståelse.

Verksteder og kurs. Å organisere verksteder og kurs kan bidra til å formidle viktigheten av ytringsfrihet og effektiv beslutningspåvirkning. Læringsretet under **Folden** kan brukes til spissede programmer, mens områdene ute gir rom for større grupper og aktiviteter, slik at læreprosessen blir tilgjengelig og virker sterkt.

Illustrasjon av Fold sett ovenfra i del nye regjeringskvartalet. Visualisering: Jørd Næssouz, Røstada + Khoury

Tilgjengelighet og inkludering

Universell utforming er selve kjernen i **Fold** og sørger for tilgjengelighet, adgang og inkludering for alle. Både som innendørs og utendørs område, er minnestedet utformet i henhold til universell utforming. Det er åpent for publikum og ønsker mennesker med alle grader av funksjonsnedsettelse velkommen til å engasjere seg i stedets mening og betydning. Fra rullestolramper til blindeskriftskilt er alle elementer av minnesmerket skreddersydd til å møte alles behov, uavhengig av hver enkeltes fysiske eller sansefunksjonshemming. Ved å prioritere tilgjengelighet og inkludering, er **Fold** et eksempel på hvordan deltakervennlige monumenter kan skape et miljø som er til gagn for hele samfunnet.

Innlemmet i byrommet

Fold er ikke bare et fritstående monument. Stedet er snarere bevisst og sømløst flettet sammen med det omkringliggende byrommet, og skaper et harmonisk rom for både refleksjon og dagligliv. Der det ligger i Regjeringskvartalet, omgitt av travle gater og offentlige kontorbygg, er minnestedet et fristed fra dagliglivets kaos.

Stedet er utformet for å møte behovene til de kontoransatte og publikum, og det representerer et trygt pusterom, et refleksjonsrom midt i daglige pendlerreiser og jobbpåuser. Med den myke skrånningen og det rennende vannet er **Fold** en fredelig oase hvor besøkende kan unnslippe arbeidspress og finne fred i vakre omgivelser.

Fold har to betydelige vanelementer som forsterker stedets estetiske og funksjonelle tiltrekningskraft ...

- Et integrert vannspeil ved inngangen, som skaper et inntrykk av en dyp dam, til tross for at det bare er et tynt lag vann som strømmer over en mørk, flislagt flate. Denne utformingen gir ikke bare en iøyenfallende speileffekt, men slår også an en fredelig og imøtekommende tone for de besøkende når de nærmer seg **Fold**.

- Et vannslør som skjemer stillerommet og læresenterinngangen mot gaten. Dette vanelementet fungerer som en dynamisk delerelinje som skaper fred og ro med et dempet skille mellom den travle gaten utenfor og rommene innenfor. Dessuten er den lette lyden av rennende vann beroligende og mediativ, og gjør **Fold** til et sted mer for fordypelse og betraktning.

Til både en stille stund i egne tanker og en rolig spasertur gjennom det formgittne terrenget, vil **Fold** kunne by på et sted der enkeltpersoner kan lade batteriene og komme til hektene uten å føle tyngden fra et tradisjonelt minnesmerke.

Derfor forsterker **Fold** bylandskapet og gir et anstrøk en sinnsro til det travle Regjeringskvartalet. Den nyskapende utformingen og det deltakende preget inviterer til samhandling og engasjement, slik at forbipasserende oppfordres til å stanse, tenke seg om, og finne en forbindelse til minstedets dypere mening. Ved å innlemme det i bylandskapet blir **Fold** en helt avgjørende del av byens daglige rytme, og forbedrer livet til de som opplever det.

Bakgrunn og inspirasjon

Det er helt nødvendig at det reises et minnesteid for å hedre ofrene og de overlevende etter 22. juli, og for å hjelpe folk å huske og bearbeide de tragiske gjerringene som fant sted den grusomme dagen. Men heller enn å skape et tradisjonelt, uforanderlig minnesmerke, vil vi revurdere selve forestillingen om hva et minnesmerke betyr. Vi vil i stedet minnes hendelsene på en sterkere måte enn et statisk minnesmerke noen gang vil kunne, på en nyskapende måte som nærer motstandskraft, helbredelse og publikumsengasjement.

På denne måten har konseptet **Fold** blitt til som et kollektivt og deltakende monument. Ved å hente inspirasjon fra det norske folkets motstandskraft i møtet med motstand, samtidig som konseptet om en **Fold** som representerer samhold og inkludering, vokser visjonen for **Fold** fram.

Den er ikke å forstå som et enkelt, statisk minnesmerke, men som et levende vitnesbyrd om kraften i kollektiv erindring og handling. Utformingen og den stadige utviklingen av **Fold** er en inkluderende prosess som tar med seg kunstnere, overlevende, støttegrupper og storsamfunnet.

Workshopper, dialogmøter og samarbeidsprosjekter sørger for at minnesteidet virkelig gjenspeiler stemmemangfoldet og opplevelsene det tar sikte på å hedre. Denne deltakende tilnærmingen er ikke bare en styrke for selve minnesteidet, men den styrker også båndene mellom menneskene omkring, og gir næring til en opplevelse av eierskap og kollektivt ansvar.

Man kan se selve **Fold** som en metator for motstandskraft og samhold. Som en fold i et stoff representerer stedet ideen om å samle seg og skape en sterkere helhet ved hjelp av samhold. Stedet symboliserer motstandskraften til det norske folk, som i møtet med tragedien samles for å støtte hverandre og bygge opp samfunnet på nytt.

Fold understreker hvor viktig det er med inkludering, at vi forsikrer oss om at alle stemmer blir hørt og hver eneste erfaring bli anerkjent. **Fold** er et sterkt symbol på håp, helbredelse og kollektiv erindring.

Heretter vil vi dykke dypere ned i utformingen av elementene i **Fold**, utforske stedets rolle i å nærme motstandskraft og håp, og se nærmere på ritualene og tradisjonene som er blitt en bærende del av stedets mening. Vi kommer også til å understrøke hvor viktig tilgjengelighet, adgang og inkludering er i å skape et minnesteid som virkelig tjener hele samfunnet rundt.

Vi kommer også til å drøfte hvordan **Fold** innlemmes i det omkringliggende byrommet for å være et fristed for ettertenksomhet i dagliglivet.

Gjennom denne omfattende utforskningen vil vi vise **Folds** evne til endring ved å være et levende monument der også deltagelse hedrer fortiden samtidig som man ser mot framtiden.

Rostad + Khoury

DeLancey, Gilles. *The Fold: Leibniz and the Baroque*. Minneapolis: University of Minnesota, 1993.

Et levende, deltakende minnested

Kjernen i **Fold** er evnen til å utvikle og tilpasse seg, til å gjenspeile de skiftende behovene og fortråpningene i samfunnet det tjener. I motsetning til tradisjonelle monumenter som forblir statiske, er **Fold** et levende, deltakende minnested som inviterer til vedvarende engasjement og samhandling.

Den dynamiske utformingen og de tilbakevendende intervensjonene forvandler minnestedet til et læret viert felles uttrykk, slik at individer kan bidra til den hvelheltige meningen og betydningen.

Denne deltakende tilnærmingen sørger for at minnestedet forblir relevant og resonant, at det nærer en opplevelse av eierskap og tilknytning blant de som tar del i det. Uansett om det er gjennom årlige intervensjoner, pedagogiske opplegg eller offentlige arrangementer, byr **Fold** på utallige anledninger til at folk kan bli aktive deltakere i minnestedets vedvarende narrativ. Denne opplevelsen av deltakelse og inkludering er det som gjør **Fold** til et virkelig enestående sted, et sted for endring, et sted som hedrer fortiden samtidig som det ser mot framtiden.

Fold er et levende, omskiftelig og dynamisk minnested, et vitnesbyrd på motstandskraften, håpet og samholdet i det norske folk. Det er et lys når mørket trenger på.

Allt i alt er **Fold** mer enn bare et minnested. Det er et sterkt symbol på motstandskraft, håp og kollektiv erindring.

Med sin nyskapende utforming, inkluderende tilnærming og gjennomførte tilgjengelighet, representerer **Fold** et forbilde for hvordan deltakende monumenter kan skape rom som er et gode for hele samfunnet. **Fold** fremmer refleksjon, læring og engasjement, og dette innebærer at det blir et levende vitnesbyrd om det som skjedde 22. juli. Dermed sørger det for at minnene fortsetter å gi plass til refleksjon og læring som bidrar til en dypere forståelse av fortiden, i tillegg til en mer opplyst tilnærming til framtiden.

Foldens framtid – tid og erindring

Etter hvert som tiden går er det ikke til å unngå at minnet om 22. juli utvikler seg, formet av perspektiver i endring, av erfaringer og generasjoner. **Fold** erkjenner at erindring er dynamisk, og stedet tilpasser og forandrer seg med minnene, og sikrer dermed en vedvarende relevans og resonans for framtidige generasjoner.

Å innlemme erkjennelsen av hvor betydningsfull tiden er i selve minnestedet er sentralt i **Folds** utforming og konsept. Erindringens landskap forskyver og forandrer seg over tid, akkurat som foldene i et stoff. Årlige intervensjoner markerer denne utviklingen og byr på anledninger til refleksjon, nytolkning og fornyelse.

Etter hvert som minnet om 22. juli forskyver og utvikler seg, vil intervensjonene ved **Folden** gjøre det samme. Nye stemmer, nye fortellinger, og nye perspektiver vil tre fram. Disse kommer til å berike den kollektive forståelsen av tragedien og følgene av den. Kunstnere, befolkning og overlevende vil fortsette å spille en avgjørende rolle i å gi form til disse intervensjonene, for å sørge for at de forblir ekte, betydningsfulle og inkluderende.

Fold som fysisk sted vil utvikle seg med tiden, et uttrykk for stadig nye behov og ønsker i samfunnet. Kanskje vil man føye til noen elementer, eller så vil de eksisterende elementene bli endret for å tilpasses utviklingen av hensikten med minnestedet.

Fold vil kanskje endres etter hvert, men kjerneverdiene inkluderer, tilgjengelighet og deltakelse kommer til å forbli i forkant av utviklingen. Ja, selve forestillingen om tid er en avgjørende del av minnestedet, og gir det en følelse av kontinuitet og bånd fra generasjon til generasjon. Akkurat som foldene i et stoff har i seg spor etter tidligere handlinger og erfaringer, vil **Fold** også vitne om den vedvarende ferden gjennom erindring og helbredelse.

På denne måten overskriver **Fold** tidens begrensninger og bli et levende vitnesbyrd om menneskelig motstandskraft og den vedvarende kraften i kollektiv erindring. Etter hvert som minnet om 22. juli utvikler seg, kommer **Fold** til å stå som en ledestjerne for håp og solidaritet, en påminnelse om betydningen av refleksjon, fornyelse og motstandskraft i møtet med motstand.

Røstad+Khoury emerge as the dynamic duo. This collaboration combines the expertise of Merete Røstad (1975), an interdisciplinary artist, educator, and artist-researcher, with that of Jad El Khoury, an artist and architect.

Røstad's artistic and academic merits include a doctorate in artistic research from the Oslo National Academy of Arts (KHIØ), awarded for her research, *The Participatory Monument – Remembrance and Forgetting as Art Practice in Public Sphere* (2018) and her international interdisciplinary research project *MEMORYWORK* supported by the Abakanowicz Arts and Culture Charitable Foundation and Norwegian Artistic Research Programme (PKU). As head of the MFA in Art and Public Spaces at KHIØ and research leader for the Art and Craft department, she brings a wealth of knowledge and innovative perspectives to the collaboration. Her ongoing research on contemporary commemorative art practice in the public space makes her an invaluable asset.

Røstad + Khoury

Røstad+Khoury's multidisciplinary approach bridges art, architecture, and artistic research. Together, their vision aligns with the mission of amplifying the societal significance of public art within the public sphere.

Complementing Røstad's artistic prowess is Jad El Khoury (1988), a skilled artist and architect. His passion was ignited during his formative years in post-civil-war Lebanon when he felt compelled to transform the urban landscape. He turned war-torn buildings into graceful, choreographed installations, with "Burj El Hawa" (Tower of the Wind, 2018) one of his notable works. His talents have received international acclaim and prestigious awards, including the Arte Laguna Prize for Urban Art and Land Art. He was awarded an artist studio at Rådhuset in Oslo until 2025. Khoury's exceptional ability to transform the scars of war into poetic installations and Røstad's expertise in engaging the public through participatory processes build a solid foundation with their high artistic integrity.

Matias Faldbakken

En opprettholdelse

«EN OPPRETTTHOLDELSE»

Skisse til Nasjonalt minneste etter 22. juli
Av Matias Faldbakken

01. Introduksjon

Mitt forslag er å lage et kunstverk — en torgskulptur — på plassen som skal tjene som nasjonalt minneste etter 22. juli. Skulpturen blir stående på bygulvet som et monument. Den skal både være et samlingspunkt for besøkende, og fungere som en visuell bakgrunn for seremonier. Kunstverket skal være et verdig minne etter de omkomne, og samtidig bære i seg mye av den konfliktfylte nasjonale historien etter terrorangrepet i 2011.

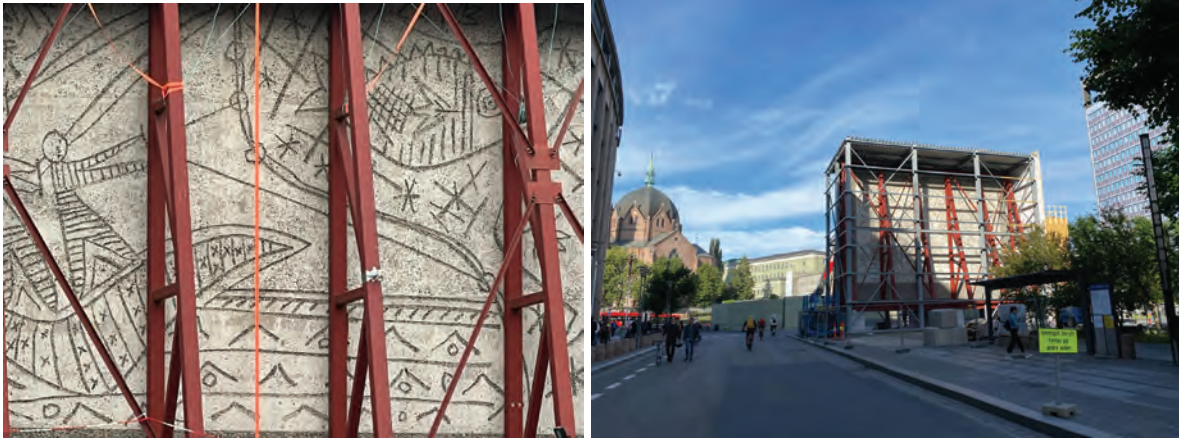
Jeg har to skisseforslag. Begge forslagene baserer seg på å gjenoppføre den store stålriggeren som ble bygget for å flytte Pablo Picasso-verket 'Fisken' fra den revne Y-blokka over til den nye A-blokka i regjeringskvartalet. I den ene versjonen fylles riggen med en monumental mosaikk. I den andre omgjøres riggen til et glassmaleri.

Picasso's 'Fisken' i riggen.

02. Riggen

Y-blokka måtte som kjent rives i prosessen med å bygge opp nytt regjeringskvartal etter terrorangrepet. Kunstverket 'Fisken' på endeveggen skulle imidlertid ivaretas. Det ble konstruert en rød rigg i stål på 12 x 15 meter for å muliggjøre nedskjæringen av verket fra bygget. Riggeren ble videre brukt til flytting av den store Picasso-tegningen, sandblåst inn i betongen av Carl Nesjar. Etter nedskjæringen, mens man forberedte flyttingen, ble kunstverket i lengre tid stående på utstilling mot Akersgata.

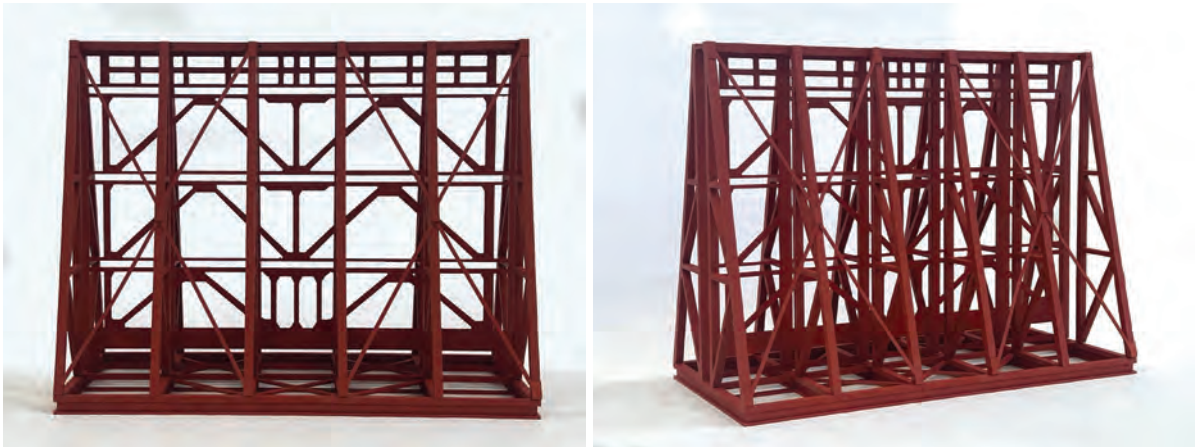
Picasso i riggen mot Akersgata

Jeg går ofte gjennom Akersgata og så lenge Picassoen sto i riggen, stoppet jeg for å se på den. Picasso-verket er en naiv og hyggelig strektegning av fiskere og fisk i sol, mens riggen var tung, rettvisklet og strukturell. Bjelkene og stagene gikk på kryss og tvers over motivet og halvveis dekket det til. Riggen var et svært bur, eller eksoskjelett – et hardt tilleggsmotiv til den solfylte tegningen.

For meg fremsto riggen mer og mer som et vesentlig objekt fra overgangsfasen mellom gammelt og nytt regjeringskvartal. Her hadde vi, bokstavelig talt, et redskap for ommøblering av våre felles verdier. Riggen hadde terroren som bruddflate, og sto der som et ufrivillig monument over rystelsene fellesskapet ble utsatt for den 22. juli. Den var et tydelig symbol for demokratiet som en evig byggeplass. En uintendert torgkulptur hadde allerede i lang tid vært en del av bybildet i Oslo.

Men i tillegg til å være et bilde på de politiske brytningene som kom i kjølvannet av terroren, begynte jeg å se at riggen også uttrykte *ivaretagelse*. For den var jo i all sin brutalitet også en stor krykke. Riggen var bokstavelig talt et støtteapparat, den talte et krøkkete omsorgsspråk. Jeg så formen til en omsorgsmekanisme. I videste forstand kunne den sees som en slags omfavnelse.

Riggen uttrykte forrykkelse på monumental skala, men også ivaretagelse på monumental skala. Den var dobbel. Den var forstyrrende, rent praktisk, som en blokkering eller en inngjerding. Men den var også solid. Stabil og trygg. Funksjonell. Visuelt sett var den en pragmatisk abstraksjon, fremtvinget av prosessene etter 22. juli. I overført forstand kan man si at den fremviste strukturen til et kollektivt traume.

Skalamodell av tom rigg

Den opprinnelige ideen jeg hadde til minneste, var derfor å gjenoppføre riggen, og spare på den som et historisk objekt fra disse årene med konflikt, nytenkning og gjenoppbygging. (Riggen må bygges på nytt iom. at Statsbygg allerede hadde solgt stålet før konkurransepåmelding. Jeg har Statsbyggs tegninger.) Det som hadde vært et litt uverdige oppholdssted for 'Fiskerne', kunne snus til noe meningsfylt. Riggen ville også kunne hjelpe med å skrive et historisk narrativ i kvartalet, fra Henrik

Bulls gamle G-blokk, over Viksjøs høyblokk, via VG-monteret fra selve dagen, gjennom den fraværende Y-blokka – og til de fremtidsrettede nybyggene.

Riggen er også en enorm bilderamme. En ramme er et objekt som ikke hører til selve verket — det som kalles *ergonet* — men til det omkringliggende, det *par-ergonale*. Og når det gjaldt idé til et minnested, paraserte jeg Stian Grøgaard for meg selv: *Riggen er ikke det plassen handler OM, men den kan være det plassen handler FOR.*

Men hvordan forholdt riggen seg til det nye regjeringskvartalets fire nøkkelord: *varig, verdig, vakker og vennlig*? Dette måtte justeres med et nytt innhold.

03. Mosaikk

I 2022 avduket jeg den monumentale mosaikken 'Skyldner' på en rasteplass langs Nasjonal Turistvei i Rondane, den besto av 26 000 stein i lys og mørk granitt. Mosaikken monumentaliserer en intim, liten kulltegning jeg hadde laget av en byste.

'Skyldner' i Rondane

Da jeg så plassen for minnested foran Høyblokka tenkte jeg umiddelbart at mosaikk kunne være treffende som motiv på dette stedet. Man kan si at å sette tusenvis av unike steinfragmenter side om side, slik at de utgjør et enhetlig bilde – en stabil, slitesterk enhet – kan være en meningsfull ting i regjeringskvartalet, og i seg selv et bilde på demokrati. Ingen helhet uten at samtlige biter spiller inn.

Steinmosaikken er et av de eldste billedformene vi har. Opp gjennom historien er mosaikk blitt kalt «maleri for evigheten». Den oppsto i Midtøsten for flere tusen år siden og utviklet seg videre rundt Middelhavet. Mosaikken overlever vulkaner, branner og jordskjelv, nettopp fordi den allerede er fragmentert. Den urgamle teknikken for mosaikk er også akutt samtidig: Premisset med å arrangere små monokrome elementer i rekker slik at de utgjør en lesbar helhet, er det samme for en digital skjerm som for en antikk steinmosaikk.

En interessant ting som skjer med tegning i mosaikk, om man lar steinene følge tegningen på tradisjonelt vis, er at de inaktive områdene rundt motivet blir aktivert. Dynamikken mellom strekene, mellomrommene og de enkelte steinene blir, visuelt sett, veldig produktiv.

Forgrunn/bakgrunn-hierarkiene blir utvisket. I overført betydning gir dette også mening.

Eksempel på organisk leggemønster i antikk mosaikk. Merk hvordan bakgrunn og tomrom følger formene og får hele bildet til å bølge.

Jeg så for meg en “høyoppløst” steinmosaikk av en strektegning stående vertikalt inne i stålriggen. Ikke et gulv, som i Rondane, men en vegg. Et enkelt, men monumentalt bilde i ramme, 11 meter høyt og 15 meter bredt. En organisk mosaikk mot en rettvinklet rigg. Den “evige” mosaikken representerer det motsatte av den (byggeplass-aktige) midlertidigheten riggen uttrykker. *Strektegning* er forresten allerede etablert som en del av regjeringskvartalets visuelle identitet i og med Picasso, Nesjar og de andre kunstnerne som er representert oppover etasjene. Et mosaikk ville også på flere nivåer kunne gå i dialog med Jumanna Mannas steincollage til venstre for Lindealleen (som også tematiserer demokratisk representasjon).

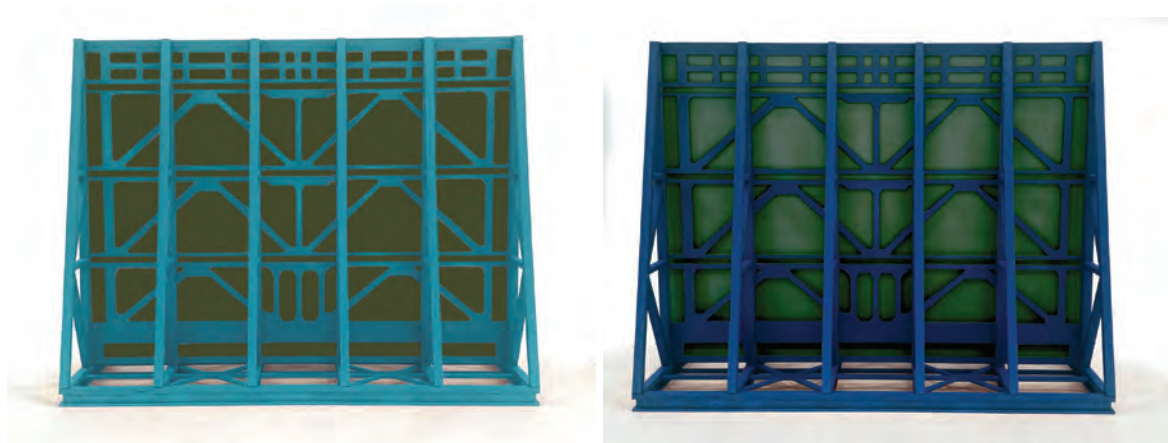

Antikk mosaikk i riggen som eksempel på organisk leggemønster mot industrielt stål. Figur for størrelse

Jeg tenkte å bytte farge på riggen. Både for å tone ned det industrielle preget, samt å flytte inntrykket over til noe nytt og konstruktivt. Jeg ville også legge strekene i rød sten, for å få opp kraften i

tegningen. Jeg så for meg å bruke mindre stein enn jeg brukte i Rondane (som var 10x10 cm). For full effekt må tegningen utsettes for en formidabel håndverksmessig innsats. Går man ned i steinstørrelse til 3x3 cm, blir antallet rundt 180.000 stein. Går man ned i 2x2 cm, blir det nesten en halv million stein. Man må se for seg myriader av stein, en ytterst forseggjort steinvegg, et bølgende bilde, basert på en intim håndtegning. Mosaikken kunne på denne måten bli en severdighet i seg selv.

Når det gjelder baksiden: Mosaikken må settes i en form for stålramme. Denne kan igjen males i en annen farge slik at man, i tillegg til tegningen på den ene siden, får frem ingeniørens fantastiske strukturelle abstraksjon på baksiden — en visuell hommage til alle dem som hver dag tar seg av den praktiske gjennomføringen av politiske vedtak.

Eksempler på farget rigg og 'abstraksjonen' på baksiden

Hammersborg er et relativt fargerikt område, med den røde Trefoldighetskirken, grønne Deichman, grønnlige Margaretakyrkan (kobberspir), de blå Obos-blokkene bak. Jeg tenker at fargesetting av mosaikk, rigg og bakside kan hente opp fargene fra den historiske arkitekturen i området. Alt i alt blir verket en skulptur, et bilde og et lite stykke arkitektur på samme tid.

Når det gjelder plassering er jeg helt åpen for å diskutere på hvilket sted i bestemmelsesområdet den kan stå, og i hvilken retning, for best å fungere på plassen og mot omgivelsene.

04. Motiv

Siden riggen behandler virkeligheten inne i byen, tenkte jeg at mosaikkens motiv måtte peke ut, være en bro mot Utøya – det andre åstedet – og fungere som et vindu mot Tyrifjorden. En portal mellom de politiske kompleksene sentralt, og de større omgivelsene i landet vårt. Eventuelt mot de mindre, mer usynlige elementene. Den kunne legge et fokus på de tingene som med sin hverdagslige selvfølgelighet representerer det vi har, men som vi også lett kan miste. *Det som er unnselig og unnnværlig på samme tid.*

Motivet må være noe et barn kan få øye på.

Jeg fokuserte først på de naturlige elementene i og rundt Tyrifjorden. Den opprinnelige ideen var å tegne et portrett av et spesifikt tre som sto på Utøya, en furu, tyri fra Tyrifjorden, en erkenorsk vekst og samtidig et av de tause vitnene til hendelsene der ute. Det viste seg vanskelig, bildet ble generisk og virket forterpet. Jeg tok for meg bjørk og lyng og tegnet blåveisen og hvitveisen som blomstret da jeg var ute på øya i april. Jeg fortsatte med å tegne det meste av fauna i området. Livet i sjøen er et typisk motiv i klassisk mosaikk og en idé var å legge meg opp mot den tradisjonen. Jeg tegnet alt fra lokal kreps og abbor og gjedde til sik, brasme, karuss, krøkle og nipigget stingsild.

Men det var ikke lett. De fleste sjødyr blir symboltunge i avbildning, uansett hvor små eller ukjente de er.

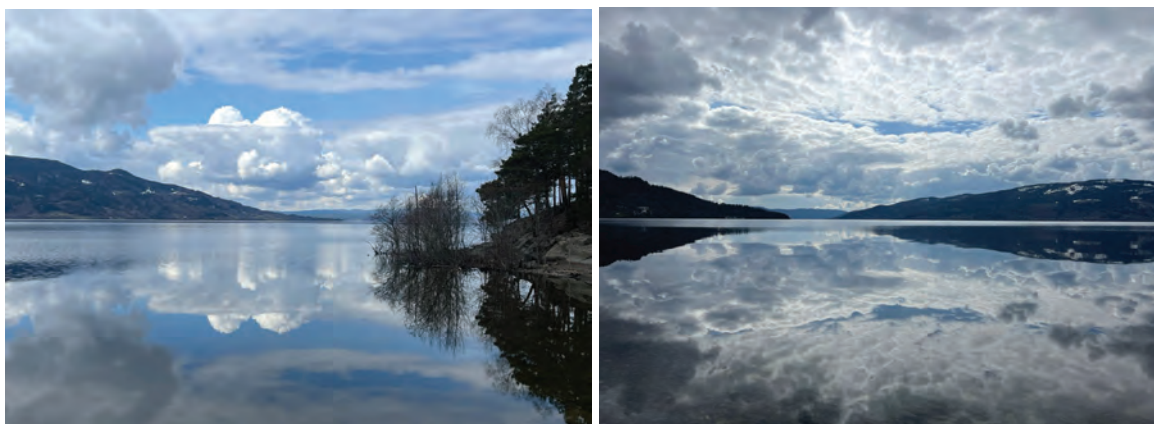
Jeg flyttet meg over til fuglene. Jeg så en stillits da jeg var på øya og den gjorde inntrykk. Fugler er et kjent bilde på ånd, sjel – et metafysisk løft. Fuglen har en kropp som på en måte kommer i kontakt med det hinsidige.

Som kunstnerisk motiv blir det imidlertid fort klisjépreget og generelt. Så fant jeg en fin fugl som holder til i Tyrifjorden: Gluttsnipe. Det er en liten vadefugl som er typisk for innlandsområdet. Men den er også trekkfugl og kan like gjerne være en sydeuropeer, en asiat eller komme fra sør for Sahara. Jeg tegnet den opp og likte uttrykket. Man kan se for seg en ti meter høy gluttsnipe – lett, vår og unnselig – som balanserer på tynne ben over regjeringsplassen, støttet opp av riggen. Det minste og skjøreste, monumentalisert i hundre tusen stein. Den har en retning og et blick. Igjen et taust, ikke-menneskelig vitne, som gjør en språkløs vurdering av hva vi representerer med oss selv, midt inne i demokratiets og maktens sentrum.

Tegning av gluttsnipe i rødt blekk

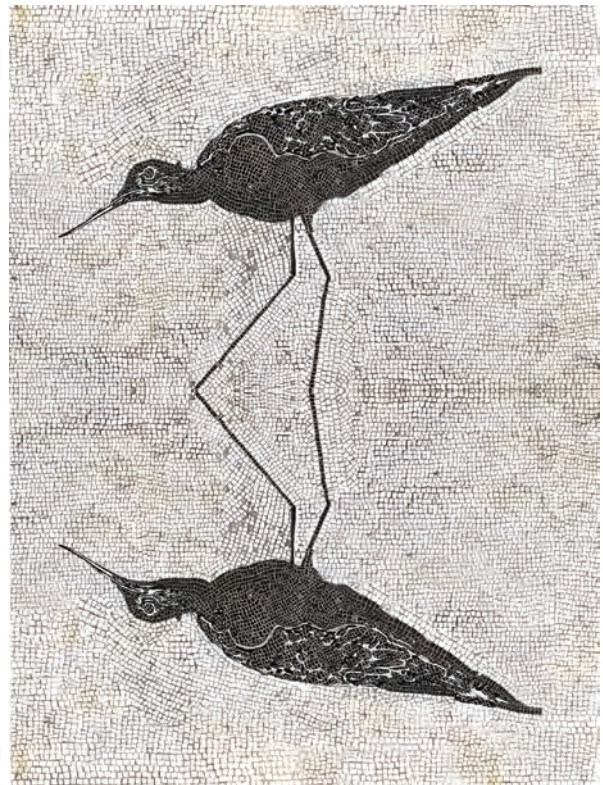
En av dagene jeg var ute på øya var det blick stille. I alle retninger fikk man en spektakulær speiling i vannet — himmel og jord fløt i hverandre og gikk i ett. Elementene omsluttet en fullstendig i et utrolig dobbelt lys, som både kom ovenfra og nedenfra.

Speilinger i tyrifjorden sett fra Utøya

Jeg flyttet denne speilingen over på gluttsnipe. Det ble et bilde, nesten et emblem, som uttrykte stillhet og ro. Men med en dobbelthet. Som om det i enhver verden også finnes en opp-ned verden, en situasjon hvor horisontlinjen forsvinner i en merkelig utblending. Hvor hver fredelige fugl følges av en mot-fugl.

Speilet gluttsnipe i rødt blekk og som mosaikkskisse

Jeg lagde ulike variasjoner. En fugl og en mer emosjonell abstraksjon i kombinasjon, begge speilet. Et taust vitne og en perspektivforskyvning. Et levende vesen og et abstrakt mønster. Denne versjonen synes jeg har noe:

Skalamodell med tegning i rødt og svart blekk. Figurer for størrelse

Men jeg var fortsatt usikker på om motivet ville kunne vare på riktig måte. Speilingsmotivet har i seg en opplevelse av glatt vannskorpe og lys. Dobbel lys – jeg tenkte mer og mer på de eksepsjonelle lysforholdene jeg hadde opplevd på Utøya, og hvordan man kunne representere dette lyset i et bilde av stein.

Jeg fant frem en litt eldre tegning av noe som kan likne en tunnel eller en sol med stråleglans. Et slikt strålemotiv kunne fungere. Kraft. Lys. Et minneste som et livskraftig nærvær i stedet for et tapsorientert fravær. Munchs 'Solen' ligger og duver bak her, eventuelt den viltre, takkede solen oppe i hjørnet på Picasso's 'Fiskerne'.

Tegning av sol / tunnel i rødt blekk – man må se for seg dette i klassisk mosaikk som vist over

05. Glass / lys

En steinmosaikk i en rigg i regjeringskvartalet som et vindu mot Tyrifjorden og forbi, synes jeg fortsatt er en god tanke. Jeg holder en knapp på den, og vil gjerne jobbe mer med motiv, gjerne i dialog med alle de involverte.

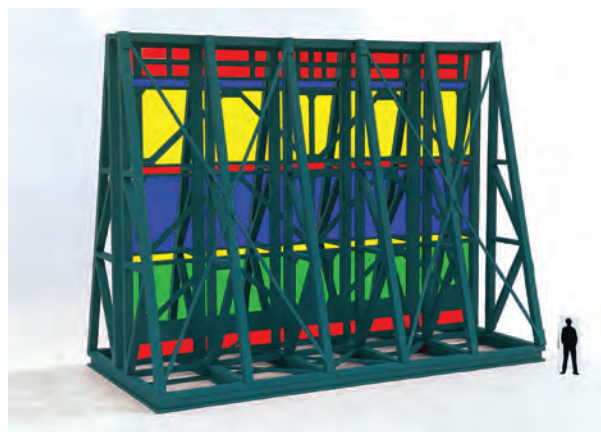
Kona mi, Ida, sa noe om at det ville være fint å kunne se *gjennom* riggen, så den ikke lenger var et stengsel, men et vindu. Jeg gikk tilbake til tegnebrettet en siste runde og begynte tenke på riggen som en vindusramme.

Da kom en alternativ idé: De forskjellig formede åpningene i riggen, mellom for- og bakside, er jo vindusåpninger. Setter man farget glass i dem, som et glassmaleri, så vil *lys* bli motivet, og riggen en ramme for selve lyset.

Skalamodell med glassmaleri i primærfarger

Et slikt oppsett vil gi lysspill på solskinnsdager. Farget lys vil fortsatt skinne på mørkere dager. Man vil se omgivelsene i regjeringskvartalet som gjennom et filter. Et alternativ er rene, livskraftige primærfarger i abstrakt komposisjon. Et annet er å gradere glasset, som en soloppgang over Tyrifjorden. Mulighetene er mange.

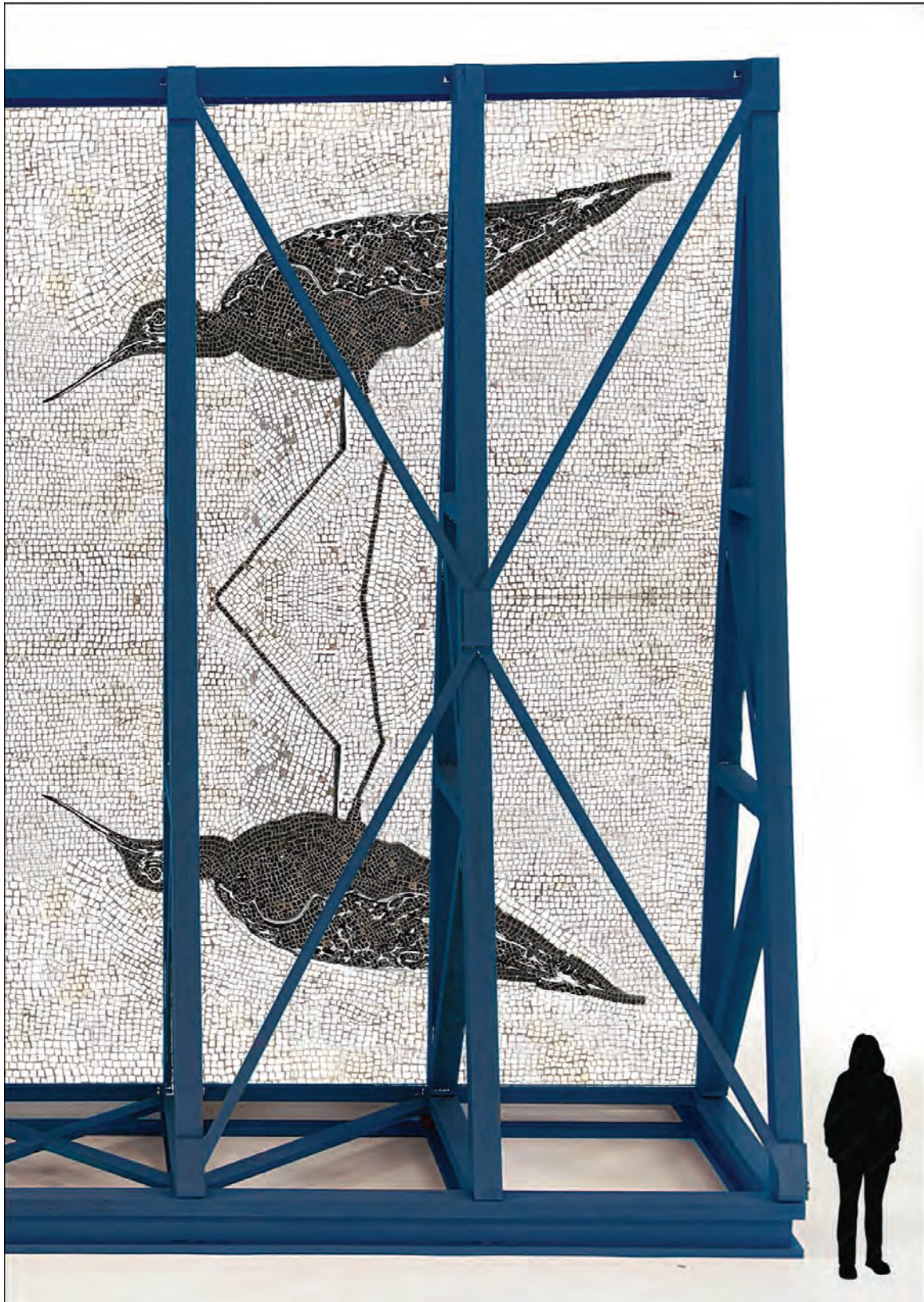
Soloppgang og primærfarger i komposisjon

06. Konklusjon

I stedet for å designe en plass eller et miljø, har jeg hele tiden tenkt at jeg vil lage et kunstverk *til* de som omkom den 22. juli, og deres etterlatte. Forslaget mitt blir derfor også et spørsmål: Kan denne riggen holde oppe det som er verdt å opprettholde?

Om det blir en mosaikk som samler myriader av unike stein i et lite, men stort motiv, eller med riggen som ramme for et glassmaleri, vil forhåpentligvis dette verket kunne stå der som en ivaretagelse av lyset – livslyset – til de 77 menneskene som ble tatt fra oss 22. juli 2011. De vil få sine navn inngravert i bunnbjelken på reisverket som holder dette lyset oppe. For lyset som ble tatt fra oss den dagen er mystisk nok det samme lyset vi har å gå på i tiden som kommer.

Marianne Heier

Jord

JORD

Konsept for minnested etter 22. juli

Marianne Heier

med Gaia Oslo v/ Frederica Miller og Julio Perez

... this mysterious human gift, the ability to start something new, is connected to the fact that every one of us came into the world as a newcomer in birth. In other words, we can begin something because we are beginnings and hence beginners.

Hannah Arendt, The Freedom to Be Free

Grunnidé

Jord er et skulpturelt, organisk utformet bygg i murstein og leire med en urtehage rundt. Bygget skal huse og fremme faglig politisk og offentlig arbeid for jordmødre, representert ved Jordmorforeningen, Jordmorforbundet, Jordmorutdanningen og (minst) to klinisk praktiserende jordmødre ved fødestuer i Norge. Jordmødrenes virksomhet aktiverer skulpturen/ bygget fra innsiden og er et premiss for prosjektet.

Virksomheten på innsiden av bygget styres av Rådet, som er en sentral del av prosjektet. Rådet arbeider fritt og selvstendig ut fra faggruppens interesser, og består av medlemmer som representerer de forskjellige gruppene og interessene innenfor jordmorfaget. Rådet er nedsatt, men rådetss arbeid vil først igangsettes dersom prosjektet går videre til neste fase i minnestsarbeidet. Aktivitetene i huset og rommenes utforming er derfor ikke ferdig definert, men vil omfatte politisk arbeid for å sikre og styrke føde- og barseltilbudet i hele landet, informasjons- og pressearbeid, internasjonalt nettverksarbeid og kompetanseutveksling, fødsels- og barselkurs for nybakte foreldre, samt jordmoroppfølging av gravide, fødende og nyfødte.

Jord vil løfte jordmoren som symbolsk figur ved terskelen til livet, og representere en konkret, diametral motsats til tankegodset bak terrorangrepet 22. juli. Slik peker prosjektet mot inngangen til livet som felles, grunnleggende menneskelig erfaring, en forutsetning for hvert unike menneskes særegenhet, handlinger, og deltakelse i fellesskapet uavhengig av- og forut for alle identitetsmarkører. *Jord* virker direkte politisk gjennom jordmødrenes arbeid, og indirekte/ symbolsk gjennom estetisk utforming og funksjon overfor publikum. Samlet skal minnesteedet tilby rom for ettertanke, meditasjon, bearbeidelse og innsikt, samtidig som det fungerer som ramme rundt rituelle markeringer.

«Kvinnehatet er ikke en bihistorie i dramaet. Uten å se den paradoksale og tette forbindelsen mellom kvinnehat og muslimhat, vil vi aldri forstå de kreftene og ideene som endte i en katastrofe 22. juli.»

Marie Simonsen, journalist, Dagbladet, 26. august 2011

'The hatred towards women does not play a secondary role in this drama. Without seeing the paradoxical and close link between misogyny and Islamophobia, we will never understand the forces and ideas that culminated in the disaster on 22 July.'

Marie Simonsen, journalist, Dagbladet, 26 August 2011

Veggtekst i 22. julisenteret

Begrunnelse

Terroren som rammet Norge 22. juli 2011 var en politisk, ekstremvoldelig handling. Den kan ikke tilbakekalles, og hvordan den i ettertid bearbeides og omtales er vårt felles anliggende. Jeg mener det er viktig å unngå at 'første taler', i dette tilfellet terroristen, får sette premissene for samtalen etter angrepet. At et minnesteid etter 22. juli *ikke* bør strebe etter å måle muskler med volden og dermed akseptere terroristens betingelser for hvordan vi snakker og hva vi snakker om, men i stedet strekke seg mot å presentere et reelt alternativ. Hva vil VI si? Og på hvilken måte? Hva betyr egentlig det daværende Statsminister Jens Stoltenberg sa i talen sin 24. juli 2011: 'Vårt svar er mer demokrati, mer åpenhet og mer humanitet. Men aldri naivitet.'? Hva mener vi når vi sier 'vi'? Hva samles vi rundt? Samfunnet skal verne om de forsvarsløse, de utsatte og de svake. Dette er kjernen i ideen om velferdsstaten, og grunnlag for demokratisk ressurs- og maktfordeling. Det er også sentralt for dette minnesteidskonseptet.

Angrepet 22. juli 2011 var tydelig og uttalt rettet mot demokratiet, og berørte både direkte og indirekte samfunnets viktigste verdigrunnlag. Terroristen var ideologisk motivert, og selv om han opererte alene var han samtidig del av en ideologisk bølge som skyller over store deler av verden. Holdningene som kom til uttrykk i angrepet må stadig ses som en reell trussel for demokratiet både her i Norge og internasjonalt. Disse undertrykkende, totalitære og voldelige impulsene er skremmende for de fleste, men de virker dessverre også tiltrekkende på mange mennesker. Jeg mener det er viktig at minnesteidet i Regjeringskvartalet kan fungere som en konkret motvekt for disse kreftene. Der de setter volden og undertrykkelsen og, i siste instans, døden i sentrum, bør minnesteidet insistere på *livet som sentrum*. Jeg mener dette er den beste og mest respektfulle måten både å hedre minnet etter de 77 ofrene og bære dem med oss videre inn i fremtiden.

AUF og arbeiderbevegelsen var åpenbare mål for terroristen, men de berørte hadde ikke nødvendigvis tilknytning til den politiske venstresiden. Ikke-hvite, muslimer, feminister og 'kultureliten' sto også på listen over politiske mål for angrepet. Pårørende, etterlatte, naboer, ansatte i bygningene i Regjeringskvartalet og tilfeldige forbipasserende ble rammet uavhengig av hvor de hørte hjemme ideologisk. Minnesteidet må derfor på en og samme tid etterstrebe politisk tydelighet og partipolitisk uavhengighet.

Jord henter inspirasjon fra Hannah Arendts tanker om offentligheten som politisk arena. Det hun kaller natalitet, som betyr å bli født, er det grunnleggende vilkåret for oss alle, og det som igangsetter nye begynnelse. Uten dette er ingen handlinger og ingen ytringer mulige. Dette begrepet peker både mot hvert enkelte menneskes ukrenkelige individualitet, mot fellesskapet og mot den store, felles historien om menneskene som hele tiden er under tilblivelse. Arendts beskrivelse av hvert menneske som en ny begynnelse knytter nataliteten tett sammen med *håpet*. Hennes tanker om natalitet har vært sentrale for senere, mer uttalt feministiske tenkere som f.eks. Adriana Cavarero og Rosi Braidotti, som har benyttet det til å sette fødselen i sentrum for en kritikk av patriarkatet i vestlig tradisjon og kanon. Disse tenkerne er også viktige kilder for *Jord*.

En like viktig inspirasjon er de gripende vitnesbyrdene fra overlevende og etterlatte. Under en sterk presentasjon på 22. juli Senteret i januar i år svarte Cecilie Herlovsen (overlevende fra Utøya) på spørsmål fra salen om hva hun mente kunne gjøres for å forhindre nye terrorangrep at hun *håpet* på mer inkluderende holdninger overfor utenforskap for å unngå ensomhet og radikalisering. Flere av de pårørende, etterlatte og overlevende har eksplisitt omtalt behovet for å peke mot *livet*, noe som også preger det vellykkede arbeidet med *Hegnhuset*, *Demokratisenteret* og minnesteidet *Lysningen* på Utøya.

*Fra performance L'Origine du
Monde i Oslo Domkirke,
Marianne Heier, 2011*

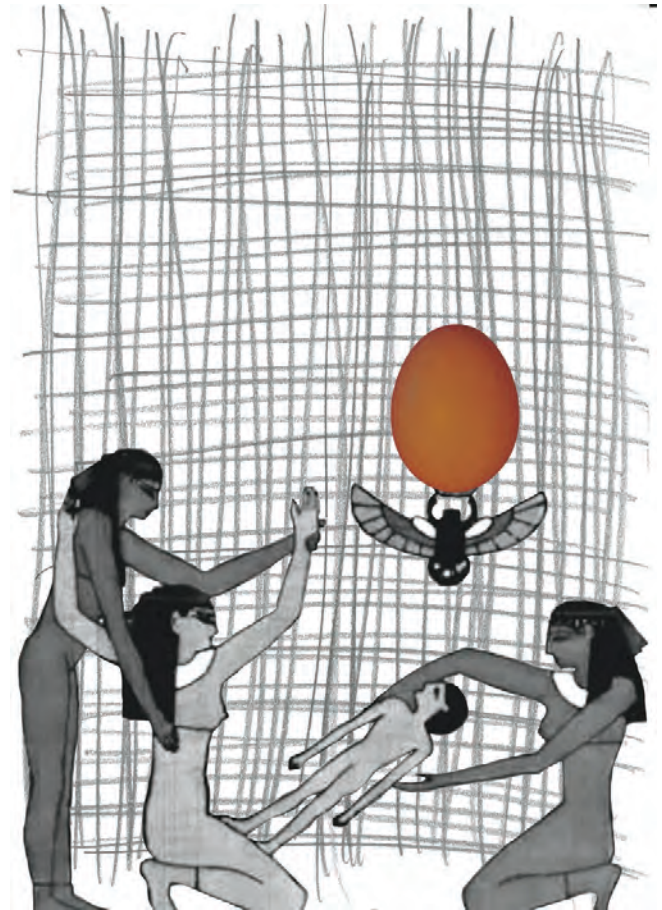
Jordmødrene

Det er livsfarlig å føde, og livsfarlig å bli født. Menneskene kommer inn i livet helt på grensen av hva vi kan tåle. Alle vi har enkeltvis og i absolutt livsfare forsert denne grensen for å være i verden, som unike deler av menneskeheten, den lange kjeden av individer som knytter oss sammen med livets opprinnelse i en fjern fortid. Fødselen er livets gjennombrudd, den eneste erfaringen absolutt alle mennesker deler, og likevel noe vi ikke har noe bevisst minne om.

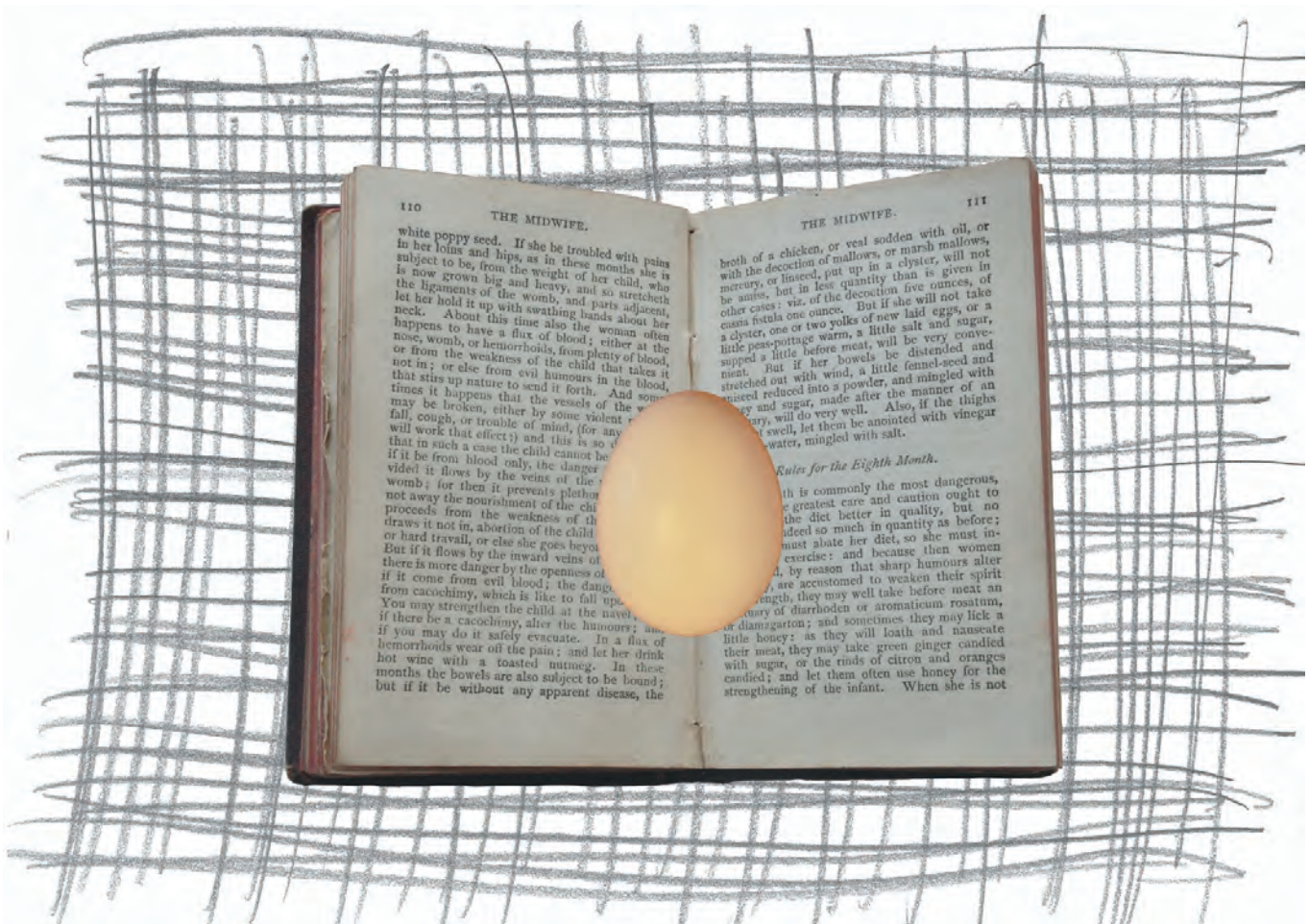
Jordmødrene vokter denne grensen. De har holdt døren inn i livet åpen for nyfødte mennesker i tusenvis av år. I europeisk historie har jordmødrene vært en utsatt og til tider forfulgt yrkesgruppe (det er for eksempel den eneste som nevnes spesifikt i kirkens manualer for hekseprosesser). Dette henger sammen med kvinnefiendtlige og klasseundertrykkende impulser i kulturen vår. Jordmorutdanningen ble i 1818 Norges første tilgjengelige yrkesutdanning for kvinner, mens kvinnelig stemmerett ved stortingsvalg først ble innført i 1913. Men selve jordmoryrket er mye eldre enn utdanningen. Jordmorkompetansen har tradisjonelt vært overført gjennom kanaler og nettverk bestående hovedsakelig av kvinner, og har dermed i stor grad unndratt seg institusjonell kontroll. Nå benyttes jordmortittelen uavhengig av kjønn, men historisk sett har jordmoren vært en arbeidende kvinne av folket, og stått i et ambivalent forhold til den patriarkalske familieinstitusjonen. At fødetilbudet i Norge i dag stadig er under politisk og økonomisk press er en forlengelse av denne tradisjonens historiske spenningsforhold til en kultur der kvinnens kropp og helse er underlagt og regulert av patriarkatets interesser.

Digitale skisser:
 T. h. collage fra egyptisk papyrus (2.700 fvt.). Den første kvinnelige legen vi kjenner ved navn, Merit Ptah, forløser en kvinne. (kilde: <https://www.thoughtco.com/profile-of-female-pharaohs-3528392>)

Under: liten, victoriansk håndbok i jordmorkunst kjøpt på nettet. Boken er utgitt anonymt under pseudonymet «Aristoteles», og så liten at den lett kan gjemmes. Disse bøkene var utbredt, men ansett som suspekt, og tildels forbudt litteratur. Sjangeren omtales som «Pseudo- Aristoteles» fordi forfatterne ofte benyttet dette psudonymet.

Over: Detalj fra Madonna med egget, Piero della Francesca, 1474. Et strutseeegg hengt over Madonnaens hode representerer fruktbarhet, fødsel og nytt liv (kilde: <http://www.arte.it/notizie/italia/la-pala-di-brera-un-gioiello-dell-umanesimo-di-piero-della-francesca-17033>)

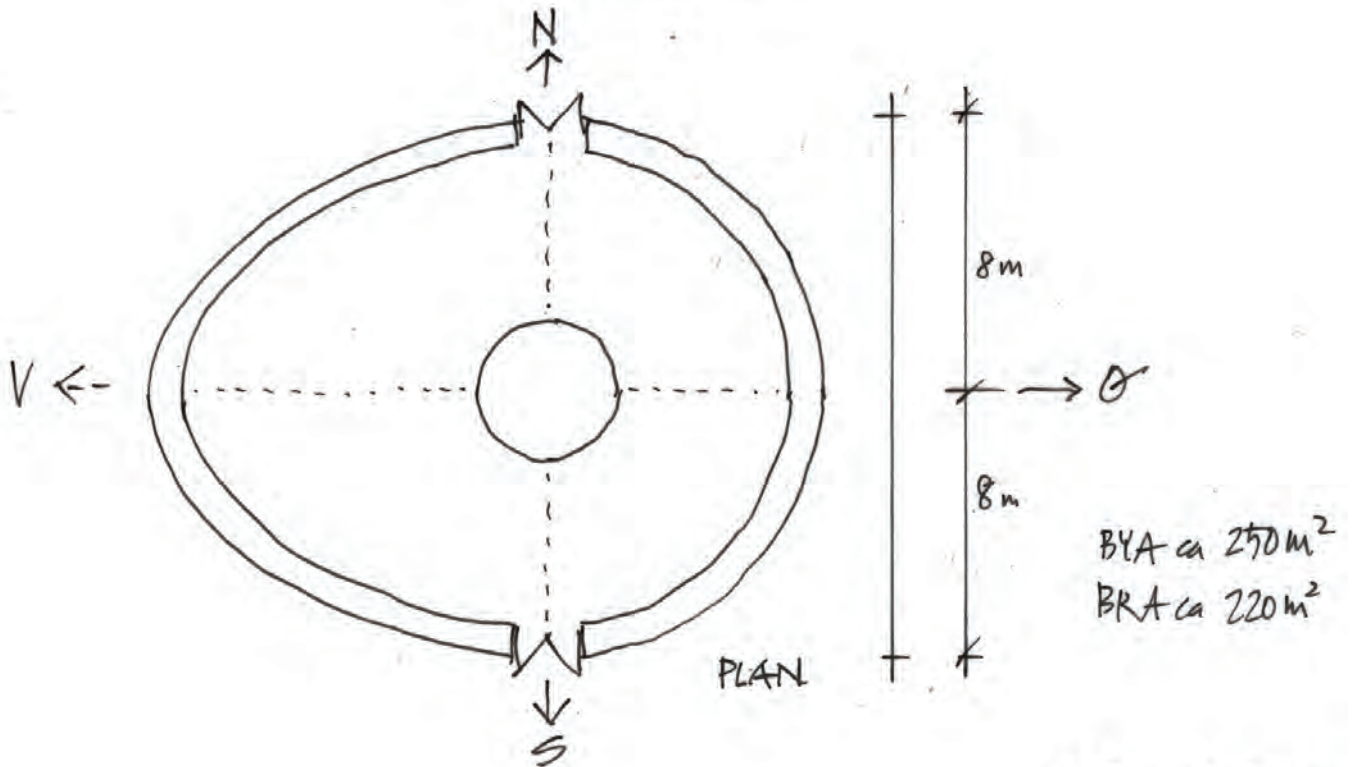
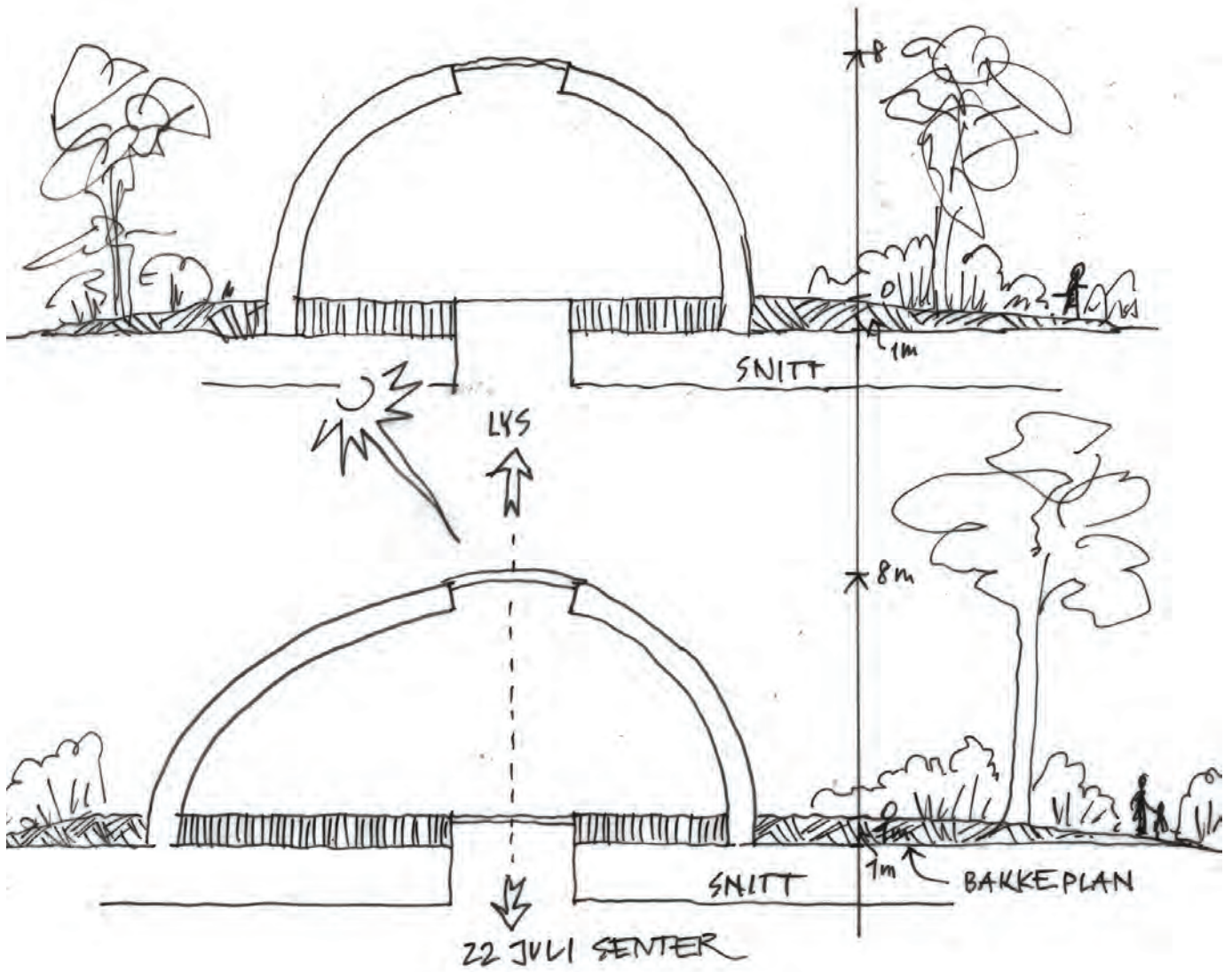
Prosjektets form og elementer

Jord har dobbel funksjon: som arbeidssted for jordmødrene, og som minnested for offentligheten. Denne dobbeltheten er organisert som en innside og en utside. *Innsiden* huser jordmødrenes virksomhet, som vil være delvis publikumshenvendt, delvis lukket for direkte innsyn. *Utsiden* består av en organisk utformet fasade, som kan utvikles og gjøres tilgjengelig for publikum.

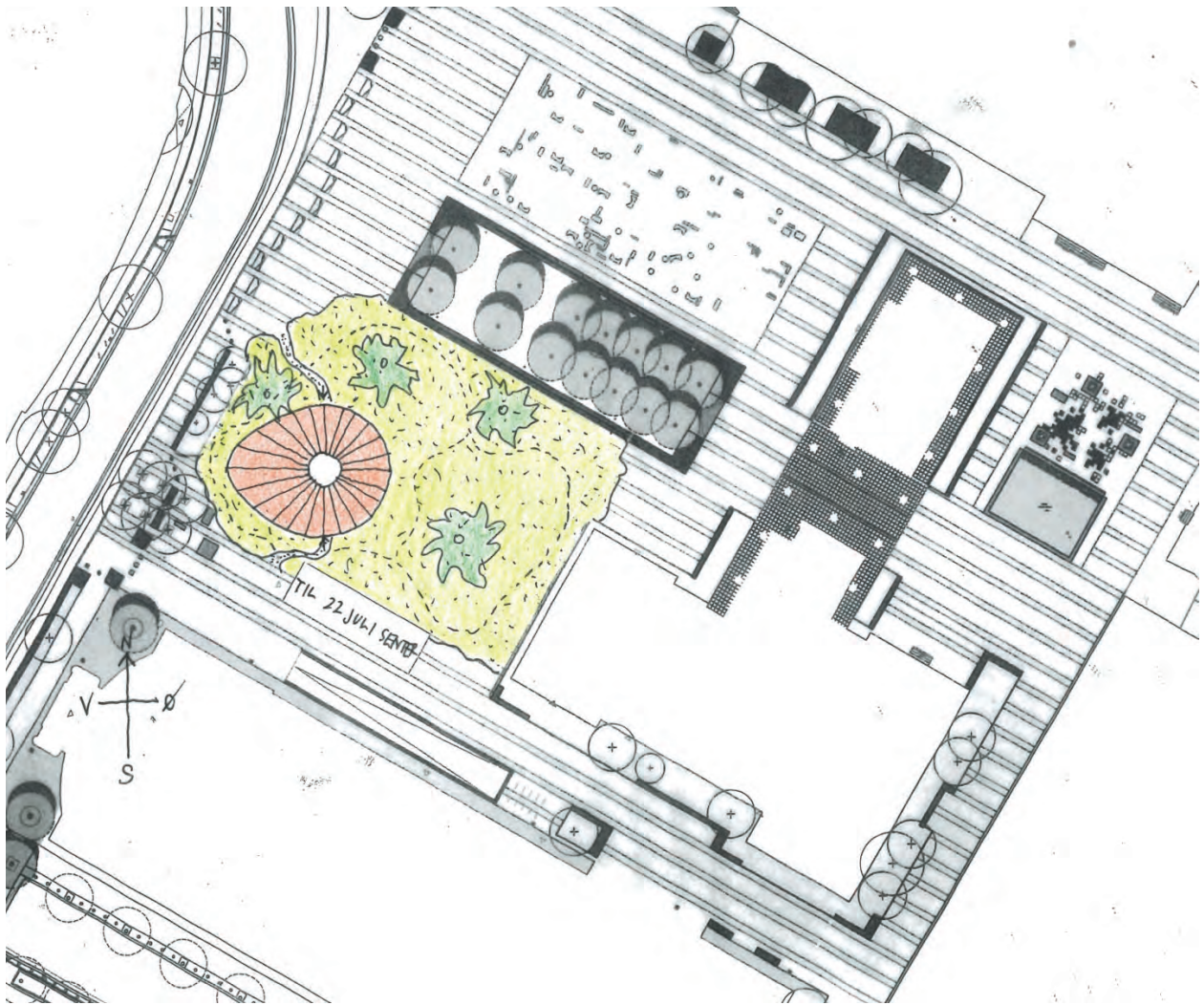
Rundt bygget anlegges det en *urtehage* med stier og benker, som vil være åpen for publikum. Ritualer og markeringer vil finne sted på fasaden og i hagen. Ofrenes navn kan settes inn i fasaden, langs stien(e) i hagen, eller i himlingen inne i bygget.

Bygget er en eggformet kuppel bygget i murstein og dekket av leiremateriale. Det vil ha naturlig klimaregulering, og lysinnfall gjennom et stort, rundt vindu opp mot himmelen. Dette lyset vil ledes ned gjennom et vindu i gulvet til 22. julisenteret under bakken og skape en direkte forbindelse mellom de to rommene, i en akse mellom himmelen og jorden. Den runde, organiske, enhetlige formen vil kontrastere med de modulbaserte, rettlinjede formene i arkitekturen rundt, og de varme tonene i materialet vil bryte med de blågrå fargene i steinen, betongen og asfalten i området.

MÅL 1:200
22.4.24 fm

Anlegget som helhet vinkles for å følge naturens «aksesystem», og vil dermed bryte med grid-designet i området ellers. Posisjonen indikerer en syklisk tidsforståelse i motsetning til det lineære. Solens og årstidenes gang viser til livet som praksis og historien som felles eie på tvers av generasjoner. På samme måte som naturens kretsløp gir nytt liv til landskapet etter vinteren og etter brann og katastrofer, er hver fødsel menneskenes måte å delta i en større, sammenhengende historie som går langt utover begrensningene rundt hver enkelt av oss og vår individuelle skjebne. Dette er håpet, og det er uadskillelig fra livet selv.

Fasadens overflate kan utvikles og aktiveres for å gjøre den tilgjengelig for publikum

Rundt bygget anlegges en naturlig urtehage med benker og stier. Hagen vil beplantes med pionérveksten villbringebær, som har vært brukt av jordmødre under graviditet og fødsel. Villbringebær er en hardfør plante som kan vokse i skinn jord. Den er blant de første til å 'flytte inn' etter skogbranner og andre katastrofer. Den heler skadet natur og legger grunnen for ny vekst. Kamille, ringblomst og solhatt er andre urter som har vært brukt i forbindelse med graviditet, fødsel og barsel, og som vil kunne vokse fint sammen med villbringebærene. Den komposterte jorden etter rosetoget kan blandes inn i jorden til hagen, og man kan se for seg at beplantningen gjøres som en markering, evt. i dugnadsform. En enkelt furu vil kunne referere til den vakre naturen på Utøya, og også bidra med en vertikal linje i anlegget.

*Violence can destroy power; it is utterly incapable of creating it.
Hannah Arendt, On Violence*

Vi er alle født

Henning Sunde,
Hanne Tyrmi og
Rainer Stange

Minnelund

En minnelund
for 22. juli

Tilnærming

Forslaget består av tre hovedtemaer:

Selve terrorangrepet – det mørke, det harde, det vi aldri skal glemme.

Håpet og fremtiden – det lyse og det skjøre, det vi jobber for, som samfunn.

Omsorg, fellesskap og det å minnes. Det å minnes alene, det å minnes sammen og det å minnes som en nasjon.

I sum søker forslaget en balanse mellom det vi har mistet og det vi fortsatt tror på. Vi søker en enkel historiefortelling, men først og fremst en følelse, noe som må oppleves på stedet, av det skjøre – det som krever evig pleie.

1) Et monumental møte med det vonde. Støtt, støpte bronseskulpturer.

2) Det som vokser og som må evig pleies. Planter og trær som vokser til over tid.

3) Omsorg, fellesskap og det å minnes. Alene, sammen og som samfunn.

Terrorangrepet

For mange er 22. juli en dag der tiden stanset. En del av vårt samfunn og vår kultur ble avskåret. Liv gikk tapt.

Tiden som stanset

Vi søker ikke et minnested som glatter over det som har skjedd.

Det er hardt og brutalt, og du skal kjenne det på kroppen.

Du skal føle at tiden stoppet opp den dagen.

foto: Hanne Krom

Skulpturene

Skulpturene i bronse er av trær som er kappet i ulike høyder og tykkelser. De står i en lysning i en minnelund, der man kan gå inn.

Monumentalt og nært

Skulpturene har ulike størrelser, fra de små og skjøre, til de som er høye og store. De største er over seks meter høye som gjør at de er tydelig til stede i byrommet.

Alle er kappet.

Du skal kunne holde rundt stammen, sitte på dem som ligger nede, og være til stede i minnelunden.

Føle deg liten inni noe større.

foto: Bør Iymini

skulpturgruppen i Minnelunden

Støpt i bronse

Alle skulpturene er forskjellige, med ulike fargevalører innenfor en varm, mørk tone.

Variasjon og mangfoldighet

De ulike fargevalørene gjør at opplevelsen av skulpturene blir lettere, lysere og varmere når du går imellom dem.

Noen er bare lave stubber:

Noen rager høyt, og du må se oppover, og noen er tynne og spinkle.

De ulike fargene gjør også at skulpturene oppleves ulikt gjennom året og gjennom døgnet.

Om kvelden blir skulpturene mer like og samlet.

Når det er lyst ute, enten om sommeren eller i vintertysset, kommer fargene og detaljene ekstra godt fram.

utstilling av fargenyanser med maling

foto: Hanne Fygni

Minnelunden

Skulpturene er rammet inn av en lund med trær, busker og blomster. En minnelund, med en lysning i midten.

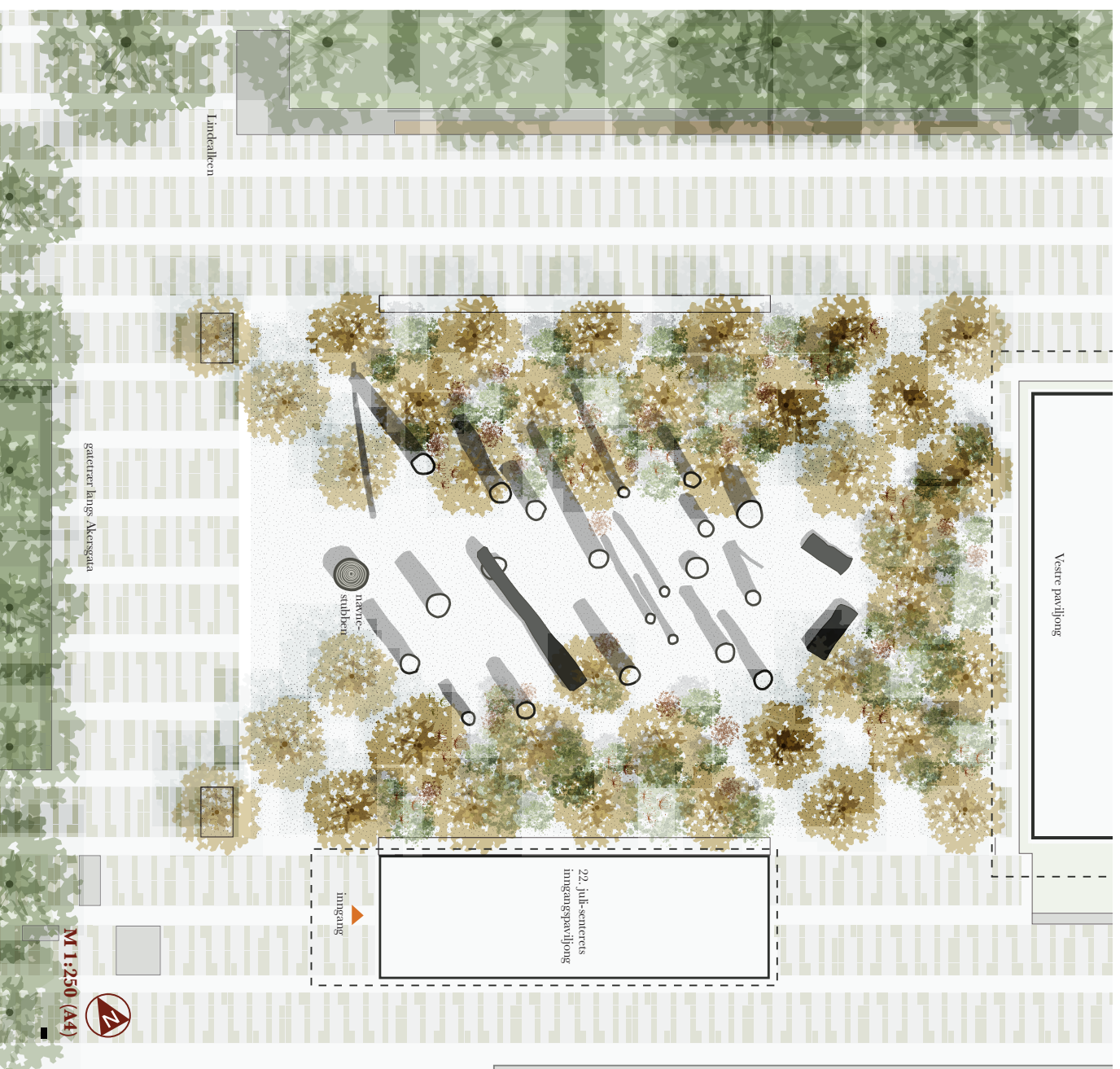
Det som vokser og gror

Der skulpturene representerer tiden som stoppet, viser trærne tiden som kommer.

Hoveddelen av lunden er trectypene rogn og asal. Asal finnes i hele Norge opp til polarsirkelen, og rogn finnes i hele landet, fra Lindesnes til Kirkenes.

Trærne plantes ut når de er små, ca to meter høye. Når vi gir dem gode vekstvilkår og pleie, vil de vokse, og de vil etterhvert bli ca fem til åtte meter høye; epletrestørrelse, som gir dem en tydelig tilstedeværelse i byrommet, uten at de blir for høye.

Dekket i lysningen består av elvegurus. Det gir en robusthet, men også en taktilitet og varmsomhet når man går inn i minnelunden.

Årstidene

Minnelunden vil endre seg med årstidene.

Tid og endring

Om vinteren vil skulpturene være mest synlige og trærne vil spille annenfohn. Men om våren og sommeren vil trærne blomstre og ta hovedrollen i opplevelsen av stedet.

Trærne, buskene og de ulike blomstene vil forandres gjennom årstidene. Sesongen vil starte med blåveisblomstring i april, og fortsette til alt løvet felles i november.

snitt/ oppriss av midten av Minnelunden sett mot Vestre paviljong. M 1:100 (A4)

foto: R. Strange

foto: Simon A. Engset / wikimedia commons

foto: Kristian Nydahl

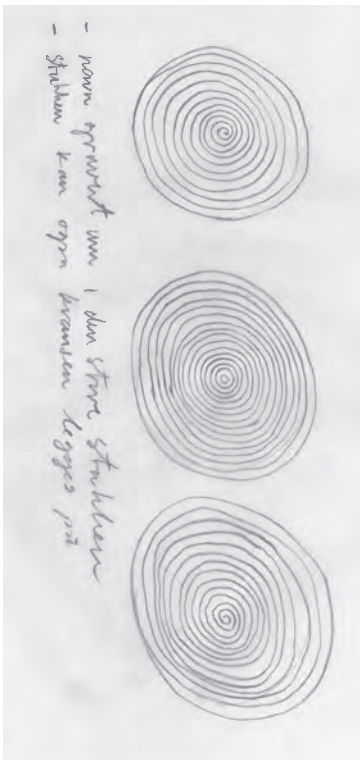
foto: R. Strange

årstidens gang i rogn og asal

Navnene i stubben

Det første du møter ved inngangen til minnelunden er en stor, stubbeskulptur. Her står navnene på de drepte som årringer i treet.

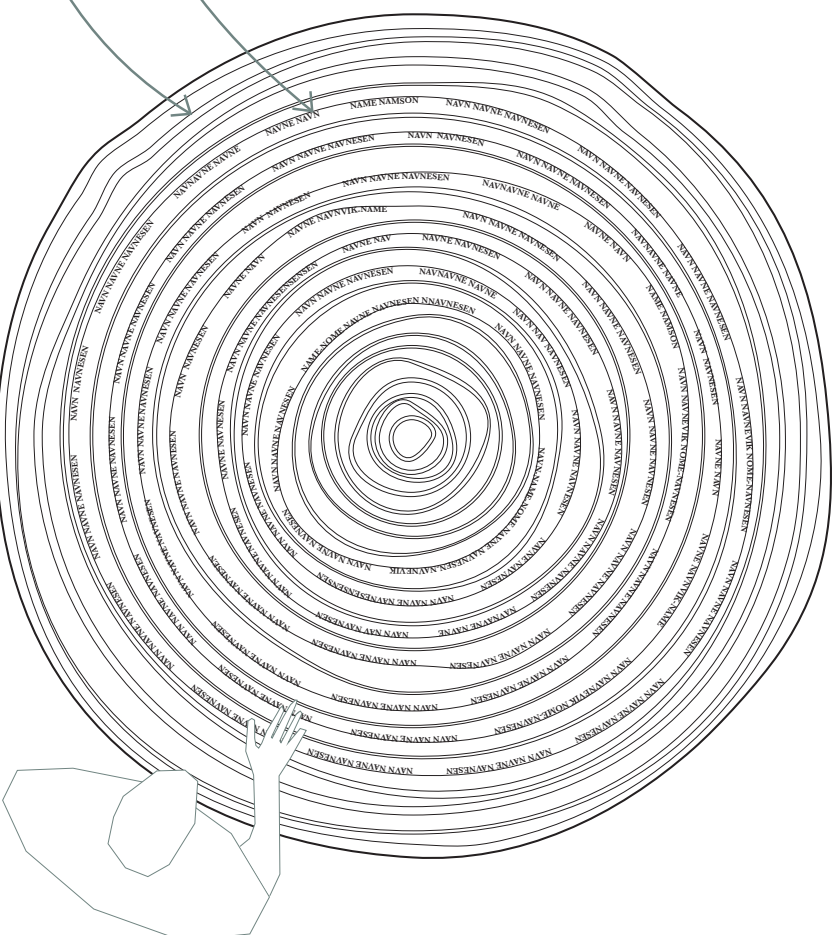

Årringer og livet

Årringene viser hvordan treet har vokst, og blir med det et bilde på hvordan ofrene har levd livene sine, fram til det ble brutalt slutt.

Ved stubben kan man legge ned krans, tenne lys eller ha samlinger i små og store grupper.

- Navn støpt inn i skulpturoverflate.
- Bokstavene stikker opp noen millimeter, slik at svaksynte og andre kan kjempe
- Årringer, der det ikke er bokstaver.
- Forhøyet ring, noen millimeter høy.

Det å minnes

22. juli-senteret kan spille en sentral rolle for å gi varme og pleie til minnelunden.

Å minnes alene, sammen og som samfunn

Det skal være offisielle seremonier her med mange mennesker. Men de fleste dager er hverdager:

I gamle Oslo var det en viktig jobb å tenne gatelyktene hver kveld. Lyktetenneren var en pålittelig figur som gikk den samme runden ved mørkets frambrudd og sørget for lys og trygghet i byen.

Kan *lyktetenneren* være en metafor for rollen 22. juli-senteret kan ha i forbindelse med minnesteedet? Hvordan dette kan finne sin form, bør defineres gjennom en medvirkningsprosess med 22. juli-senteret, ungdom og andre aktører:

en skoleklasse på besøk i Minnelunden

seremoni ved minnesteedet, omtrent 400 tilhørere

Erik Werenskiöld (wikimedia commons)

Lyktetenneren, Erik Werenskiöld (1900)

Se film om forslaget her:

<https://vimeo.com/949353997>

En Minnelund for 22. juli

Rainer Stange

Henning Sunde

Hanne Tyrmi

Anna Daniell

*En varde for
våre barn*

ANNA DANIELL

FORSLAG TIL GRUNNIDÉ:
22 JULI MINNESTED, NYE REGJERINGSKVARTALET, OSLO

INTRODUKSJON

Dette har vært en sammensatt oppgave hvor jeg har etterstrebet balanse mellom alle aspektene som inngår i oppdraget: *Å lage en grunnide til et nasjonalt minneste for terroren som fant sted i regjeringskvartalet og på Utøya den 22 juli 2011 i Norge.*

Oppgaven berører flere felt som politikk, historie, byplanlegging, samfunnsvitenskap, filosofi, historieskriving, døden, livet, form, farge, materiale, lyd, avstander og fysisk berøring.

Spørsmål som vindretning, bevegelsesmønster, sollys, skygge og spennende kunstfaglige spørsmål som hva kunst i offentlig rom kan være i dag, var også en del av oppgaven slik jeg ser det.

Men mest av alt har jeg personlig opplevd de menneskelige og følelsesmessige sidene ved oppgaven som de viktigste. Terrorangrepet som fant sted 22. juli er emosjonelt overveldende og det er fortsatt utfordrende å forestille seg hvordan en fysisk form eller uttrykk skal kunne bære de etterlattes følelser.

ARBEIDSPROSESS

Jeg jobber som billedkunstner med en særlig interesse for kunst i offentlig rom.

Flere av mine tidligere kunstprosjekter tar utgangspunkt i hvordan et kunstverk kan fortelle en historie, skape identitet og samtidig ha lokal forankring. Billedkunst/ skulpturer er mer enn objekter. De er også bærere av fortellinger, minner og historiske hendelser.

Tidlig i arbeidsprosessen ble det klart for meg at jeg ville utarbeide en grunnide basert på demokratiske verdier.

Det siste halve året har jeg forsøkt å ikke presse frem en ide, men heller øvet meg på å holde igjen og holde ideene åpne så lenge som mulig fordi oppdraget er så stort at det må finnes flere løsninger som må få sin naturlige tid på atelieret for å bearbeides.

Det er viktig for meg at grunnideen jeg foreslår ikke blir et ekkokammer for ett bestemt minne, men kan romme ulike syn på, eller ulike minner av denne historiske og traumatiske hendelsen. Det andre spørsmålet som gikk igjen, var hvordan denne hendelsen kan manifesteres på en respektfull og tydelig måte i ett fysisk minneste.

For å trygge min egen arbeidsprosess og for å få intuitive og mangesidige tilbakemeldinger underveis i arbeidet samlet jeg en lyttergruppe bestående av en landskapsarkitekt, en ung billedkunstner, en kurator, en kunstkritiker, en kunstsribent, en ung mor, en forfatter, en sosialantropolog og ikke minst min egen mor. Her har jeg fått direkte, ærlige, kloke og reflekterte tilbakemeldinger under utarbeidelsen.

Foto: Lyttergruppe, Oslo 2024.

Jeg har sett på eldre og nyere minnesteder, minnesmerker og monumenter fra hele verden der kunsten har vært brukt som en uttrykksform. Jeg har sett på ulike kvaliteter og funksjoner og hvilke historier de har vært ment å fortelle. Eksempelvis som på Istrehågan gravplass fra jernalderen hvor store steiner danner to båtformasjoner en for de voksne og en liten for barna.

(Foto: 1. Istrehågan Gravplass, Vestfold. 2. Ellora grotter, Maharashtra, India. 3. Sphinxen, Egypt. 4. Tâkevåker skulpturer, Peru.)

Men hva er så dagens internasjonale kunstfaglige og samfunnspolitiske diskurs rundt minnesteder?

Det er skrevet mye om monumenter, minnesmerker og minnesteder, dets posisjon i den tiden de ble laget og nyere lesning av dem. I ordlyden til dette oppdraget brukes ordet *minnested*, ikke minnesmerke eller monument.

(Foto: 1. Gengis Khan ststue, Mongolia. 2. Hiroshima monument, Japan. 3. Vi er Våre Fjell, monument, Armenia. 5. Krigsmonument, Sør-Afrika.)

Det som i kunstfaglig diskurs omtales som *monument* assosieres i dag med et noe mer lukket og konkret budskap. Kanskje mer som en helt konkret forlengelse av hva en utøvende offentlig aktør ønsker å fortelle. Det være seg historiske hendelser, eller utfall av historiske hendelser og konkrete samfunnsmessige holdninger. For eksempel et krigsseilermonument for å gi dem oppreisning for manglende anerkjennelse. Å klatre eller spise lunsjen sin på et slikt monument vil kanskje være respektløst mot monumentets opprinnelige hensikt og bruksetikett.

(Foto: The Monument Against Fascism, Hamburg. 2. Holocaustminnestedet, Berlin. 3. Diana-monumentet, London.)

I 1986 laget Esther Shalev-Gerz *The Monument Against Fascism*, et permanent verk i Hamburg, Tyskland. Det var en 12 meter høy søyle som over en periode på 7 år ble senket ned i grunnen der den sto. Innbyggere i Hamburg ble invitert til å skrive navnet sitt eller det de selv ønsket på søylen. Etter hvert som søylen ble fylt med skrift ble den senket ned for å gi mer ledig rom å skrive på, helt til søylen var helt nedfelt i bakken. Dette er et ikonisk bilde på en ny tilnærming til hva et minnested kan være, minnesteder kan også være *flertydige*.

Det urbane skulpturelle landskapet som utgjør Holocaustminnestedet i Berlin, kan oppleves både på avstand og nært. Tilskueren kan sitte, gå oppå, gå innimellom eller inn i eller ned i et mer stille rom. På Prinsesse Diana-monumentet i London leker barn, og voksne kjøler ned føttene sine i sommervarmen. Disse er eksempler på minnesteder som innlemmes og brukes i det offentlige rom som *bruksminnessteder*.

Kanskje kan en si at et minneste som er i fysisk berøring med menneskene i samfunnet i sin tid i større grad peker på både liv og død samtidig. Det henviser til en bestemt hendelse, et historisk tidspunkt som har vært, men blir også sett og brukt i sin samtid og i fremtiden

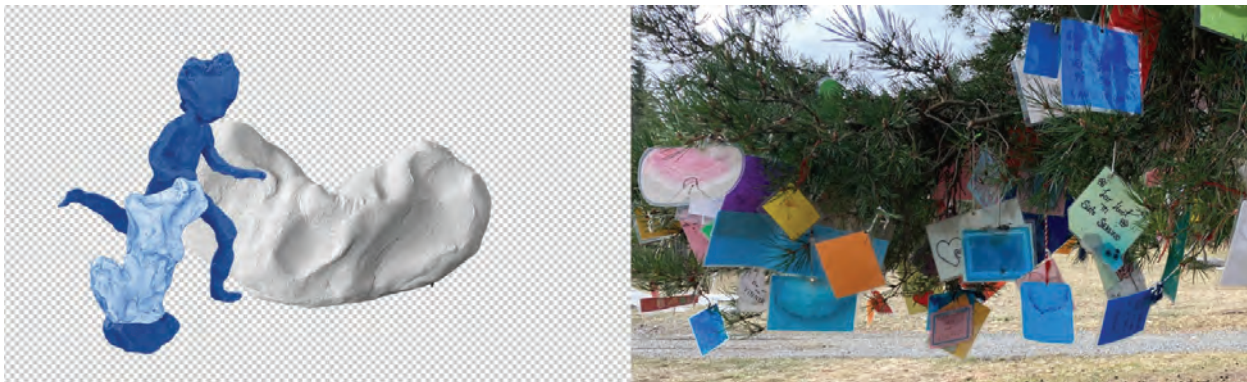

Foto: Skisse collage / leire: Barn og skulptur. Uoffisielt minneste Utøya.

I starten av oppdraget fikk jeg flere levende bilder i hodet. Et av disse var av en ungdom/ et barn som fysisk rører ved en skulptur under lek. Jeg forestilte meg at overleveringen av historien om 22. juli blir mer levende og tilgjengelig nettopp i dette øyeblikket av berøring mellom hånd og skulptur. Barn og unge skal selvfølgelig skånes mot det verste i verden, men det kan tenkes at når denne personen som lekte på skulpturen som liten, senere i livet forstår hva skulpturen representerte: mennesker som ble drept, vil hen kunne få et sterkere forhold til den historiske hendelsen. Kanskje vil hen være mer undrende, våken og litt på vakt for å ta vare på andre i vårt forholdsvis trygge og tillitsbaserte demokrati.

Her er et bilde jeg tok med mobilen min da jeg var på Utøya tidligere i år. Det er av et uformelt minneste laget av barn og ungdom som har besøkt Utøya. Dette minneste fremsto spontant, luftig, troverdig med en subtil klang sidestilt med alvorlige tematiske undertoner og min, som tilskuer, opplevelse av vind og berøring akkurat denne spesifikke dagen på Utøya. Dette minneste berørte meg sterkt følelsesmessig. Det er et eksempel på en historieoverlevering som traff meg midt i hjertet, både personlig og kunstfaglig. Mitt inntrykk er, til tross for all litteraturen rundt minneste, at det er skrevet lite om estetikk, materialer og dets påvirkning på minneste kulturhistorisk, historisk, og i vår tid.

Selv om det finnes unntak, ser jeg samtidig noen visuelle og fysiske fellestrekk mellom eksisterende moderne minneste. Fargemessig er de ofte svart, hvitt og ulike gråtoner imellom, ofte i den naturlige fargen materialet de er laget i eller har naturlig. Er grått, svart og hvitt klassisk og tidløst? Og hva er tidløs utforming? I dag vet vi at de klassiske, hvite, greske marmorskulpturene ikke var hvite, men malt i mange farger i sin tid.

Foto: Skisse malte / ikke malte greske skulpturer. 2. Terrakottahæren, Kina. 3. Personlig minneste Utøya.

Videre er moderne minneste ofte laget i tunge materialer hvor det fysiske tyngdepunktet i formen fremstår som godt forankret i bakken/ underlaget det står på. Tomhet blir ofte understreket gjennom fysisk utforming. Det er liten bruk av organiske, eller myke former på nyere minneste. Det er små individuelle forskjeller i fysisk utforming som skal representere enkeltindividet i minnesmerket. Det er lite variasjon i bruk av ulike materialer og farger innenfor ett og samme minneste. På bakgrunn av den kunnskapen jeg har fått de siste 6 månedene, på bakgrunn av egne erfaringer med liv og død (alvorlig livstruene sykdom), og på bakgrunn av mitt kunstfaglige ståsted og visuelle preferanser har jeg utarbeidet følgende grunnide til et nasjonalt minneste for 22. juli.

GRUNNIDÉ TIL MINNESTED.

EN VARDE FOR VÅRE BARN

- minnested for terroren 22 juli 2011, Norge

Jeg ønsker med dette å foreslå et minnested, et kunstverk med et metaforisk utgangspunkt i varden.

Ordet *varde* er beslektet med: å være var, å være oppmerksom, å være på vakt, hindre, og: å stå til ansvar. Fysisk er en varde en formasjon sammenstilt av ulike individuelle biter. Hver del fungerer som et støttesystem for alle de andre bitene.

Man finner variasjoner av varder i alle kulturer over hele verden, enten med rituell eller mytologisk betydning eller som spor etter praktiske innretninger for å finne riktig vei eller å for å varsle om fare og for å mobilisere til forsvar. I Norge var det Håkon den Gode som først organiserte et landsomfattende varslingsystem med *veter* som var plassert på høyder hvor vardevakter holdt oppsyn og tente sine varder for å varsle fare. Ikke minst står vardene igjen i landskapet over store deler av verden til minne om noe som har vært, og som et symbol på det uforgjengelige. Jeg vil altså bruke varden som en inspirasjon, som et tematisk og visuelt utgangspunkt.

Jeg ønsker å lage et kunstverk sammensatt av 77 deler, en enkeltdel for hvert av ofrene i terrorangrepet. De enkelte delene skal settes sammen til en større og helhetlig komposisjon, til et minnested.

Jeg vil inkludere en demokratisk og kollektiv stemme ved å invitere 77 andre kunstnere til å gi hvert sitt symbolske bidrag til kunstverket.

Ved å invitere andre kunstnere i utformingsprosessen ønsker jeg å understøtte grunnideer om demokrati og mangfold, men også en tanke om at vi er mange her fra kunstens side som står bak disse demokratiske grunnideene. De 77 inviterte kunstnerne får ikke oppgitt noe individuelt navn å forholde seg til. Deres oppdrag er å bidra med en symbolsk kunstnerisk del av helheten. Etter at jeg har fått de 77 bidragene vil jeg bearbeide dem kunstnerisk og utforme minnestedet.

Med 77 kunstnere samlet i ryggen, med sine ulike historier og minner, om så med symbolske bidrag, føler jeg meg trygg på at dette minnestedet vil romme flere perspektiver og flere minner om terroren 22. juli. Det vil fremstå mangfoldig, og i større grad være et mer helhetlig kollektivt minnested.

For å understøtte ideen om en forbindelse mellom Utøya, Utøya-kaia og minnestedet i regjeringskvartalet vil jeg videreføre enkelte fysiske utforminger fra Utøya/Utøya-kaia, og bruke disse som en del av minnestedet i regjeringskvartalet. Et eksempel på dette kan være det fantastiske relieffalfabetet på utformingen av navnene på minnestedet på Utøya-kaia av Manthey Kula (hvis jeg får rettigheten til å bruke det).

Jeg har tidligere brukt ulike samarbeidsmetoder i mitt kunstnerskap, hvor jeg inviterer og legger til rette for ulike former for bidrag, men selv gjør den visuelle utformingen, kanskje kan man si at jeg lader skulpturene jeg lager med

en mer kollektiv eller mer åpen historie. Et eksempel er kunstverket til Oslo Rådhus hvor jeg laget en skulpturell komposisjon med 15 skulpturer som representerer hver av bydelene i Oslo. En beboer fra hver bydel ble invitert til en seremoni hvor hver av dem hvisket en hemmelighet til skulpturen fra sin bydel før den ble montert i taket.

Foto: Hviske seremoni Oslo Rådhus 2021.

Jeg vil sette enkeltdelene sammen i en komposisjon der vann, tåke, vind, skygger og klang (lyd), platåer, allerede eksisterende dekke skal inkorporeres i helheten som til sammen utgjør minnstedet. Navnene på ofrene vil også være fremhevet og en del av komposisjonen, men være samlet på ett sted avsatt til gjennomføring av seremonier og markeringer.

Det finnes ulike muligheter for inkludering og utvelgelse av 77 kunstnere til å gi et symbolsk bidrag til minnstedet i regjeringskvartalet. Uansett hvordan det løses vil det alltid ligge et demokratisk prinsipp i bunn, altså en grunnide om demografisk og geografisk spredning blant dem som bidrar. Jeg ønsker på bakgrunn av dette også å bevege meg litt utenfor den visuelle billedkunsten og inkludere ulike kunstnere fra kunstformer som litteratur, lyrikk, film, scenekunst, musikk, klesdesign, arkitektur og fler. Det vil være mitt ansvar å stå for utformingen, sette rammer for og gjennomføre disse 77 kunstneriske samarbeidene og samtidig samle dem til og opprettholde ett helhetlig visuelt kunstnerisk uttrykk.

Jeg kan eksempelvis invitere en lyriker til å skrive et dikt ut fra sin opplevelse av terroren. Dette diktet vil da stå som et bidrag hvor jeg eksempelvis kan bruke ett ord, eksempelvis ordet fugl og lage en figurativ fugl i bronse for skulpturen. Denne fuglen vil da være en av de 77 enkeltdelene i komposisjonen. Eller jeg kan eksempelvis invitere en billedkunstner til å holde på en myk leirebit mens han minnes dagen 22. juli 2011. Leirebiten med håndens avtrykk kan så oppskaleres i størrelse og inngå som en abstrakt bit i den totale komposisjonen for minnstedet.

Akkurat hvordan et slikt samarbeid skal orkestreres må nøye utarbeides ved en eventuell videreutvikling av grunnideen. Jeg har allerede noen konkrete tanker, men det finnes mange måter å gjennomføre dette med ulike fordeler. Per dags dato lener jeg mot et prinsipp om å ikke lage et låst system eller arbeidsstrategi, men heller holde prosessen åpen og tilpasse arbeidsmetoden til de ulike kunstnerne som inviteres med.

SEREMONIER OG MARKERINGER

Som nevnt tidligere vil navnene på ofrene være samlet på ett sted, og dette området er avsatt til fremtidige seremonier og markeringer. Med tanke på fremtidig bruk vil disse seremoniene og markeringene være en sentral bro mellom kunsten og samfunnet. Ved en eventuell videreutvikling av grunnideen ønsker jeg å se på hvordan den kunstneriske utformingen kan inneha et seremonielt aspekt. Dette kan ta ulike former. Eksempelvis et samarbeid med 22.juli

Senteret om en muntlig overleveringsseremoni ved minnstedet, eller eksempelvis å utvikle en nasjonal minneseremoni hvor vi gjenopptar vardevarslingssystemet: at vi tenner varder over hele landet til minne om 22.juli, på den 22.juli hvert år fremover, eller hvert 3.år.

Ved å skape en seremoniell ramme for fysisk handling og / eller muntlig overlevering av historien om 22. juli i forbindelse med minnstedet vil det være med å styrke vår kollektive hukommelse for hva som skjedde denne sommerdagen i 2011. Dette er en sentral og viktig del av minnstedet, og jeg vil ved en videreutvikling gi denne delen høy prioritet.

UTFORMING

Minnstedet vil ha en fast fysisk tilstedeværelse og samtidig visualisere de immaterielle formene i lys, lyd, vind og vann. Minnstedet skal fremstå med en trygg tilstedeværelse, med tematisk tyngde, med en rolig naturlig følelse og samtidig med noen mer sårbare undertoner.

EN VARDE FOR VÅRE BARN skal oppleves menneskelig, nær og mangfoldig. Jeg ønsker at den kunstneriske utformingen av minnstedet enkelt og med få setninger skal kunne forklares til ulike aldersgrupper uavhengig av alder, kulturell bakgrunn og utdanning. Samtidig skal minnstedet inneha mer komplekse visuelle og tematiske referanser som treffer på tvers av samfunnsklasser og kunstneriske sjangere. Det er viktig at den besøkende ikke føler seg liten eller fremmedgjort i møte med utformingen.

Utformingen av minnstedet skal representere mangfold i den norske befolkningen gjennom bruk av ulike bestandige materialer, formspråk og teknikker. I en finstilt komposisjon vil organiske former, rette former, figurative og abstrakte former og glattpolert og ruglete overflater sidestilles.

Det føles litt radikalt i minnesmerkenes verden i dag å foreslå noe veldig fargerikt, og et voldsomt fargespekter kan muligens oppleves litt for voldsomt. Men jeg ønsker å vurdere bruk av enkelte farger, fargede objekter/skulpturbiter for å kontrastere, synliggjøre og understøtte en menneskeligjøring ved bruk av farger som allerede finnes i naturen.

Hver bit i komposisjonen skal utformes individuelt, der elementer som vanntåke, vannspeil og platåer vil telle som biter i komposisjonen. Vann vil være en del av kunstverket. Det vil utarbeides egen vannutforming bestående av vannspeil, og mist/ vanntåke.

Dette er et minnsted som oppleves fysisk, det vil være utformet slik at det delvis inviterer til bruk i byrommet. Naturlige fordypninger i organiske former inviterer til å sette seg ned. Noen områder i komposisjonen vil være mer intime, steder man kan sitte i fred, og andre mer tilgjengelig for flere samtidig. Per dags dato har jeg vurdert at en mindre sentralisert plassering av minnstedet mulig kan oppleves mer vennlig og mer naturlig, nærmere trærne som allerede finnes. En skygge fra et gammelt stort tre føles kanskje mer inviterende enn en skygge fra et bygg.

Nøyaktig plassering avhenger av mange hensyn og mål, sammen med størrelsen på det totale kunstverket, tilpasses og utarbeides i videre dialog med byggeprosjektet. Utforming i forhold til sikkerhet vil prioriteres, da med særlig tanke på klatring i høyden. Det skal også utarbeides et helhetlig grunnprinsipp om miljøvennlig tilnærming til alle prosesser i utarbeidelsen og mulighet for gjenbruk.

EN VARDE FOR VÅRE BARN, vil fremstå som et helhetlig og mangfoldig kunstnerisk landskap.

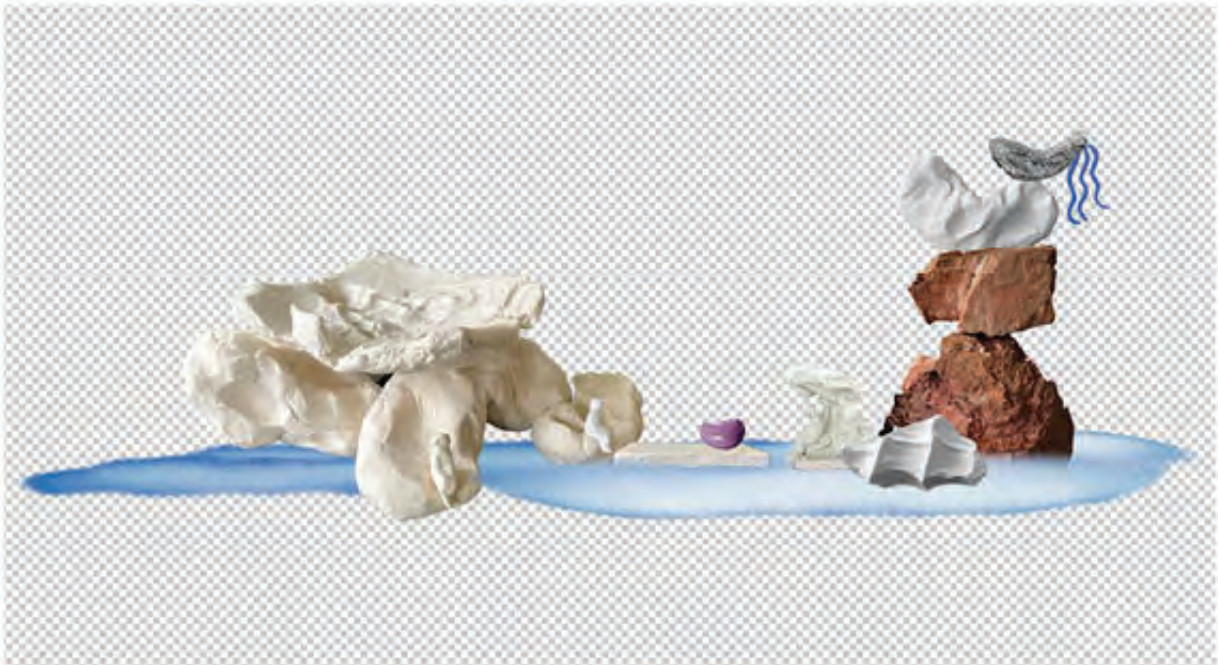
SKISSER SOM VISER FLERE MULIGHETER OG ULIKE RETNINGER FOR UTFORMINGEN AV MINNSTED

I det følgende presenterer jeg noen innledende skisser som viser flere alternativer for hvordan man kan tenke en vardekomposisjon som fremstår både mangfoldig og helhetlig. Jeg vil understreke at dette er eksempler på forskjellige komposisjoner som viser ulike retninger jeg kan jobbe videre med i neste runde. Skissene viser ikke et ferdig forslag for hvordan minnstedet vil se ut.

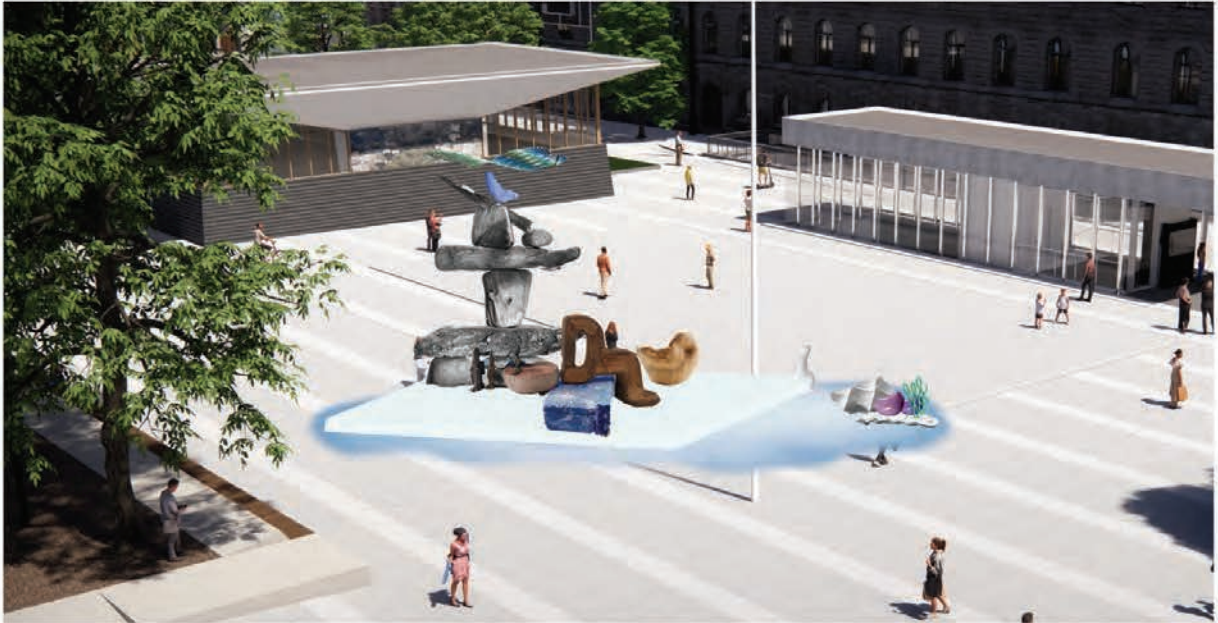

AVSLUTNING

Det har vært en ære å få lov til å lage denne grunnideen til nasjonalt minnested. Takk til KORO for grundig og utfyllende seminarer, og takk til alle som har hjulpet oss til å åpne for en større og mer sammensatt forståelse av oppgaven, 22. juli læringscenteret, pårørende og de som var på Utøya som har delt sine historier med oss.

Takk til alle som har hjulpet meg i denne prosessen, særlig Vegard Hegstad og Marte Danielsen Jølbo, og ikke minst takk til de andre deltagende kunstnerne for veldig inspirerende kunstnerskap. Jeg ønsker dere i juryen lykke til med deres arbeid og håper å høre fra dere.

Vennlig hilsen Anna Daniell

Oslo, 31.mai 2024

Beate Hølmebakk og Per Tamsen

*22. juli
plassen*

22. JULI Plassen

Hovedspor i arbeidet med minnestedet:

Studier av situasjonen på Johan Nygaardsvolds plass som deles av lindealleen foran høyblokken: Vi vurderer det slik at plassen nord for alleen vil ha stor aktivitet i forbindelse med adkomsten til regjeringskvartalet, som gjennomgangsgåre fra Einar Gerhardsens plass og som inngang til Regjeringsparken. Syd for alleen tror vi besøkende til 22. juli-senteret og minnestedet vil utgjøre hovedandelen av gangtrafikk. Vi ser på det sjenerøse plassgulvet som en ressurs for byen.

Vurderinger av minnestedets rolle i forhold til 22. juli-senteret: Senteret har en sentral rolle som minne- og læringssenter for terrorangrepet 22. juli 2011. Virksomheten har utviklet metoder og praksis for å engasjere både skoleelever og allmenheten og har dermed overlappende mandat med det nye minnestedet. Vi ser på minnestedet som et frittstående prosjekt, men også som en forlengelse av, og et tilskudd til senteret.

Refleksjon omkring minnestedets mulighet for å være meningsbærende i forhold til 22. juli-diskursens sammensatte og dynamiske problemstillinger: Vi tenker at mening ikke er entydig, men noe som oppstår i spenningsfeltet mellom ulike immaterielle og materielle impulser. Dette har ledet til et forslag som består av flere deler som hver for seg har et forhold til åstedet, dets historie og de som ble berørt, og som sammen skaper ulike innganger til å diskutere 22. juli hendelsen og til å sette den inn i en større sammenheng.

Undersøkelser av hva det kan innebære å skape et minnested som engasjerer til samfunnsansvar: Vi tenker at 22. juli-senteret med sin virksomhet vekker ansvarstfølelse og forståelse for det tankegods som ledet til 22. juli terroren og liknende hendelser. Både senteret og de mange ytringer og uttrykk som har framkommet etter 2021 har trukket fram samtalen som metode til å håndtere problemstillingene som følger i kjølevannet av 22. juli. Samtalen krever deltagelse og også en grad av engasjement. For å være en konstruktiv samtale kreves det at alle blir hørt og at de som deltar opplever å bli tatt på alvor. Dette er bakgrunnen for forslaget om et minnested som et inkluderende og tilgjengelig rom i byen og omdreiningspunkt for felles refleksjon omkring 22. juli og de verdiene som ble angrepet den dagen.

Beskrivelse av prosjektet:

Søndre del av Johan Nygaardsvolds plass er gitt et navn og en adresse for å sikre at forbindelsen mellom stedet og terrorangrepet blir fortalt i uoverskuelig framtid. Navnet vil bidra til å gi minnestedet en plass i menneskers bevissthet, vekke interesse hos kommende generasjoner og styrke 22. juli-senterets posisjon. Plassnavnet er en immateriell del av dette minstedetsprosjektet.

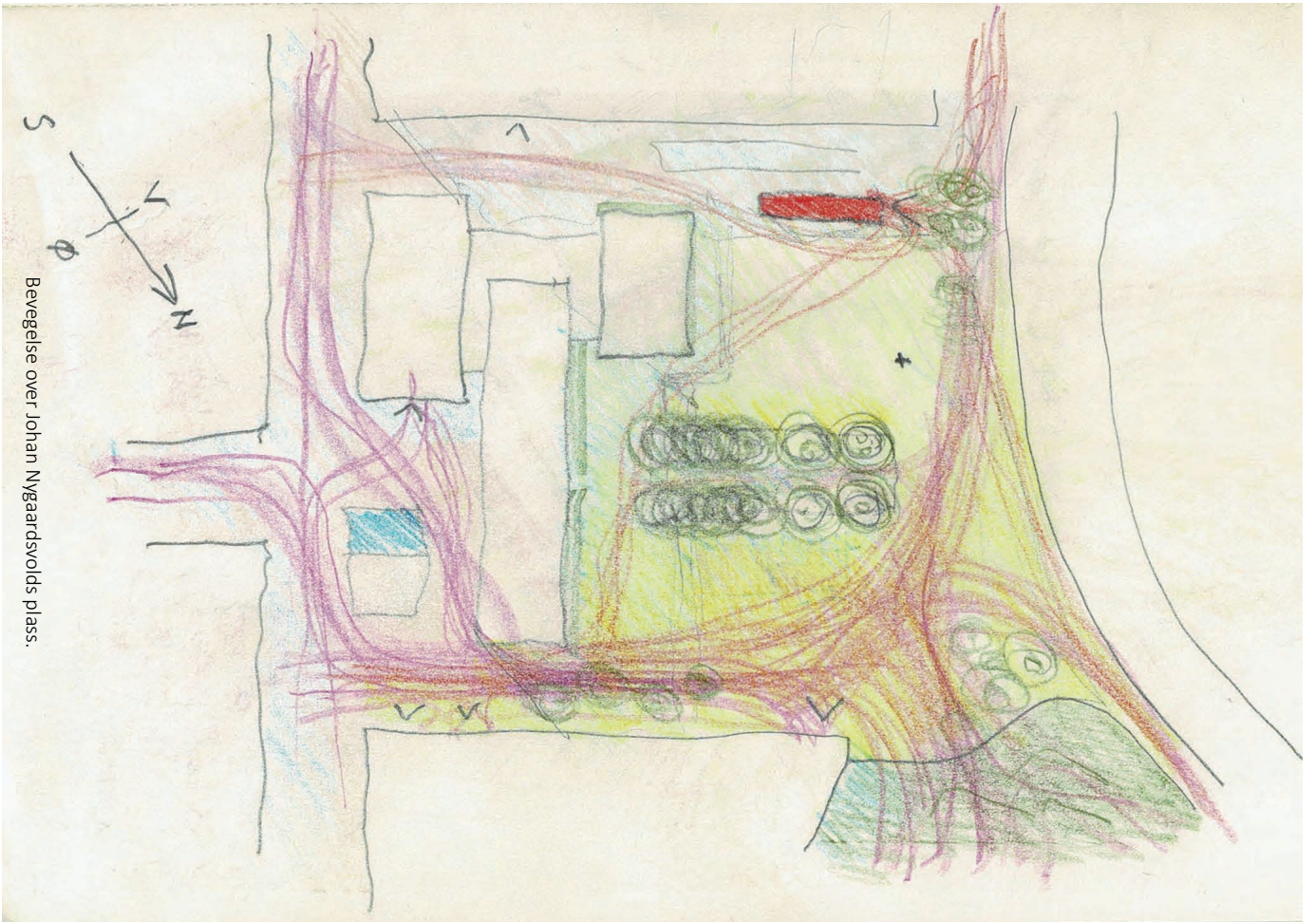
En sirkulær form er plassert sentralt på 22. juli plassen. Formen danner et indre rom med diameter på ni meter. Åpningen til rommet henvender seg mot inngangen til 22. juli-senteret og mot solen der den står på himmelen 22. juli kl. 15.25. Det indre rommet har en diameter på ni meter og dermed god plass til at en skoleklasse kan sitte ned. Benkryggen som omkranser rommet har spesielle akustiske egenskaper. Den stenger støy fra omgivelsene ute slik at rommet kan oppleves helt stille hvis ingen snakker. I tillegg reflekterer den lyd slik at det som blir sagt i rommet høres av alle. Det indre rommet er et sted for refleksjon og følelser og for å forberede eller fortsette de nødvendige samtalene om terrorangrepet, dets årsaker og konsekvenser.

Navnet på de 77 ofrene er tenkt plassert som et relieff øverst på bronseformens utside. Dens konkave ytre snitt gjør at navnene leses fra noe avstand.

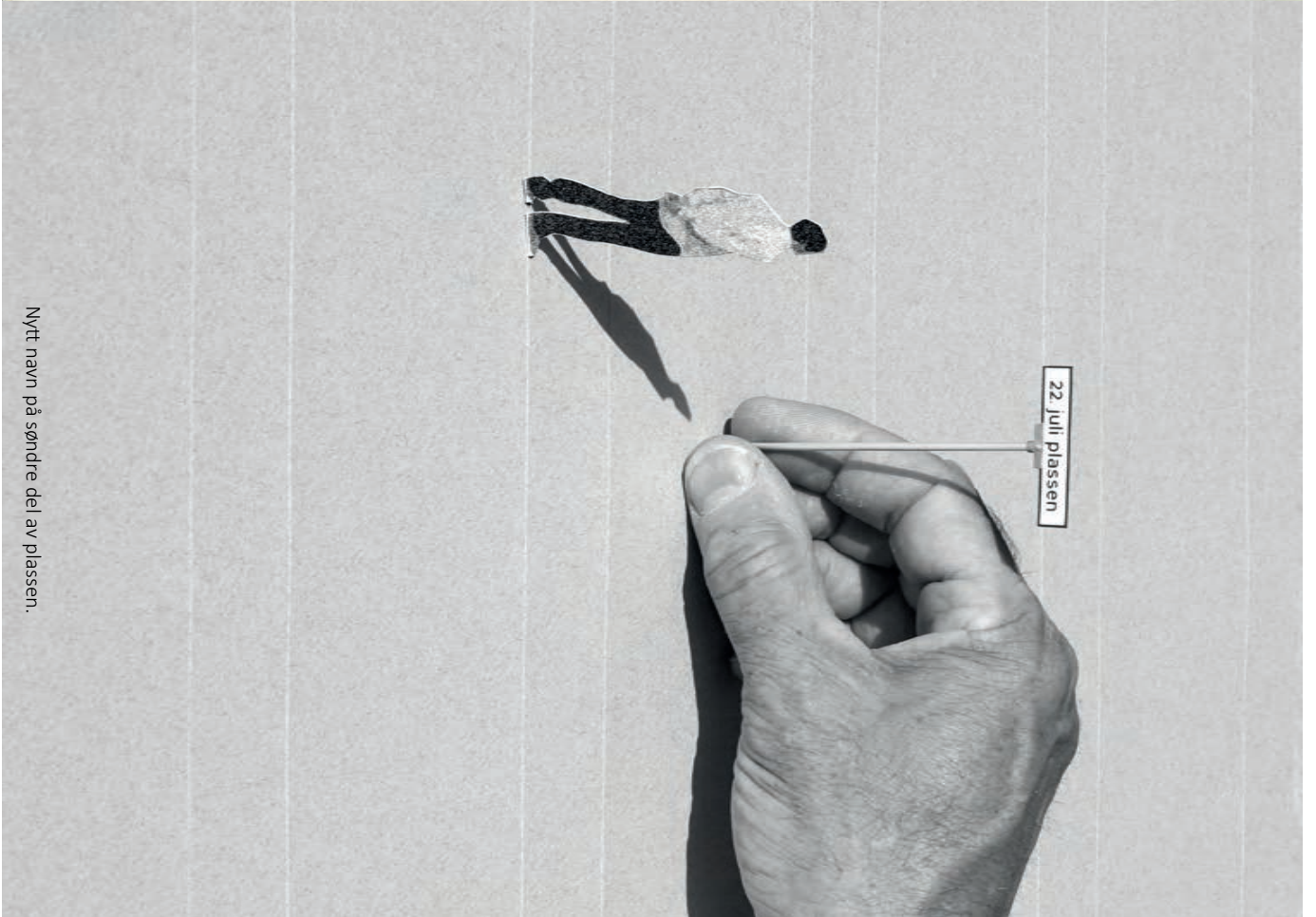
Mønsteret som vil dekke store deler av bygulvet i regjeringskvartalet er en variasjon over Erling Viksjøs relieff på søylene i høyblokken. For å føye minnestedet inn i denne endringshistorien er mønsteret på 22. juli plassen ytterligere bearbeidet. Konsentriske sirkler med sentrum i minnestedet påvirker fargevekslingen i granittgulvet.

Plassens navn, bronserommetets utforming og egenskaper og den foreslåtte endringen av det historisk forankrede granittgulvet vil samlet kunne bidra til opplevelse av mening og vekke engasjement.

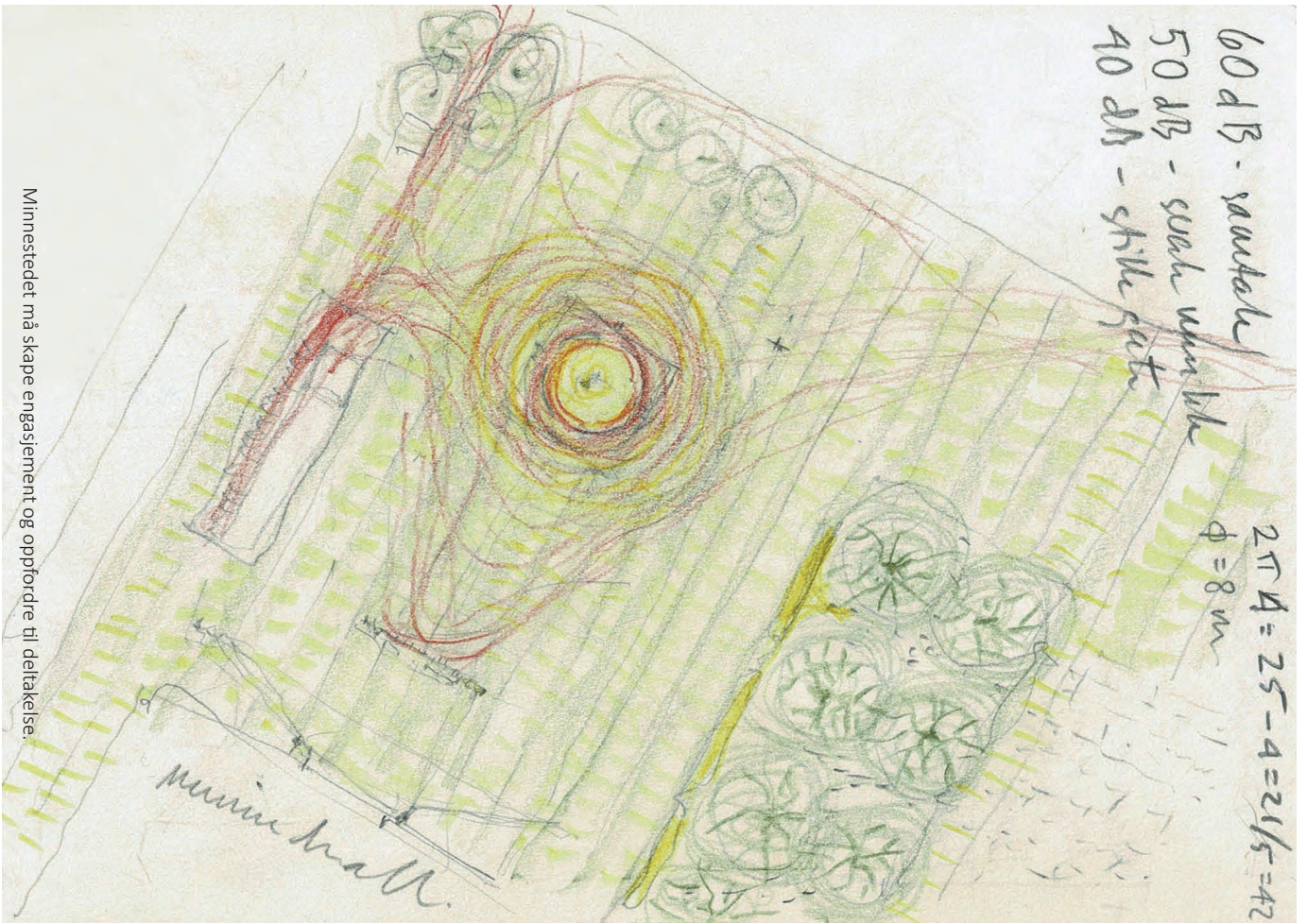

Bevegelse over Johan Nygaardsvolds plass.

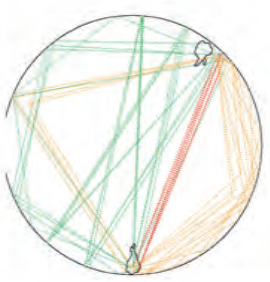

Nytt navn på søndre del av plassen.

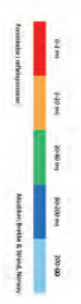

Minnestedet må skape engasjement og oppfordre til deltakelse.

Stemmerefleksjon i minnestedet:
 80 millisekunders forsinkelse.

Uten benkavegg 30-55 STI.

Taleydighet i minnestedet:
 Over 50 STI tilfredsstiller UU krav.

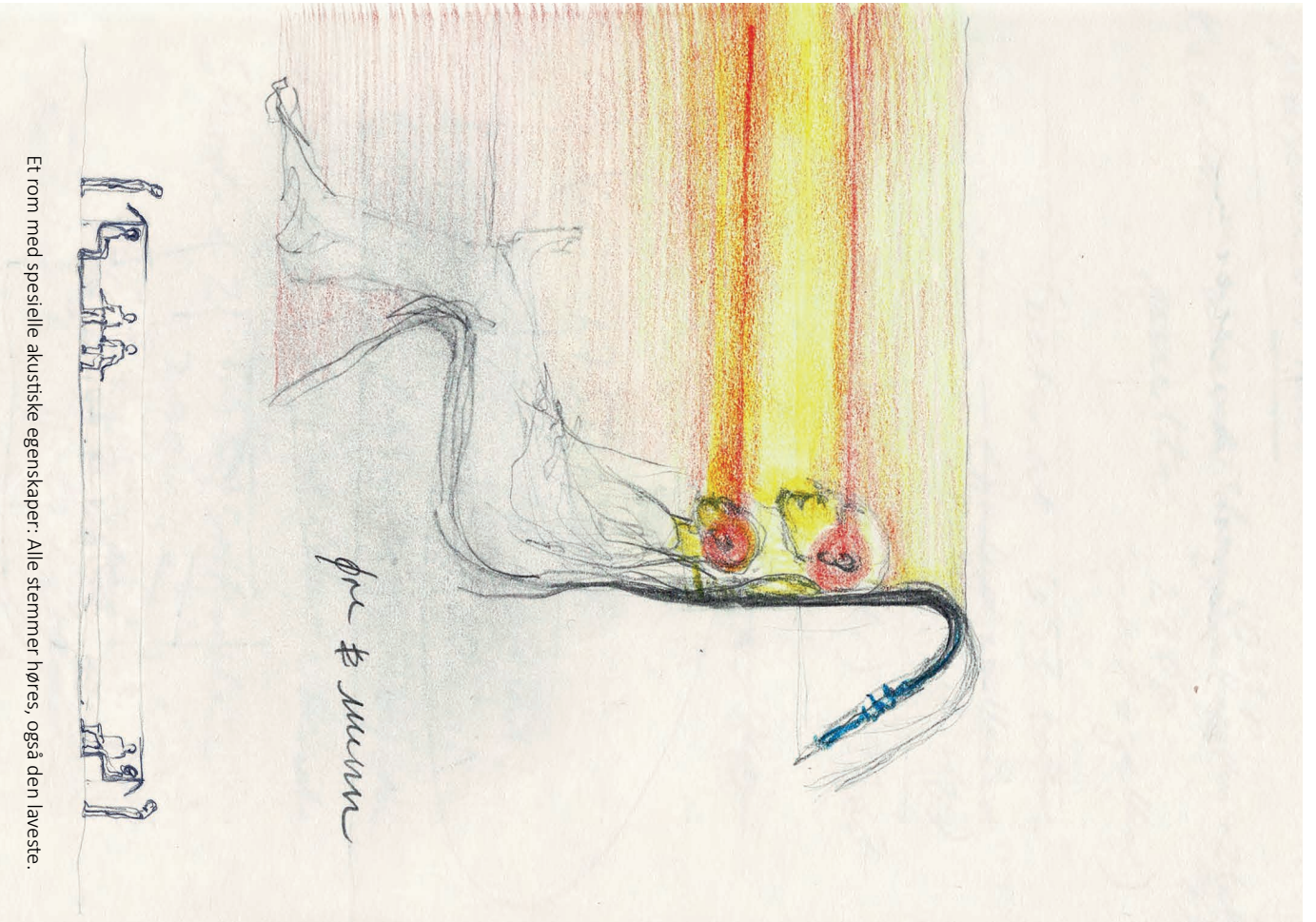
Uten benkavegg 55 db.

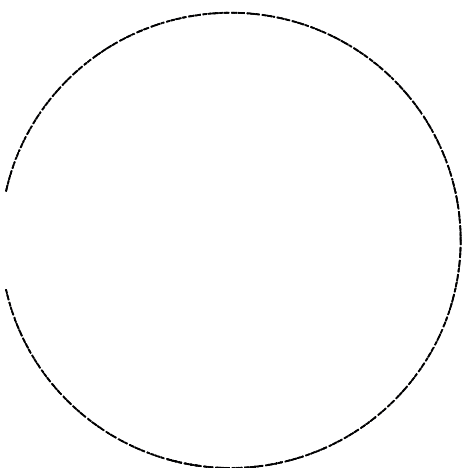
Demping av bakgrunnsstøy i
 minnestedet. Lydnivå på 35 db.

Akustiske tester av sirkulære rom.

Et rom med spesielle akustiske egenskaper: Alle stemmer høres, også den laveste.

Navnene på de 77 ofrene er tenkt plassert som et relieff øverst på bronseformens utside.

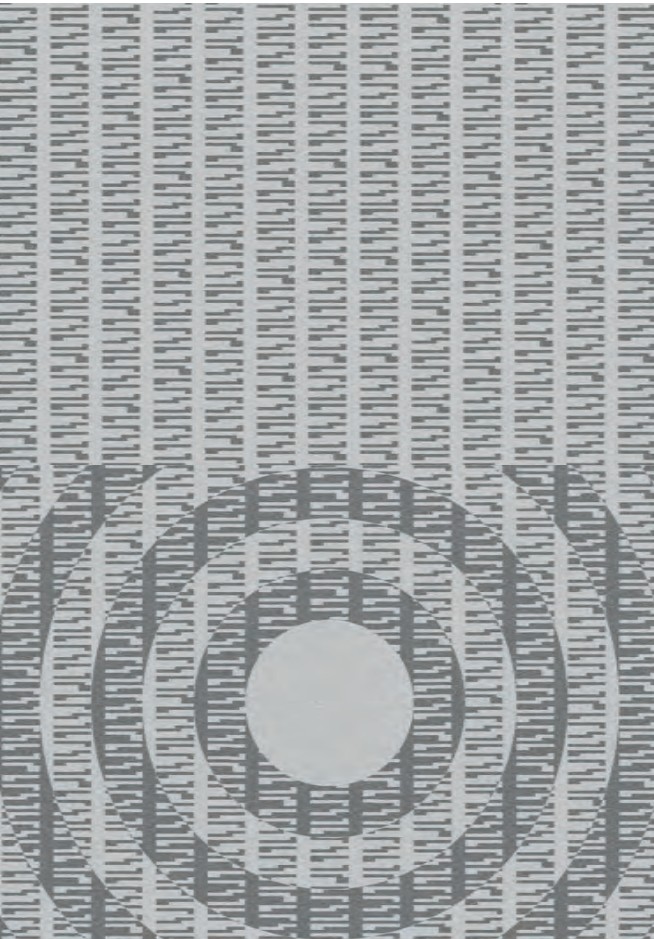

Det indre rommet og den ytre formen.

Det indre rommet er et sted for refleksjon og følelser og for å forberede eller fortsette de nødvendige samtaleene om terrorangrepet, dets årsaker og konsekvenser.

Konsentriske sirkler, med sentrum i midtposten, påvirker fargevekslingen i granittgulvet.

Åpningen til minstedets indre rom henvender seg mot inngangen til 22. juli-senteret.

Offenes navn uittornes som relief øverst på den konkave flaten.

Inngangen til minnestedets indre rom vender mot solen der den står kl. 15.25.22. Jøll.

"Vi må snakke sammen om det som hendte her."

Monica Narula,
Jeebesh Bagchi
og Shuddhabrata
Sengupta (Raqs
Media Collective)

*22. July
National
Memorial*

Silence has been the mode by which monuments and memorials have addressed the enormity of violence and destruction that they remember and caution against. The 22nd July memorial poses however a different kind of existential question:

How to imagine a memorial that stands opposed to silence, confronting an act that wanted a lively growing society of many tongues, many sounds, and relationships to go silent?

Each person is a time constellation.

So many trajectories, sediments and visions make a life, in each beating heart, in each breathing body.

On that day, a violent rupture shattered so many possibilities, scattered living constellations.

It broke time.

Act 1

Broken Clock

Uncanny Resemblances

We spent time studying that day's relic of a broken clock - of Mollergata 19 - which splintered at the time of the explosion. That fracture of time needs to be held in memory, and needs to be worked through.

In our visits to Oslo, we heard of a child, born exactly a year after this tragedy tell her mother something exceptional, when her mother, a survivor, shared with her the significance of her birthday, “If you did not come back that day, I would not be here today”

That child, like all her peers, will grow into the future of Norway, and it is from her sense of ‘being here’, of her ‘today’, indebted to life and the ability to give life, that ‘tomorrow’ emerges like a surge. That surge is what we look to for inspiration.

To us the form of the memorial must speak to time to the constellations of time that got severed but more so the telling of a new time that will take us into the future, her tomorrow, our collective tomorrow.

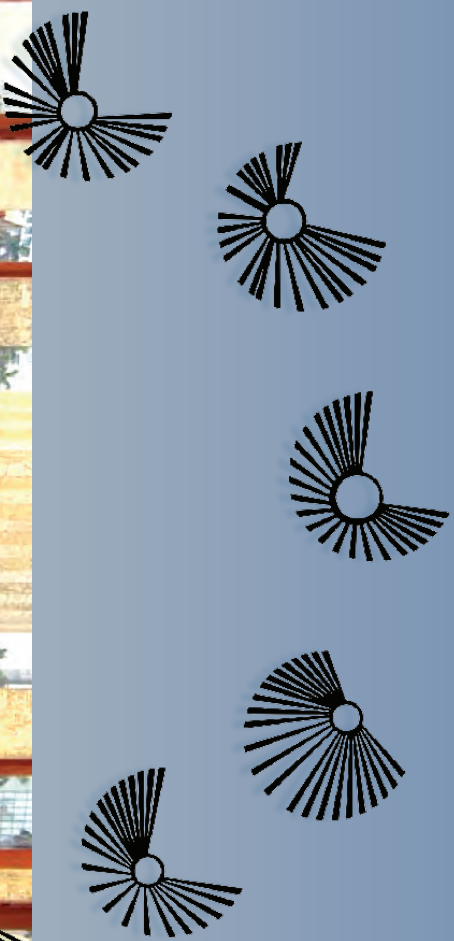
“if you had not come back that day, I would not be here today”

To think forms of the future we visited the arcs, columns and spokes of time devices from the observatory of Jantar Mantar in New Delhi.

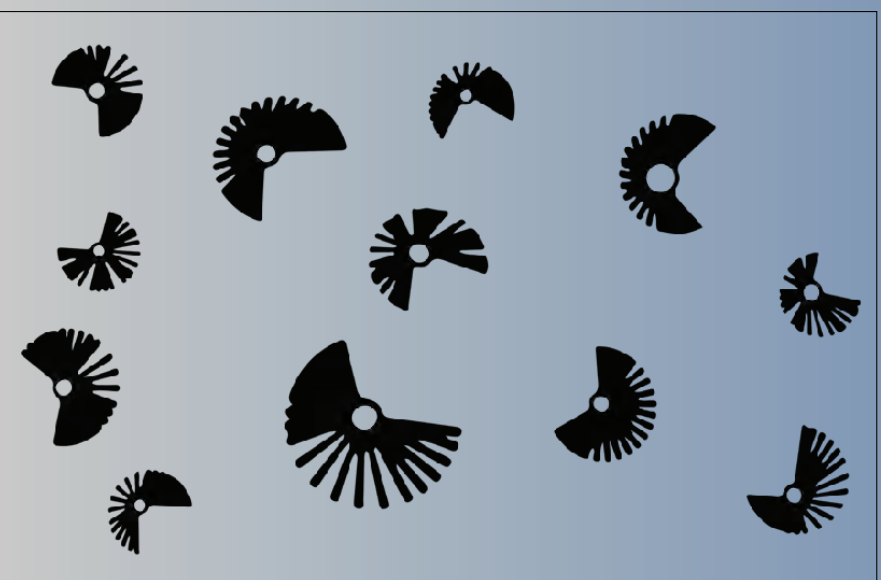
Jantar Mantar is a constellation of early modern structures used for astronomical observations built in the 18th century. Jantar Mantar has a yantra, a device, that takes us through a symmetric 24-spokes alluding to the hours of the day.

Some hours feel longer; some hours are fused with other; some are shorter; some are rapid this is how life is lived. 24 hours feel different in experience for each person and each day.

Drawing the variations of a 24-hour day, an uncanny resemblance between clock hands, the internal mechanism of a clock, and the wingspan of a bird in flight emerged.

To our wonder many birds with long travel paths share wingspans that superimpose elegantly on the shifts of compressed and de-compressed hours in the clock movement.

The White Throated Dipper (Cinclus cinclus), the National Bird of Norway has a wingspan that is compact and expressive and yet has similarity with many other birds' wingspan.

Ornithologists say that this plucky bird's ability to survive, and even thrive, under adverse conditions, embodies a virtue that many associate as being 'typically Norwegian'.

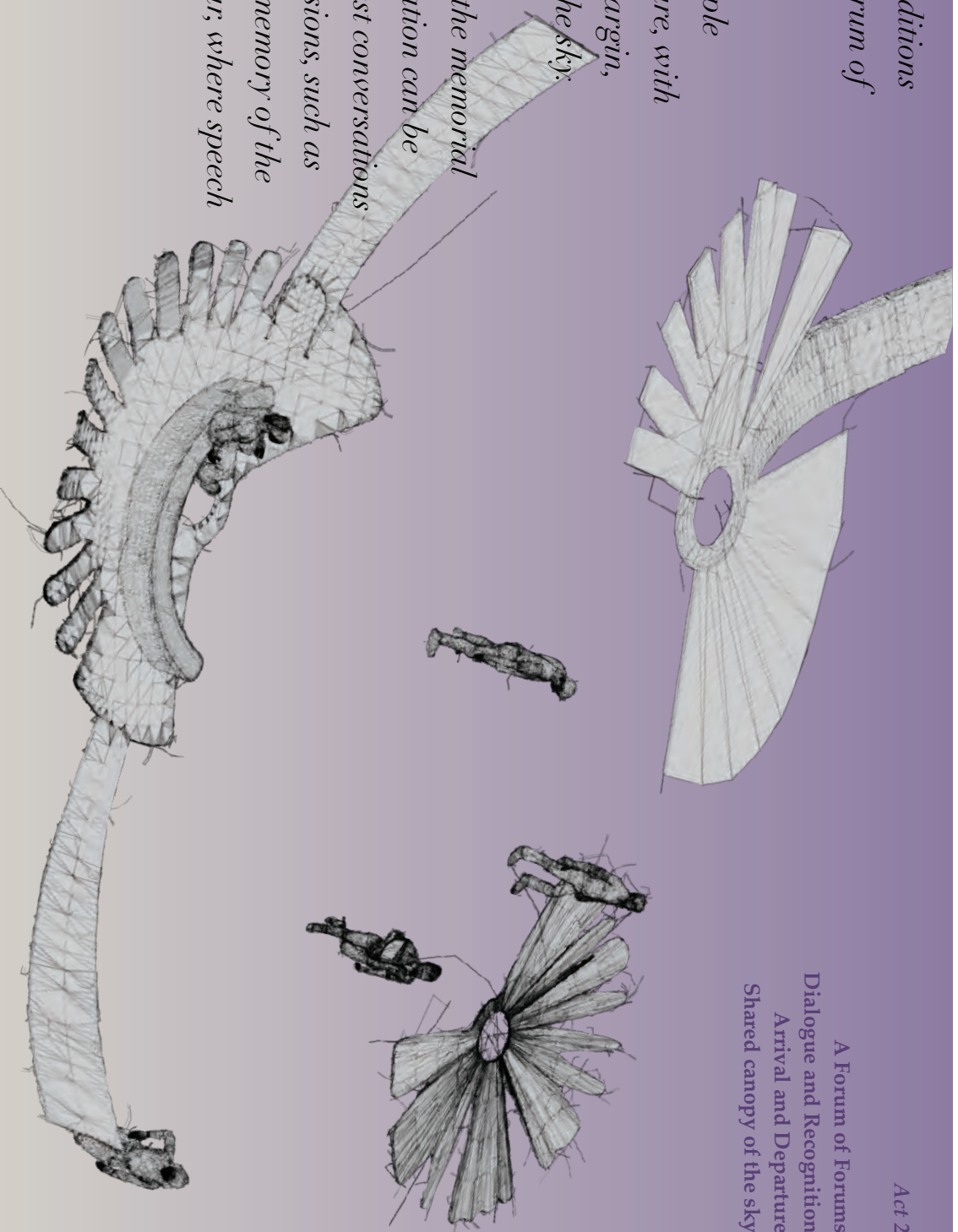

The memorial, in the best traditions of democracy, will act as a forum of forums.

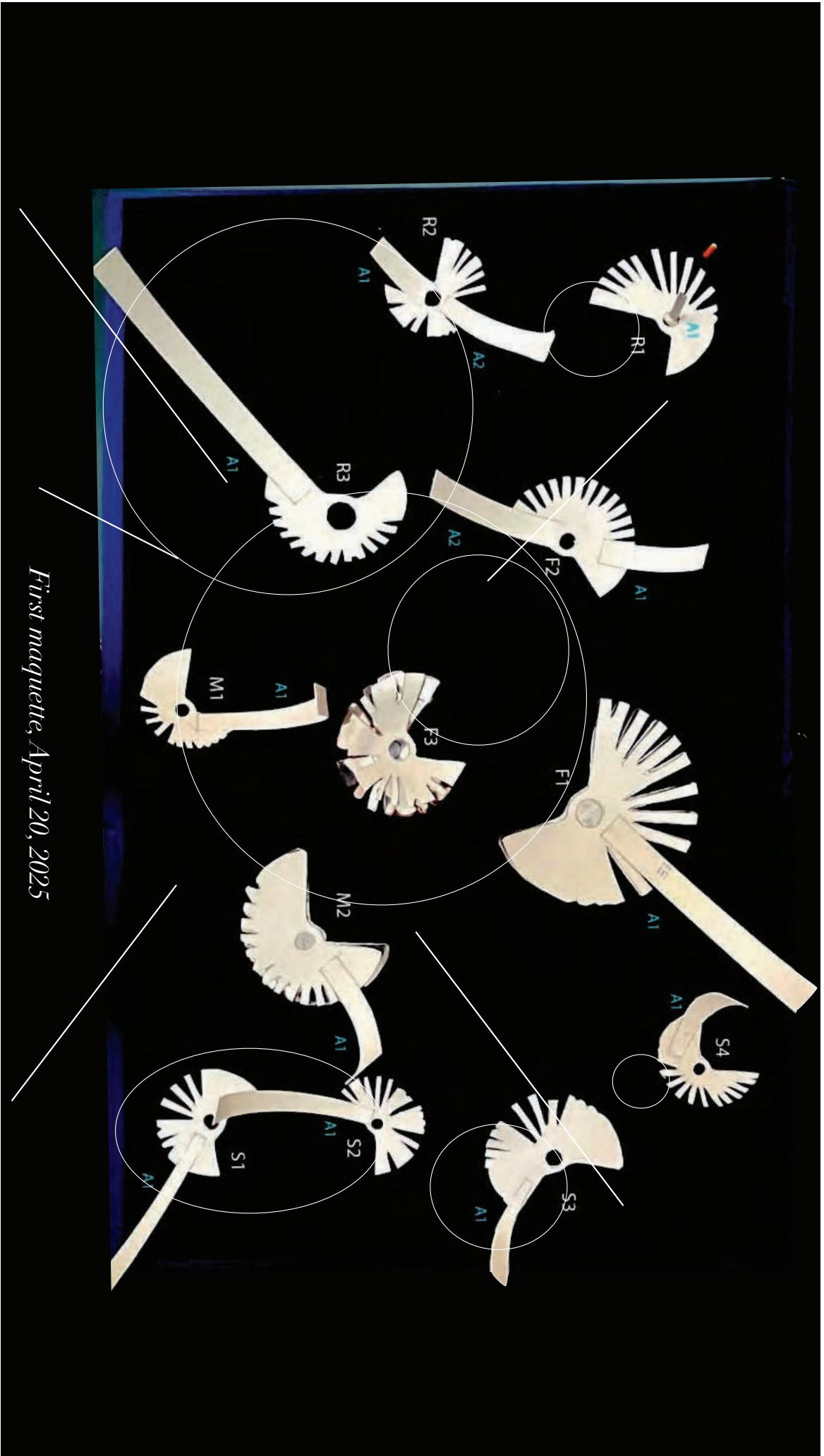
Open and porous, with multiple points of arrival and departure, with no centre, no periphery, no margin, stitching an open canopy of the sky:

This disposition requires that the memorial act as a forum where conversation can be held and embraced. The largest conversations will occur on ceremonial occasions, such as the annual observance of the memory of the tragedy on 22nd July each year, where speech and dialogue will fill the air.

A Forum of Forums
Dialogue and Recognition
Arrival and Departure
Shared canopy of the sky

Act 2

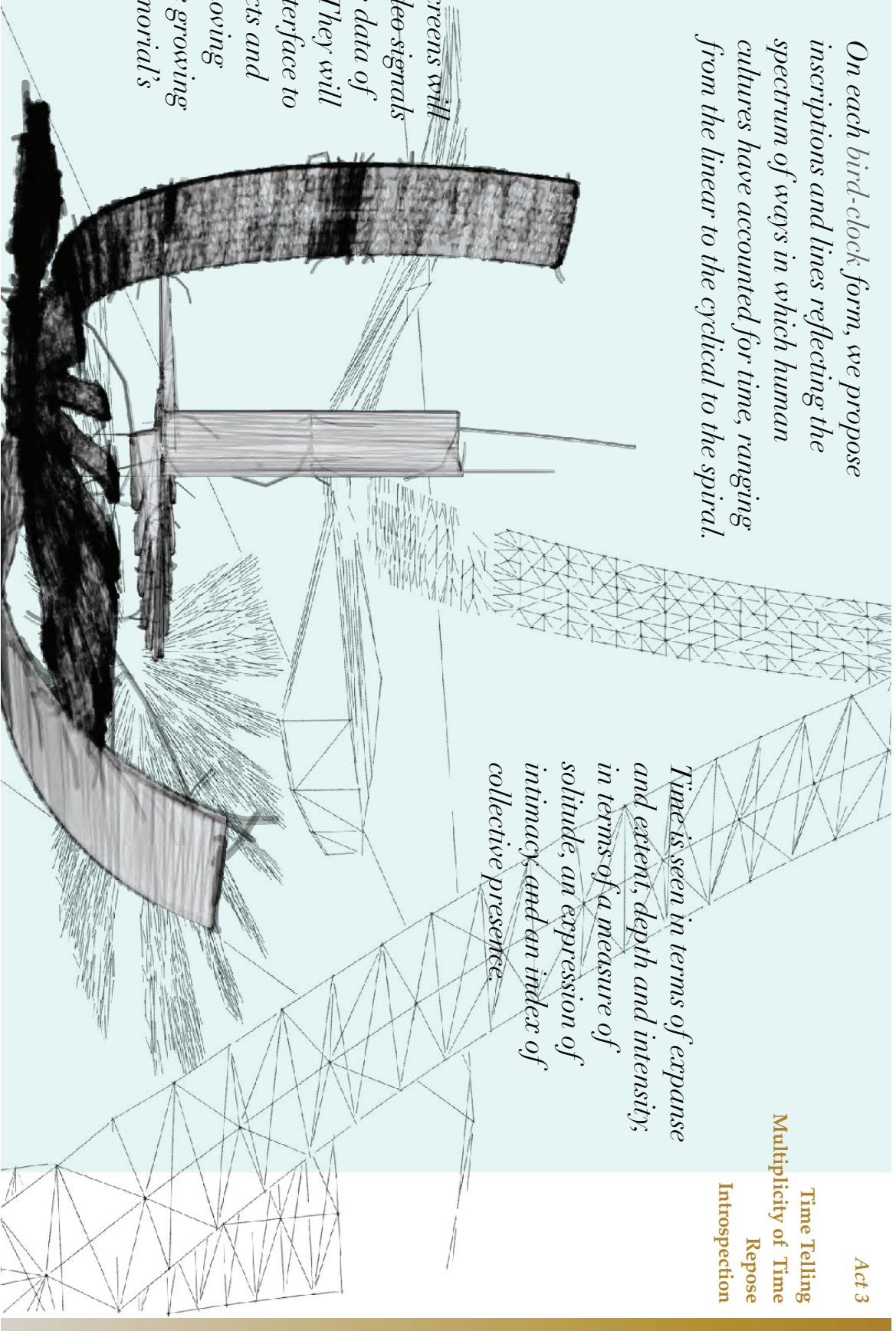
First maquette, April 20, 2025

On each bird-clock form, we propose inscriptions and lines reflecting the spectrum of ways in which human cultures have accounted for time, ranging from the linear to the cyclical to the spiral.

Time is seen in terms of expanse and extent, depth and intensity; in terms of a measure of solitude, an expression of intimacy, and an index of collective presence.

Two LED arc-screens will tell time with video signals connected to live data of wind and tides. They will also act as an interface to invite creative acts and expressions in moving images, from the growing group of the memorial's custodians.

Act 3

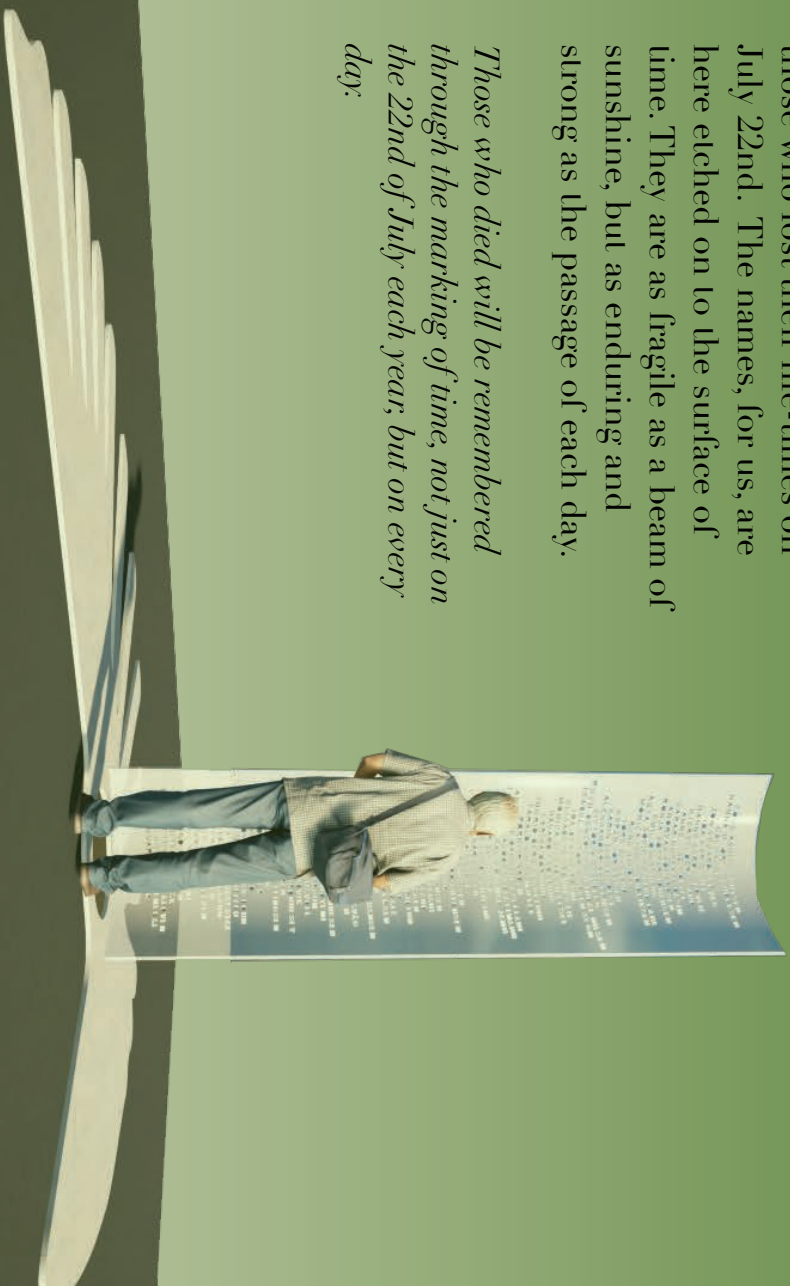
Time Telling
Multiplicity of Time
Repose
Introspection

Act 4

Public & Personal Observance

The memorial offers a gesture that brings together remembering all those who lost their life-times on July 22nd. The names, for us, are here etched on to the surface of lime. They are as fragile as a beam of sunshine, but as enduring and strong as the passage of each day.

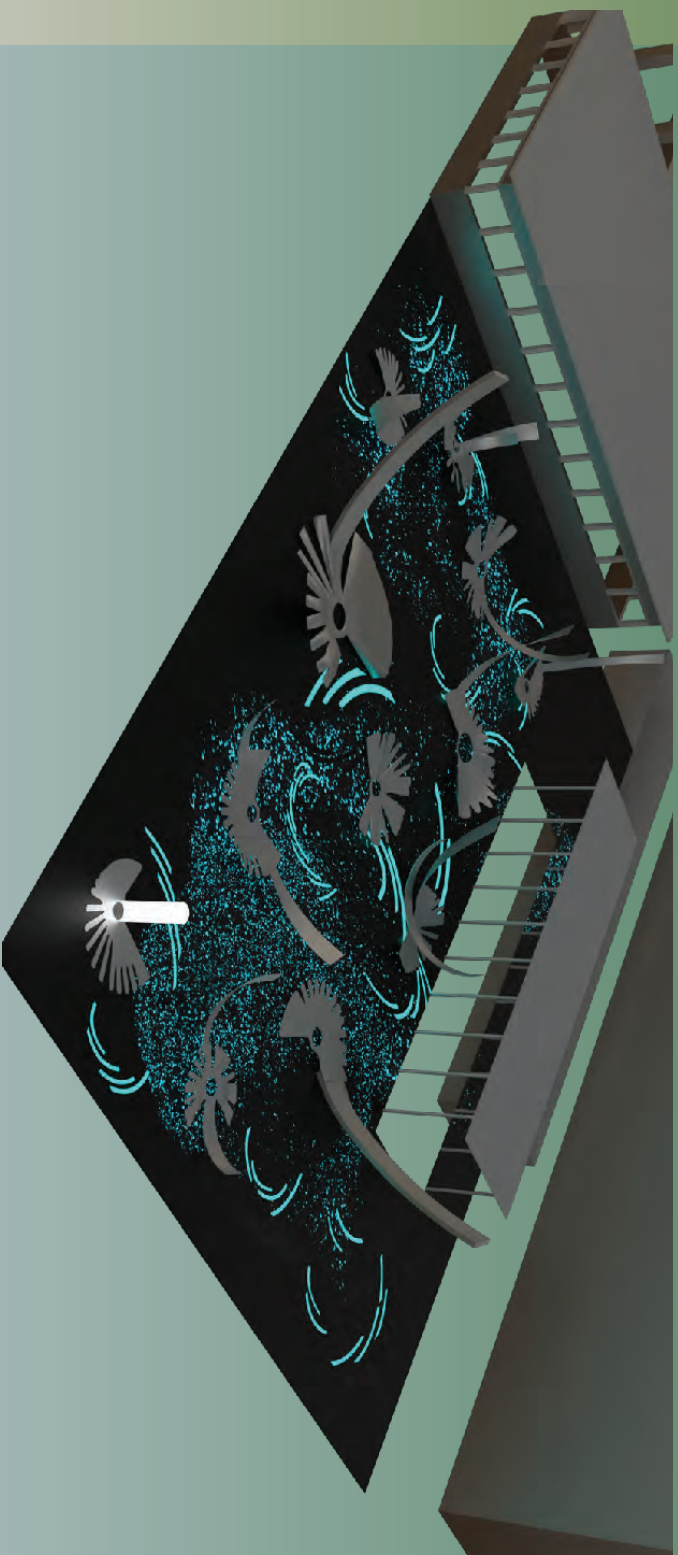
Those who died will be remembered through the marking of time, not just on the 22nd of July each year, but on every day.

The floor illumination evokes the pattern made by a murruration of birds.
An echo of the metaphor of flight that pulses through the memorial.

*At night, in murrurations we find the force of emergence that transforms unpredictable
coming together into things of beauty.*

*The time tides in the arc-screens will offer an intensity and vibrancy depending on
the hour, and the 77 lines on the ground will offset this with their steadiness.*

How do we think of a memorial after a rupture of constellations of time?

We make time itself the material of the act of remembrance.

Sumayya Vally og Suzanne Lacy

*22 July
Memorial*

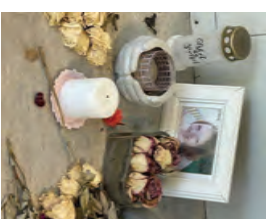
Utoya Island, a complex and process-based monument

In Norway, attempts to create a memorial to July 22 have been beleaguered by controversy, but immediately afterwards the city was collectively mobilized in a spontaneous response to their grief. Nearly one-third of the population participated in a march carrying roses, with government representatives, political leaders, and members of the royal family joining in to deliver speeches and performances amid a sea of flowers.

Can the Government Quarter July 22 memorial galvanize this kind of public participation? What combination of spontaneous audience engagement and careful planning keeps a monument alive to the times? We suggest Utoya Island might be seen as such a monument, with structured programming and exhibitions co-existing alongside intimate and spontaneous ceremonies and improvisational memorials.

This complexity is successful on Utoya, with its specific identified constituencies. How might their processes instruct in this present endeavor? They recognized:

- the power of long-term dedicated listening,
- the need for belonging on the part of different stakeholders,
- the importance of agility and continual renewal,
- education in its broadest sense, and a
- tolerant acceptance of spontaneous creative acts by stakeholders.

spontaneous memorials on Utoya

Rose March

Introduction

A memorial after the attacks in The Government Center of Oslo and on Utoya on the 22nd of July: A place for commemoration, learning and engagement

This project builds on the deep knowledge developed in Norway on memorialization and democratic participation in the aftermath of July 22, 2011.

Extremism results from a protectionist perspective on identity, culture and resources. Difference is perceived as a threat. Physical and cultural distance result in fragmented social bonds. Our memorial suggests that the cultivation of a cross-cultural society is an antidote to terrorism.

We propose a memorial that is made continuously, alive with relationality, reflection, education, and art—a place that oscillates from the urban center to the neighborhood peripheries and back again, an always incomplete “becoming monument.”

The scaffold is our architectural form that symbolizes building knowledge and democratic participation. It holds up a platform above—a space for intimate, formal, changing interactions and becomes a reflective “forest” below, with changing sound works and the inscription of victims’ names.

Our embedded programming will be developed in Phase 2 if selected. It features a possible annual and a youth-led art project to develop public voice and representation.

The Hill

The scaffold is a gently rising “hill” that features a multi-layered platform on top, a space to form relationships, to develop a public voice, and to continually craft a collective future.

Forest of Names:

Columns engraved with the names of survivors, providing a space for reflection and remembrance.

Participation

Made continuously by people, always being made,

The Garden

Approximately 70% of Oslo's population are Norwegian by ethnicity, but the city also has a significant immigrant population. Because fear of immigration fuels extremism, we are particularly interested in including these residents of Norway in our activation plan.

Immigrant communities all share a variation of communal gathering around food or drink as a way to foster a sense of belonging. Our garden is a place to gather, to learn new cultures and practices, to work collectively to care and maintain the plants, and to bring diverse people in relationship through collective work and socializing.

Once ripe, the harvest can serve as the basis for a communal meal, perhaps at a communal kitchen, for instance in the nearby Cathedral. This garden-to-table approach not only promotes healthy eating and sustainability but also strengthens community bonds. Through this process, the garden and kitchen become an example of communal life, reinforcing connections and a sense of belonging.

Each year "pieces" of the garden, mobile structures, are dispersed to various communities throughout the city then returned. This aspect of the project exemplifies the desire to strengthen the links between communities and the City Center.

traditional gatherings
from Migrant
communities

The Hill, the Forest and the Trees

The careful consideration of stakeholders to Utoya Island causes us to consider how the Government Quarter site will expand the audience of stakeholders. Learning from their processes, we draw a metaphorical link between the two sites. The scaffold is a gently rising “hill” that features a multi-layered platform on top, a space to form relationships, to develop a public voice, and to continually craft a collective future. The scaffold displays the lush community gardens, tended to by participants and dispersed across the city.

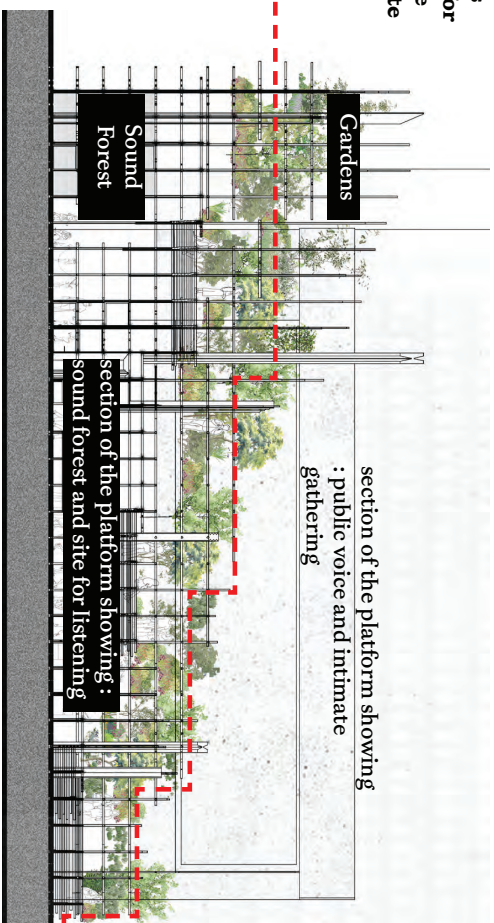
Open and incomplete, this scaffold embodies a connection to vernacular architecture of past and present Norwegian communities. A luovvi is a traditional indigenous Norwegian storage building used to store food and supplies including dried fish, meat, berries, and other foodstuffs, as well as tools and equipment. It is typically a small, elevated structure, often built on stils or stone supports, to protect its contents from moisture and pests. The raised design allows for airflow beneath the building, helping to keep stored items dry and cool.

“Societies flourish when old men plant trees, the shade of which they will never sit under.”

Tree tops as metaphor for public voice and intimate gathering.

Tree trunks as site for listening.

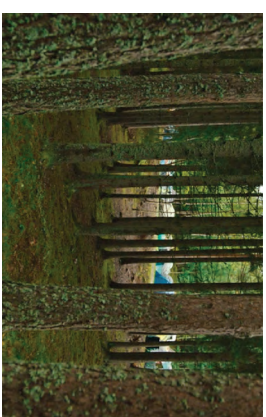
Scaffold structure

Indigenous Norwegian structure

Utoya Landscape

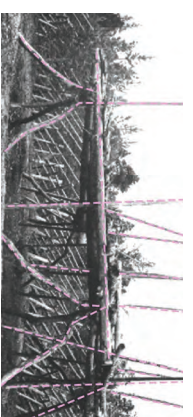
Forests in Utoya

Indigenous Norwegian structure (Luovvi)

Utoya Landscape

Above
Below
Indigenous Norwegian structure (Luovvi)

Dispersing the gardens: Honouring the Communities of Norway

This map below indicates the spaces around Oslo that are inhabited and utilised by various immigrant communities.

The monuments (demonstrated on the previous page) will be scattered throughout the city and into these diverse communities.

These monuments, distributed throughout the city, act as pollinators to rewild ecologies

Norway's culture and mythology are deeply intertwined with its natural landscapes, evident in practices like "friluftsliv" (open-air life) and folklore filled with nature spirits and gods.

Indigenous plants of Norway

Angelica, Norway

Indigenous plants from migrant communities

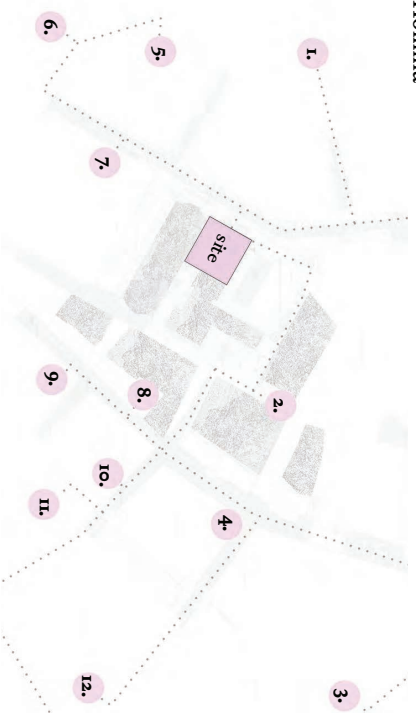
Boswellia Serrata, Somalia

Oleander, Pakistan

Gotu Kola, Sri Lanka

“The word diaspora comes from “dispersing seeds.””

- 1 Embassy of Poland
- 2 Centre for Africansk Kulturformidling
- 3 St. Hanshaugen Park
- 4 Birkeunden Public Park
- 5 Noor Mosque
- 6 St. Olav's Catholic Cathedral
- 7 Tøyen
- 8 Tøyen Torg
- 9 Grønland Torg
- 10 Islamic Cultural Centre
- 11 Grønland
- 12 Lindernud Nærmiljøhage
- 13 Lindernud Gård
- 14 Annai Poopathi Tamilsk Kultursenter Veivet
- 15 Furuset
- 16 Muslim Senter Furuset
- 17 Furuset Forum
- 18 Stovner Moske
- 19 Stovner Tamil Sports Club
- 20 Norway Tamil Sangam
- 21 Stovner
- 22 Holmlia

map showing various smaller gardens throughout the city

The Garden

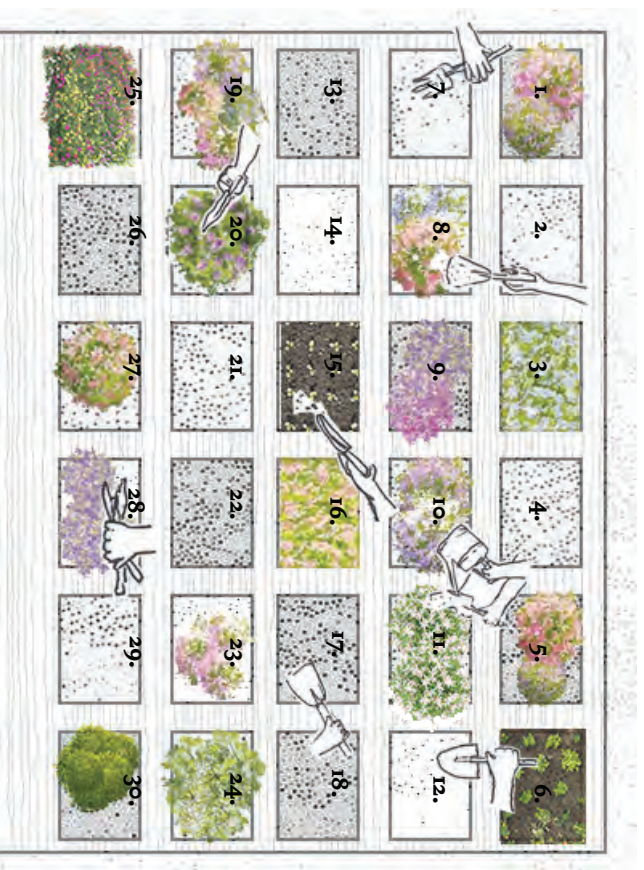

Diagram showing the different allotments, where each individual allotment would be owned by separate community

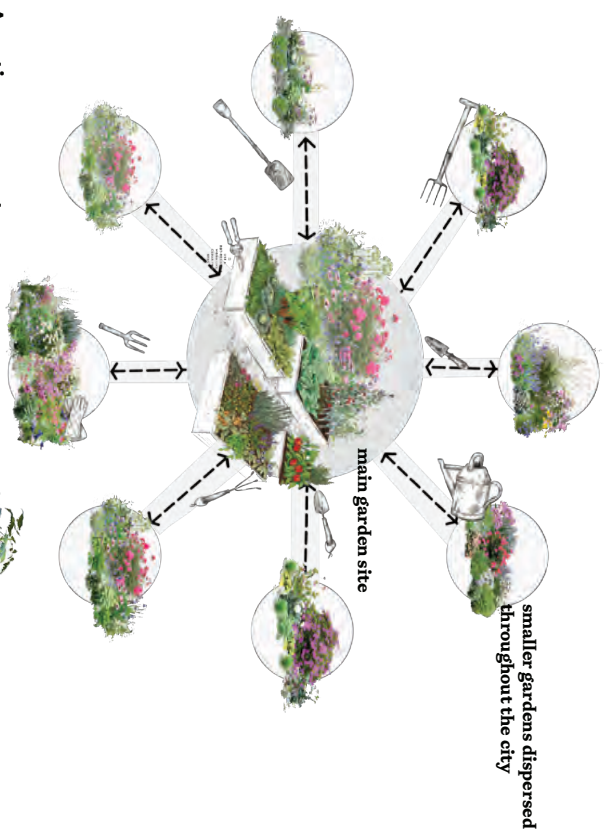
Dispersed monument and garden in Linderdud Gård

Dispersed monument and garden in Furuset

Dispersed monument and garden in Tøyen Torg

An active monument:
Programmatic Opportunities

Made continuously by people, always being made,

Overall View of structure

Scaffold layer of names

Forest of names

Under the seating areas and gardens there is another, quieter space. Here the scaffold's architecture becomes a forest of tree trunks, **77 of them containing the names of the victims from July 22.**

Active Monument: Programmatic Opportunities

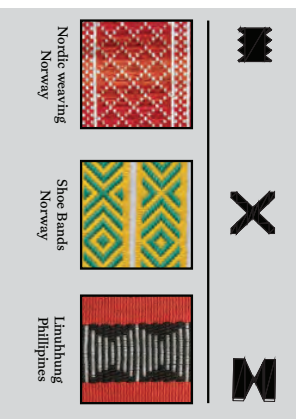
Periodically changing original sound works, selected through competitions, play softly here. For instance, a composition on wind might take note of the fact that different types of trees and the shape of their leaves make different sounds. An interview of youth could create a poetic and hopeful vision for the future of the city. Unlike the space above – the platforms where people congregate and perform – **here there is opportunity for person journeys to listen, reflect and remember.**

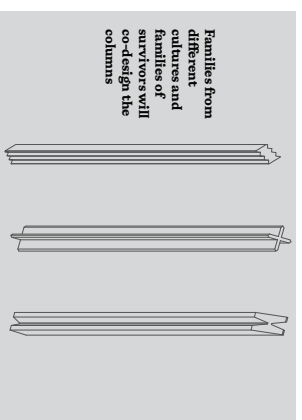
View of gardens from public square

Plan of Forest

Scaffold patterns

Scaffold columns

Engraving

View from the gardens above

Active Monument :

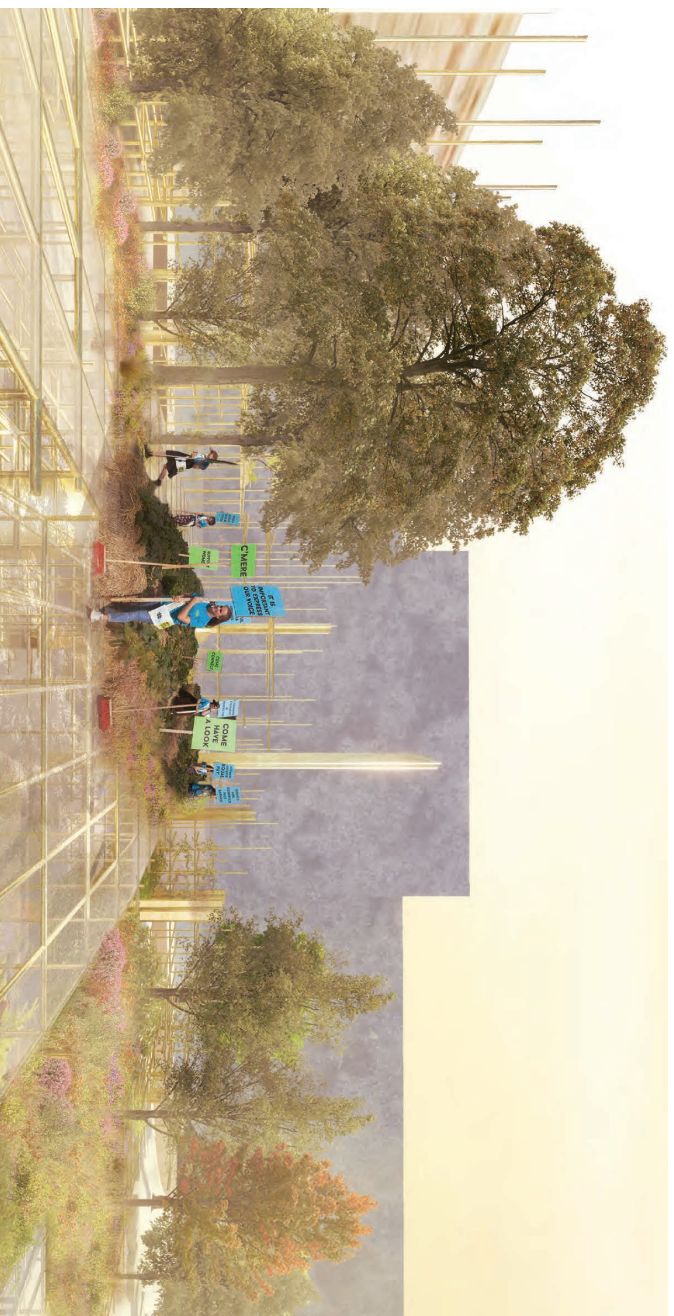
Programmatic Opportunities”

Youth voice: Our proposal offers examples of ways to participate in the continual making of this monument. Identifying key voices, constituencies and organizations will be developed in Phase 2. For example, proximate entities such as the July 22 Center might, based on its commitment to youth education, produce an annual artwork, produced by youth under the leadership of a professional artist selected through competition.

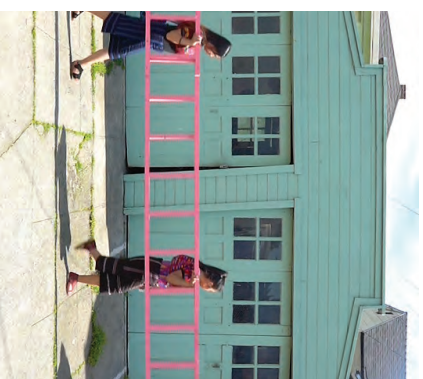
According to research on youth development through arts, there are a mix of unusual benefits to young people relating to roles, rules, and risks in highly demanding collaborative art projects. An unusually robust way to develop democratic participation, such art projects could use the memorial as the site for an annual expression of a civic youth voice.

Sonic artwork: As noted previously, speakers under the platform provide the opportunity for changing sound works produced by artists and selected through competitions in partnership with organizations like The Munch Museum or Ultima.

Communal harvest meals: Also noted earlier in this proposal we have suggested an idea for neighborhood investment through communal harvest of garden plots and shared meals, potentially sited in The Oslo Cathedral.

Installation example

Caleb Duarte

Suzanne Lacy

Kjetil Trædal
Thorsen og
Jorunn Sannes

*Nasjonalt
minnested
etter 22. juli*

Nasjonalt minnested
etter 22. juli 2011
Jorunn Sannes
Kjetil Trædal Thorsen

Snøhetta

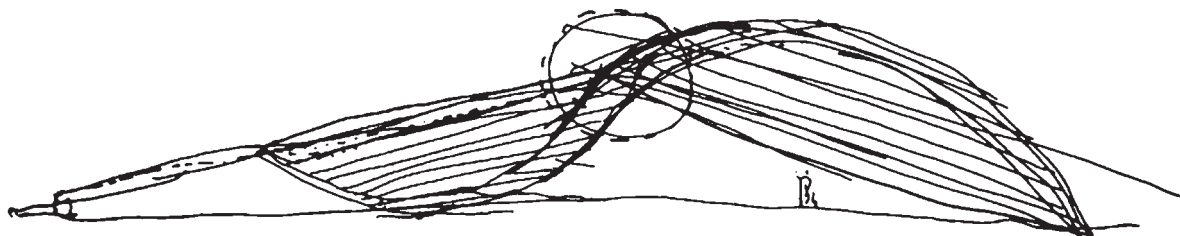
Skulptur som sted

Å skape et **sted** som skal minne om terroren den 22. juli 2011 på Utøya og i regjeringskvartalet er i seg selv en oppgave som gjennom skapelsesprosessen av stedet både må gi rom for opplevde erindringer og foregripe fremtidige erindringsbeskrivelser.

Den smertefulle prosessen har for vår del ført til samtaler om samfunnet vi lever i som vi ikke ville hatt uten å ha denne oppgaven foran oss. Alle forberedende forelesninger og presentasjoner fra berørte og andre, tomtebesøk, samtaler med arrangør og andre deltagere i konkurransen har på et vis gjort oppgaven overkommelig.

Likevel ligger det fortsatt en grad av usikkerhet i det å gi form til terrorhandlinger som i seg selv ikke har en konkret form. Dilemmaet ved å gi fysisk form til terroren er at formen i seg selv vil kunne begrense individuelle forestillinger om selve gjerningen. Denne usikkerheten har ledet oss i en retning hvor vi tror at det relasjonelle forholdet mellom menneske og **sted** må stå i sentrum. Det betyr at den symbolske verdien av et objekt ikke kan være nok, helt uavhengig av hvor treffende symbolikken måtte være. Stedet mister verdi uten menneskelig interaksjon. Samspillet mellom menneske og sted må virke fra den dagen minnestedet står ferdig og mange generasjoner fremover.

Vi leter etter assosiative bilder, ikke symbolske.
Minnestedet bør derfor ha et universelt budskap i tillegg til et konkret.

Hvor går så grensen mellom objekt og sted?

Et sted har flere relasjonelle dimensjoner til mennesket enn et objekt. Den mest direkte fortolkningen kan være å se på kroppens begrensede plassering i forhold til objektet i motsetning til en mangfoldig plassering i forhold til et sted. Hvor befinner jeg meg til enhver tid?

Preposisjonene i språket forteller om hvor vi til enhver tid befinner oss i forhold til omgivelsene og hverandre. Vi er **i**, **over**, **ved**, **bak**, **omkring**, **under**, **mellom** og **på**. Vi skaper et skulpturert sted.

Preposisjonene kan også fortelle om tid og forhold til tid: «mørket har senket seg **over** oslo». Samtidig skiller vi mellom steder vi befinner oss gjennom bruken av **i**, **på** og **ved**: **i** byen, **på** øya, eller **ved** vannet.

I en mer abstrakt form kan preposisjonene også gi oss innsikt i hvordan andre ord kan fungere sammen: «det er håp **om** ro».

Desto flere preposisjoner som kan benyttes til å beskrive relasjonen mellom menneske og fysiske omgivelser, desto tydeligere fremstår omgivelsen som **sted**.

Vi ønsker å oppnå høy grad av interaktivitet mellom sted og mennesker. På minnestedet kan en være ved, i, under, foran, på og bak. Stedet for kroppens plassering er samtidig sansenes sted. Dette forholdet er i evig bevegelse.

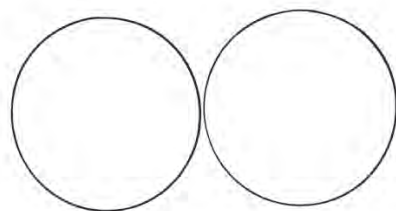
Det gode og det onde

I utgangspunktet kan det gode og det onde ha en lignende fremtoning. De ser tilsynelatende like ut. Det er først når hensikten åpenbares og ondskap utøves at forskjellene står tydelig frem: «en moralsk ond aktør er en fri aktør som påfører andre lidelse mot deres vilje og uten å ta hensyn til deres menneskeverd» (Lars Fr. H. Svendsen, *Hva er ondskap?*)

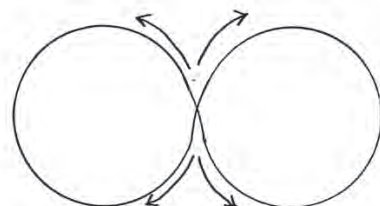
Når felles verdier, menneskerettigheter, demokratisk styresett, overenskomster og loven **forvrennes** og blir til motpolen i vår presumtivt felles forståelse av det gode, endres uttrykk og fremtoning. Deler av likheten forblir likevel.

Minnestedet

- 1 To kalotter plasseres diagonalt i nord sør-retning knapt innenfor minnestedets tomteavgrensning.
Kalottene er elementer fra samme sfæriske hovedform. De sirkulære bevegelsene kontrasterer den ortogonale og urbane bebyggelsen som omkranser minnestedet.
Kalottene plasseres diagonalt på tomta slik at hovedretningen peker mot åpningen mellom trærne i alleen og langs Akersgata.
- 2 Den ene kalotten vrenses opp ned slik at det oppstår et hvelv som tak over inngangen til 22. juli-senteret. Den andre forblir en skål åpen mot himmelen.
På grunn av gravitasjonskreftene har hvelvet måttet tømme alt imaginært innhold på bakken. Skålen er fortsatt omsluttende for besøkende og det innhold den til enhver tid måtte ha.
Øvre kant på skåla går over til å bli underkant av hvelvet og vice versa. Denne uendelighetsbevegelsen har ingen begynnelse og ingen slutt. Knuten som dannes gjennom vridningen mellom kalottene er alltid i spenn og dens evne til å stabilisere og holde begge på plass er avgjørende for opplevelsen av stedet. Uten denne overgangen ville kalottene ha ramlet fra hverandre og de ville ha blitt ustabile, hver for seg. Demokratiet er vårt felles overbygg og våre instanser opprettholder det humane vi til enhver tid må forsvare.

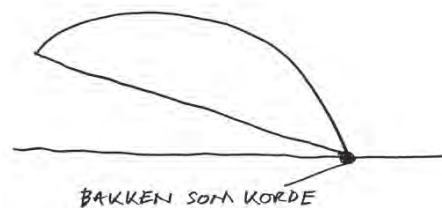
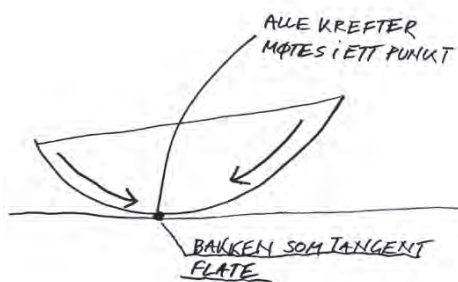
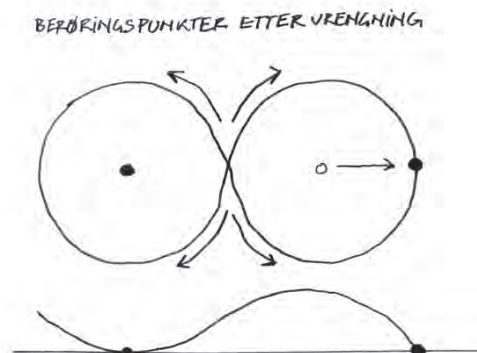
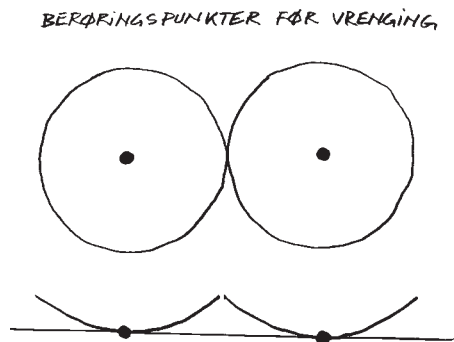

TILSYNELATENDE TO LIKE

TILSYNELATENDE TO LIKE FORVRENGES

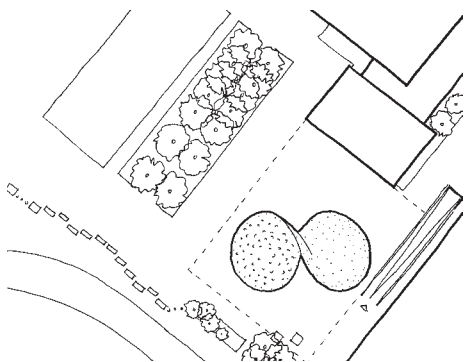
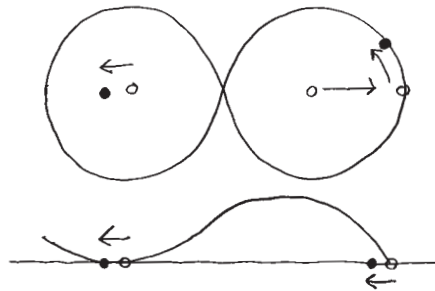
3 Etter vregningen omkranses kalottenes berøringspunkter med bakkeplanet av et stort vannspeil som dekker hele tomtas utstrekning. Vannspeilet fungerer som referanseflate og er absolutt horisontal (i vater).

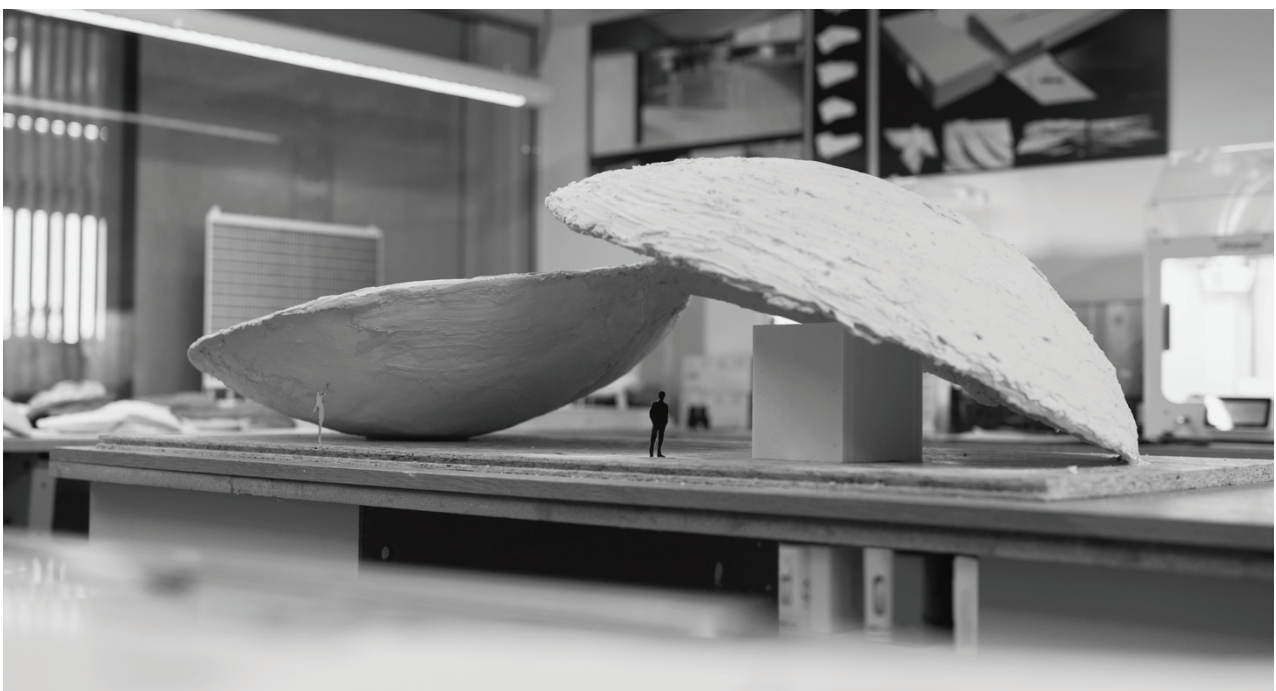

- 4 Skåla vippes noe opp mot møtet med hvelvet slik at møtepunktet med vannspeilet forskyves ut av senter. I vridningen stoppes hvelvet rett før det er snudd 180 grader. Slik oppstår det en spenning mellom kalottene hvor selve vridningen er eneste forbindelse. Begge er ute av symmetri. Berøringspunktene avtegnes tydelig i vannspeilet.

NYE BERØRINGS-PUNKT ETTER JUSTERTE KALOTTER

- 5 Det etableres gangforbindelser gjennom vannspeilet frem til inngang med trapp og heis til 22. juli-senteret. For å knytte skulpturen og inngangen tettere sammen, foreslår vi en omarbeiding av det planlagte inngangsbygget. Samtidig etableres det en gangforbindelse frem til inngangen til skåla. Selve åpningen inn i skåla er fortsatt under arbeid og ikke endelig plassert. Vi ønsker en involvering av flere for å finne hvordan denne best kunne finne sin plass. Inngangen til skåla er avgjørende for opplevelsen av dette rommet.

Materialitet og utforming

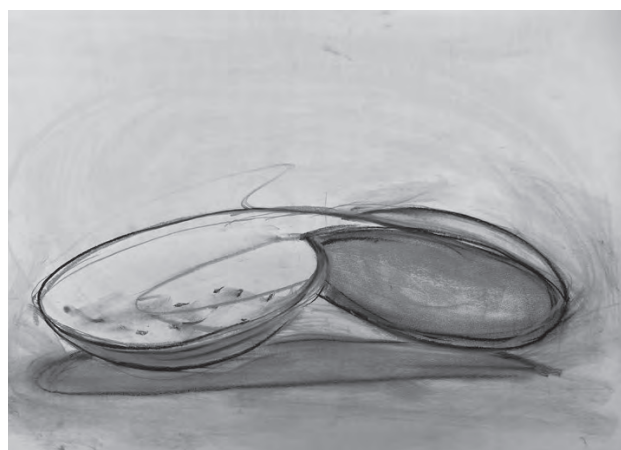
Det er ikke konkludert hva angår materialbruk. Utsiden av kalottene er tenkt som harde overflater med høy bestandighet. Vi har vurdert flere typer metall, banket, valset eller støpt. De skal ha lav refleksjonsgrad, men likevel gi et inntrykk av fargeendringene i omgivelsene. Vannflaten skal ha høy grad av speiling og vil derfor søke en mørkere farge i bunnen av det svært grunne vannlaget.

Innsiden av kalottene tenkes i en varmere og håndlaget overflate. Vi undersøker om innsidene kan være skulpturert i tre.

Tre er et resilient materiale og bærer i seg og overfører en følelsesmessig myk motstandskraft som kan beskytte mot menneskelige ugjerninger. Tre er et organisk materiale som har levd og bærer i seg historien om eget liv. Som del av skulpturen og vedlikeholdsprosessen av skulpturen ønsker vi å introdusere vedlikeholdet av treverket til en rituell handling over tid.

I skåla, som er åpen mot himmelen med en skrånende avslutning, skulptureres det inn 77 mikrosteder i treverket. Små sitteplasser som er tydeligere blant alle sittemulighetene i dette uterommet. Hvelvet vil ha samme underside i tre som inne i skåla, men være mindre skulpturert og ha en jevnere overflate.

Gjennom vinduene fra omkringliggende, høyere bygg vil en tydelig kunne lese hvordan overflaten inne i skåla forsvinner inn i hvelvet og motsatt hvordan undersiden av skåla blir til den utvendige overflaten på hvelvet. De stadige endringene i refleksjonene i vannspeilet vil gjøre hver dag unik.

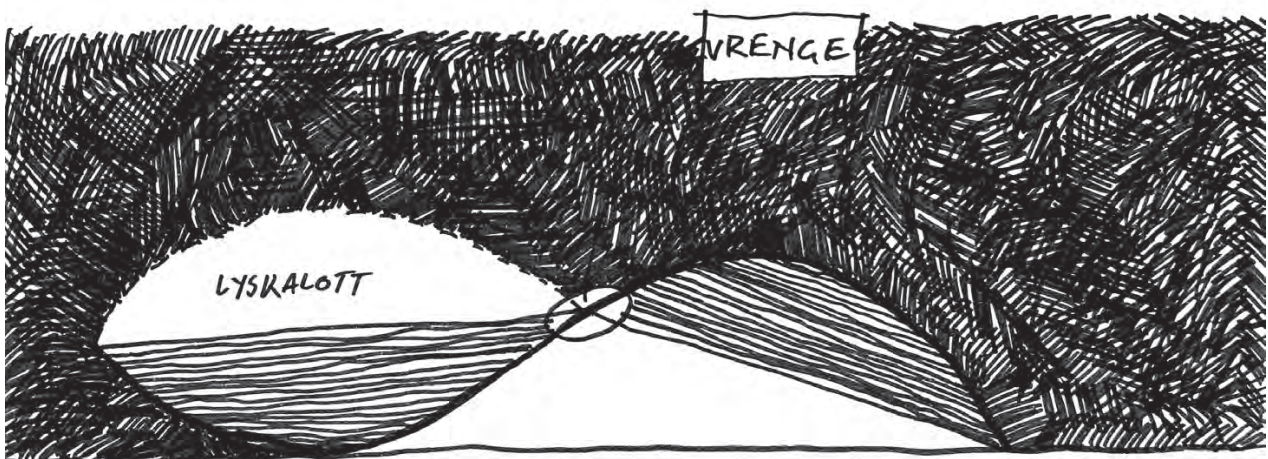
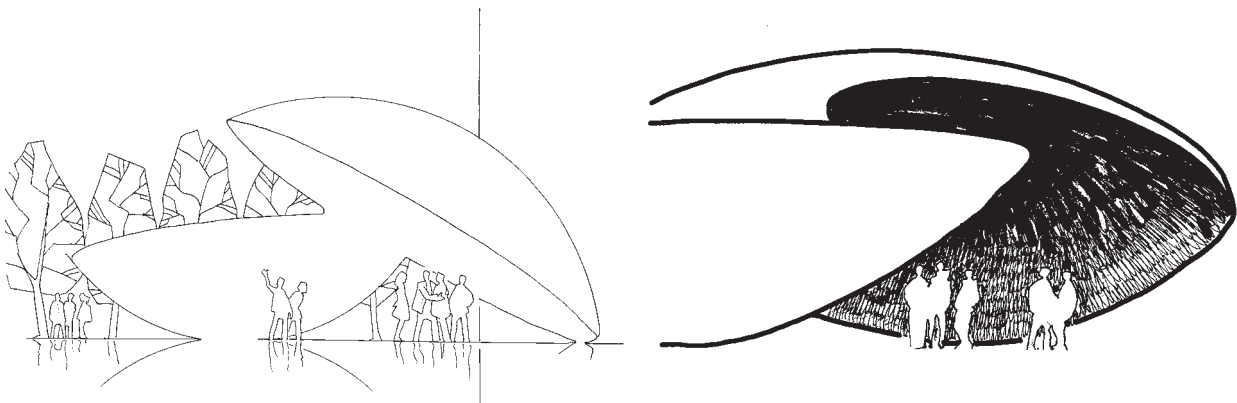

Sommer og vinter, natt og dag

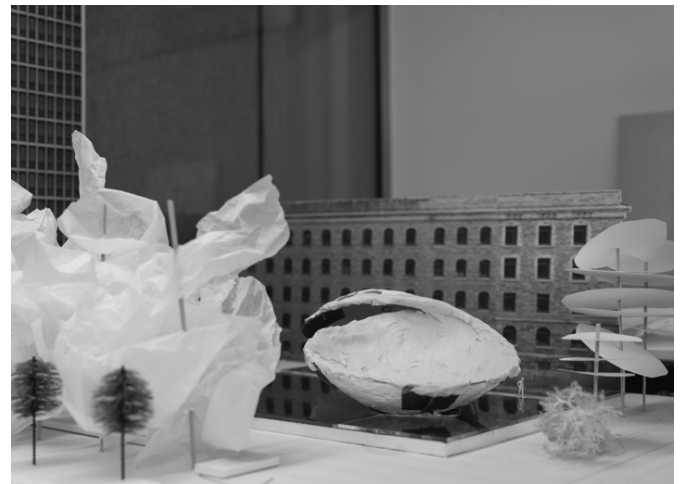
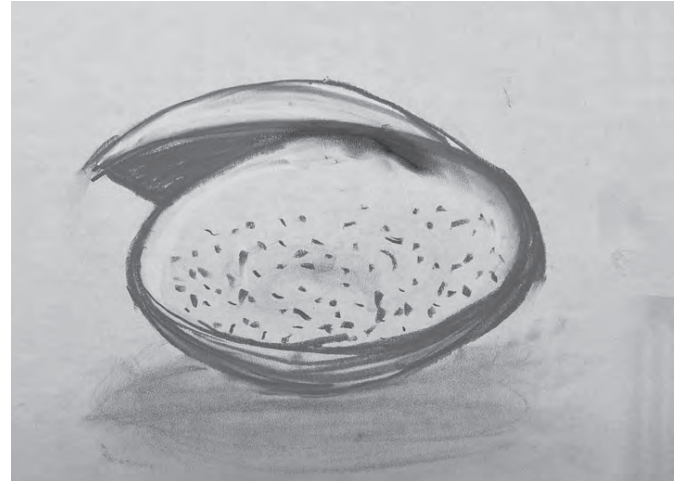
Det er tenkt at årstidene får dominere med sine karakteristiske egenskaper.

Om vinteren blir snøen liggende i skåla til den smelter og renner ut. Under hvelvet er innganger beskyttet, og snøen blir liggende på hvelvet. Tilgang til 22. juli-senteret sikres og belyses under hvelvet gjennom hele året. Særlig vinterstid vil belysningen og iscenesetting av minnesteedet ha stor betydning. Over skåla er det tenkt et lysvolum med samme størrelse og form som selve skålrommet. Denne immaterielle tvillingen danner himlingen over dette rommet vinterstid. Det kan selvsagt skrus av når stjernehimmelen skal beundres. Vannspeilet kan tømmes eller fryses.

Om våren vil aktiviteten i skåla tilta. Det kan tenkes at det ved spesielle dager åpnes for samvær og mindre evenementer som øker i frekvens frem mot 22. juli. På samme måte som om våren vil høsten gradvis redusere aktiviteten ute og fokuset blir i større grad på 22. juli-senteret og hvelvet over denne.

NATT

Epilog

Vi har forsøkt å gjøre minnesteedet til et inkluderende sted for alle. Besøkende kan gå, stå og ligge både under, i og over formene som danner stedet. Denne intimiteten mellom sted og menneske er universell og gir en kollektiv eierskapsfølelse til stedet. Det kan tas og føles på. Kognitive og emosjonelle påvirkninger vil kunne oppleves individuelt og kollektivt. Kalottene er i seg selv omsluttende med omvendt fortegn. Den ene åpen mot himmelen som en skål, den andre er vrent opp ned mot bakken som et hvelv. De er begge like i størrelse og del av samme sfæriske form. De er like, men motsatte.

Besøkende til 22. juli-senteret vil gå inn under hvelvet for å nå inngangen ned til rommet under. Skåla blir til et avgrenset uterom for både mindre forsamlinger og individuell kontemplasjon. Begge speiles i et basseng som samtidig blir den absolutt horisontale berøringsflaten mellom skålas og hvelvets laveste punkt. Det forvrengte bildet holdes for alltid i sjakk av våre felles, demokratiske og moralske verdier.

KORO

Se skisseforslagene
på nett:

